

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 376
SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

KOULUTUSINFLAATIO
Koulutusekspansio ja koulutuksen
arvo Suomessa 1970–2008

Mikko Aro

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2014

TURUN YLIOPISTO
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
KASVATUSTIETEIDEN LAITOS

Tutkimuksen ohjaajat:

Professori Risto Rinne
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Professori Joel Kivirauma
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Esitarkastajat:

Professori (emeritus) Ari Antikainen
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden laitos

Professori Heikki Ervasti
Turun yliopisto
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalitieteiden laitos

Vastaväittäjä:

Professori (emeritus) Ari Antikainen
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden laitos

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Taitto (kansia ja artikkeleita lukuun ottamatta) ja kannen kuva: Mikko Aro

ISBN 978-951-29-5657-9 (PRINT)
ISBN 978-951-29-5658-6 (PDF)
ISSN 0082-6995

Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Turku 2014

Olen pitkän linjan mies. Tulin heti kansakoulusta päästyäni tehtaalle pigmenttejä kärräämään ja siitä sitten ammattimieheksi sekoitukseen, väri-mylyille, työnjohtajaksi ja lopulta ylityönjohtajaksi vanhan johtajan aikaan. Se oli silloin korkein virka tehtaan puolella ja samalla paikalla olen ollut pari vuosikymmentä: titteliäni on muutettu ensin käyttöpäälliköksi, tuotantopäälliköksi ja sitten teknilliseksi johtajaksi, mutta virka on ollut tämä sama: tehtaan puolen korkein mies. Asemani ei ole muuttunut, mutta alaisiksi on tullut vuosien varrella näitä diplomi-insinöörejä ja kemistejä, opistoinsinöörejä ja teknikoita.

Antti Tuuri: ote novellista "Ihmisläheinen saneeraaminen on mahdollista", teoksessa "Vääpeli matala lentää" (1987).

Esipuhe

Aloitin tutkijan työt Turun yliopiston Kasvatustieteiden laitoksella 3.1.2000. Vaikka olin tuohon mennessä keskittynyt opinnoissani sosiaalipolitiikkaan ja sosiologiaan, oppiaineiden välinen harppaus ei ollut suuri. Ensimmäinen tutkimusprojektini, nimeltään EGSIE, oli otteeltaan sosiologinen ja liittyi myös sosiaalipoliittisiin kysymyksiin.

Väitöskirjani idea sai alkunsa noin vuosien 2001–2002 paikkeilla työskennellessäni MARGIE-projektissa, jonka tutkimuskysymykset liittyivät koulutukselliseen alaluokkaan. Tuon jälkeen väitöskirjani suuntautui ja täsmentyi osin eri suuntaan, vaikkakin yhdessä artikkeleistani on nähtävissä kytköksiä tuohon projektiin.

Kiitän professori Risto Rinnettä ja professori Joel Kiviraumaa väitöskirjatyöni ohjauksesta. Heidän kommentistaan oli apua etenkin loppuvaiheessa. Kiitos molemmille luottamuksesta vuosien varrella, esimerkiksi edellä mainitsemisni projekteissa. Koen saaneeni alusta lähtien vapaat kädet viedä tekemiäni tutkimuksia haluamaani suuntaan.

Työni esitarkastajina toimivat professori (emeritus) Ari Antikainen ja professori Heikki Ervasti. Kiitän molempia työni läpikäymisestä ja hyödyllisestä palautteesta. Ervasti toimi aikanaan ohjaajanani Turun yliopiston sosiaalipolitiikan graduseminaarissa vuonna 1999, ja vaikutti innostavalla esimerkillään merkittävästi päätymiseeni tutkijanuralle.

Vuosina 2007–2009 toimin sosiaalityöntekijänä Turun kaupungin Pohjoisessa sosiaalitoimistossa. Vaikka päädyin palaamaan yliopistolle, olen tyytyväinen tuosta kokemuksesta. Sosiaalitoimistossa viettämäni vuodet antoivat moniin asioihin sellaista perspektiiviä, jota ei kirjoja lukemalla saa.

Tilastokeskus toimitti tarvitsemani tilastoaineistot. Sosiologia- ja Yhteiskuntapolitiikka -aikakauslehtien päätoimittajia, toimitussihteereitä ja artikkelieni arvioijia kiitän yhteistyöstä. KASVA-tutkijakoululle kiitos kesäseminaareista, joihin osallistuin etenkin väitöskirjatyöni alkuvaiheessa.

Kasvatustieteiden laitoksella eniten aikaa on tullut vietettyä Markku Vanttajan ja Tero Järvisen kanssa, joita kiitän viihdyttävästä seurasta ja useita artikkeleitani koskeneista kommentista. Kiitän myös muita työtovereita Kasvatustieteiden laitoksella, erityisesti niitä, joiden kanssa olen toiminut erinäisissä tutkimusprojekteissa.

Turussa, 27.1.2014

Mikko Aro

Tiivistelmä

TURUN YLIOPISTO, Kasvatustieteiden laitos, väitöskirja, 132 sivua, 2 liitesivua, maaliskuu 2014.

ARO, MIKKO: Koulutusinflaatio. Koulutusekspansio ja koulutuksen arvo Suomessa 1970–2008.

Sotienjälkeisenä aikana Suomessa jokainen sukupolvi on ollut edellistä korkeammin koulutettu ja kehitys näyttää yhä vain jatkuvan. Kun 1970-luvulla alle kolmanneksella väestöstä oli perusasteen jälkeinen koulutus, nykyään vähintään keskiasteen koulutuksen *puuttuminen* on lähes yhtä harvinaista. *Koulutusinflaatio* viittaa koulutuksen arvon laskuun työmarkkinoilla. Koulutuksen arvon inflatoituessa saman tasoisella koulutuksella päädytään yhä alempiin yhteiskunnallisiin asemiin.

Väitöskirjassa tarkastellaan koulutuksen arvon muuttumista Suomessa vuosina 1970–2008. Empiirinen osuus muodostuu kolmesta referee-journaaleissa julkaistusta artikkelista. Ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan ylemmän toimihenkilön asemaan päätyneiden osuutta sekä suhteellista tulotasoa eri koulutusasteilla. Toinen artikkeli keskittyy koulutuksen ja huono-osaisuuden väliseen yhteyteen. Kolmannessa artikkelissa tarkastellaan koulutusekspansioon ja koulutusinflaation välistä yhteyttä.

Kahdessa ensimmäisessä artikkelissa käytetään samaa rekisteripohjaista otosaineistoa. Aineisto koostuu neljästä 4000 henkilön otoksesta, jotka edustavat 30–39-vuotiaita suomalaisia vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000. Kolmannessa artikkelissa käytetään aggregaattidataa vuosilta 1970, 1980, 1985, 1990, 1993, 1995, 2000, 2004, 2005, 2006, 2007 ja 2008. Viimeinen aineisto kattaa 30–39-vuotiaat työlliset suomalaiset mainituilta vuosilta, se ei siis ole otospohjainen.

Tulosten perusteella koulutusinflaatio on ollut Suomessa vahvaa, erityisesti alimmalla korkea-asteella ja alemmalla korkeakouluasteella. Hyvinvointipuutteet lisääntyivät vähiten koulutettujen keskuudessa, mutta vähemmän kuin olisi voinut olettaa. Raja, jonka ylittävällä koulutuksella hyvinvointipuutteiden riski laskee huomattavasti, on noussut – perusasteen ja keskiasteen välistä keskiasteen ja alimman korkea-asteen väliin. Koulutusekspansioon yhteys koulutusinflaatioon on ollut erittäin vahva, erityisesti alemmalla korkeakouluasteella.

Avainsanat: Koulutusinflaatio, koulutusekspansio, ylikoulutus.

Summary

UNIVERSITY OF TURKU, Department of Education, dissertation, 132 pages, 2 appendices, March 2014.

ARO, MIKKO: Educational inflation. The expansion of education and the value of degrees in Finland 1970–2008.

In the post-war era, each and every generation in Finland has been higher educated than the previous one, and the development appears to continue. Whereas in the 1970's less than a third of the population had a post-compulsory education, nowadays it is almost as rare *not* to have at least an upper secondary level education. *Educational inflation* refers to a decline in the value of education in the labour market. It means that a certain level of education grants access to all the lower social positions.

The research question of the dissertation concerns the development of the value of education in Finland during the years 1970–2008. The empirical part consists of three articles published in refereed journals. In the first article, the socio-economic position (more exactly, the share of persons who had ended up in upper middle class) and relative income level of people educated at different levels is examined. The second article focuses on the connection between education and exclusion. The third article examines the relationship between the expansion of education and educational inflation.

In the first two articles, the same data is used. It consists of four register-based datasets, representing 30–39-year-old Finns in the years 1970, 1980, 1990 and 2000. In the third article, register-based aggregate data from the years 1970, 1980, 1985, 1990, 1993, 1995, 2000, 2004, 2005, 2006, 2007 and 2008 is used. The data covers 30–39-year-old employed Finns in the before mentioned years, it is not sample-based.

According to the results, educational inflation has been strong in Finland, especially on the lowest tertiary level and on the lower university level (B.A.). Welfare deficits did increase on the lowest educational levels, but arguably not as much as could have been expected. The line above which the risk of welfare deficits is considerably lower, has risen – from between basic level and upper secondary level, to between upper secondary level and the lowest tertiary level. The relationship between the expansion of education and educational inflation has been very strong.

Key words: Educational inflation, expansion of education, over-education.

Sisältö

1 Johdanto	1
2 Lähtökohdat	9
2.1 Koulutuksen rakennemuutos	9
2.2 Koulutussukupolvet	14
2.3 Koulutuksen funktiot	19
3 Koulutus resurssina	29
3.1 Normaalikansalaisuus	29
3.2 Inhimillinen pääoma	37
3.3 Työpaikkakilpailumalli	40
4 Tutkimuksen toteutus	43
4.1 Tutkimusasetelma	43
4.2 Operationalisointi	45
4.3 Aineistot ja menetelmät	52
5 Empiirinen tarkastelu	55
5.1 Artikkel I: Pitääkö koulutus lupauksensa?	56
5.2 Artikkel II: Koulutus ja hyvinvointipuutteet	73
5.3 Artikkel III: Koulutusekspansio ja koulutusinflaatio	86
6 Yhteenveto ja pohdinta	105
Kirjallisuus	132
Liitteet	133

Luku 1

Johdanto

Sotienjälkeisenä aikana Suomessa jokainen sukupolvi on ollut edellistä korkeammin koulutettu ja kehitys näyttää yhä vain jatkuvan. Koulutus on laajentunut voimakkaasti sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Koulutuksen peittävyiden kasvua voidaan kutsua horisontaaliseksi laajenemiseksi. Kun 1930-luvulla oppivelvollisuuden laiminlyönteitä oli pitkälti toistakymmentä tuhatta joka vuosi, 1950-luvulta lähtien heitä on ollut vain muutamia satoja vuosittain (Kivirauma 1989, 28) ja nykyään peruskoulun peittävyys on hyvin lähellä sataa prosenttia. Noin 90 prosenttia peruskoulun päättävisistä jatkaa opintojaan (Tilastokeskus 2002) jossakin keski- tai korkea-asteen oppilaitoksessa.

Vastaavasti keskimääräisen koulutustason nousua voidaan kutsua vertikaaliseksi laajenemiseksi. Kun 1970-luvulla alle kolmanneksella väestöstä oli perusasteen jälkeinen koulutus, nykyään vähintään keskiasteen koulutuksen *puuttuminen* on lähes yhtä harvinaista. Koulutus rakenne on viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana kääntynyt siis kutakuinkin pääläelleen. Nykyään yli puolella koko väestöstä on jokin keskiasteen koulutus. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 15 vuotta täyttäneestä väestöstä yli kaksinkertaistui vuosina 1975–2000 (Tilastokeskus 2002). Tällä hetkellä jokin korkea-asteen tutkinto on lähes kolmanneksella työikäisestä väestöstä (Tilastokeskus 2012).¹

Vaikka kouluttautuminen on ainakin muodollisesti vapaaehtoista oppivelvollisuuden

---

¹Tilastokeskuksen tuoreimmat saatavilla olevat väestön koulutusrakennetta koskevat tiedot ovat vuodelta 2011. Korkea-asteen koulutus oli tuolloin 28,2 %:lla 15 vuotta täyttäneestä väestöstä.

LUKU 1. JOHDANTO

---

suorittamisen jälkeen, suurin osa ikäluokasta kuitenkin jatkaa jossakin keskiasteen tai korkea-asteen oppilaitoksessa peruskoulun päättymisen jälkeen. Tähän on vaikuttanut paitsi työmarkkinatodellisuus eli työnantajien koveneva vaatimustaso, oma vaikutuksensa on ollut myös sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä. Vaikka oppivelvollisuus muodollisesti päättyy, kun perusopetuksen oppimäärä on suoritettu tai kun oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta (Perusopetuslaki 7 luku 25 §), voidaan sanoa että työttömyysturvalainsäädännön muutoksista² johtuen käytännössä oppivelvollisuus ulottuu 25-vuotiaaksi asti. Vaikka osa nuorista hakeutuu sitten koulutukseen pelkästään ulkoisen pakon sanelemana, nähdään tärkeäksi kannustaa heitä koulutukseen.

Koulutusekspansio on ollut Suomessa kansainvälisestikin vertaillen voimakasta. Lähtötaso toisen maailmansodan jälkeen oli Suomessa matala, mutta sotienjälkeisenä aikana sekä koulutukseen osallistuminen että koulutusmenot kasvoivat jyrkästi (Pekka-Kerr 2012). Koululaisten ja opiskelijoiden suhteellinen osuus ikäryhmästä oli 1990-luvun puolivälissä Euroopan suurin, ja korkeakouluopiskelijoiden määrä kasvoi selvästi EU-keskiarvoa voimakkaammin (Green *et al.* 1999, 33-39). Vieläkin jyrkempää korkeakouluopiskelijoiden määrän kasvu oli kuitenkin Espanjassa, Portugalissa ja Kreikassa (EU 2000, 104). Erityisesti nuorissa ikäryhmissä perusasteen jälkeistä koulutusta vailla olevien osuus on Suomessa Euroopan pienimpiä. Suomessa koulutuserot vanhimpien ja nuorimpien työelämässä mukana olevien ikäryhmien välillä ovat myös poikkeuksellisen suuret (EU 2000, 194).

Koulutetun työvoiman tarjonta on voimakkaasti kasvanut koulutustason nousun myötä. Nuorten aikuisten ryhmässä keskiasteen koulutuksesta oli jo 1980-luvun puoliväliin mennessä tullut normi tilastollisessa mielessä. Keskiasteella koulutettujen osuus oli noussut 60 prosenttiin, kun suunnilleen samansuuruisella enemmistöllä oli ollut vain perusasteen koulutus viisitoista vuotta aiemmin. 1990-luvun puolivälissä korkea-asteella koulutettuja oli 25–34-vuotiaiden ikäryhmässä jo enemmän kuin perusasteen varaan jääneitä. (Havén 1998, 139.) Aina tulee kuitenkin olemaan niitä, jotka jäävät alemmalle koulutustasolle tai jopa kokonaan ilman oppivelvollisuuden jälkeistä koulutusta. Kun yhä suurempi osuus kustakin ikäluokasta integroidaan koulutusyhteiskuntaan ja yhä korkeammille koulutustasoille, koulutuksesta ulosjettujen tai ulos hypänneiden elintila käy yhä ahtaammaksi koulutusjakauman skaalan noustessa. Kun vähintään keskiasteen koulutuksesta on tähän päivään mennessä tullut normi nuorissa ikäluokissa (Suikkanen *et al.* 2002, 117), vähiten koulutettujen poikkeavuus tilastollisessa mielessä on kasvanut.

---

²Vuodesta 2002 alkaen työmarkkinatuen ja vuoden 2013 alusta lähtien myös työttömyysturvan peruspäivärahan saannin edellytyksenä on alle 25-vuotiaiden osalta ammatillinen koulutus tai aktiivinen hakeminen koulutukseen.

Koulutusinflaatiolla tarkoitetaan koulutuksen arvon laskemista. “Arvo” viittaa tässä nimenomaan rahalliseen arvoon työmarkkinoilla. Vaikka koulutuksen taloudellisesta arvosta kirjoitettiin jo 1960-luvulla (esim. Schulz 1963), termin *koulutusinflaatio* (educational inflation) on käyttö yleisty 1970-luvulta alkaen. Aivan täyttä varmuutta ei ole, kuka on varsinaisesti keksinyt kyseisen taloustieteestä vaikutteita saaneen termin. Varhaisimpien käyttökertojen joukossa lienee kuitenkin San Francisco Chroniclen lyhyt kolumnityyppinen artikkeli vuodelta 1969, jossa kiinnitetään huomiota koulutustasovaatimusten nousuun (Pico 1969). Varsinaisten tutkimusten osalta ensimmäisten joukossa koulutusinflaation käsitettä ovat käyttäneet mm. Ilchman & Dhar (1971, 532), Milner (1972), Karabel (1972, 525), Wireman (1975) ja Spring (1980, 56). Birnbaum (1977) ja Collins (1979) käyttivät koulutusinflaatiota hyvin lähellä olevia käsitteitä “grade inflation” ja “credential inflation”, jotka voidaan suomentaa tutkintoinflaatioksi. Koulutusinflaatio on terminä tietysti saanut innoituksensa taloustieteestä, jossa inflaatio merkitsee ostovoiman heikkenemistä. Aivan kuten rahan arvon inflatoituessa tietyllä rahasummalla saa yhä vähemmän hyödykkeitä, koulutuksen arvon inflatoituessa saman tasoisella koulutuksella päädytään yhä alempiin yhteiskunnallisiin asemiin.

Käsitteet koulutusinflaatio, koulutusekspansio, liiakoulutus ja ylikoulutus kytkeytyvät likeisesti yhteen. *Koulutusekspansiota* eli koulutuksen laajenemista ilmenee kun suuren ihmisjoukon koulutustaso nousee – koulutusekspansiota ei siis varsinaisesti voi tapahtua yksilötasolla. *Liikakoulutuksessa* kyse on yksinkertaisesti siitä, että tutkintoja suoritetaan liikaa suhteessa todelliseen työvoimatarpeeseen. Vaikka tulevaa työvoimatarvetta pyritäänkin oppilaitosten aloituspaikkoja määriteltäessä arvioimaan, joillakin aloilla liikakoulutukselta ei käytännössä voida välttyä. *Ylikoulutus* sen sijaan on enemmän yksilötason käsite – henkilö on perusmääritelmän mukaan ylikoulutettu, jos hänen tieto- ja osaamistasonsa ylittävät työtehtävän vaatimukset. Se, miten tämä epäsuhta empiirisesti määritellään, on ratkaistu eri tutkimuksissa hiukan eri tavoin. Sekä objektiivisia (tilastoaineistoihin perustuvia) että subjektiivisia (henkilön oma arvio koulutustason ja työn vastaavuudesta) käytetään (ks. Hämäläinen 2003). Vaikka ylikoulutus ja *koulutusinflaatio* ovatkin käsitteellisesti eri asioita, koska koulutusinflaatiossa on kyse koulutuksen “ostovoiman” laskemisesta, käytännössä ilmiöt kietoutuvat toisiinsa. Jos suuri joukko ihmisiä määrittyy ylikoulutetuiksi, voidaan olettaa esiintyvän myös koulutusinflaatiota, koska ylikoulutetut henkilöt ovat määritelmällisesti joutuneet hakeutumaan alemman tason työhön kuin mikä kyseisen tutkinnon suorittaneiden osalta on aiemmin ollut tavallista.

Korkeammin koulutettujen työllisyystilanne on edelleenkin keskimäärin matalasti koulutettuja parempi (Silvennoinen 2002; Heinonen *et al.* 2009; Sipilä *et al.* 2011). Koulutusaloittaiset erot ovat edelleenkin melko selvät myös esimerkiksi terveyden suhteen, karkeasti ottaen ihmiset ovat sitä terveempiä mitä korkeampi koulutustaso (Aro 2003,

303). Toisaalta työttömyys on laajentunut koskettamaan aiempaa laajemmassa mitassa myös korkea-asteen koulutuksen hankkineita (Havén 1998, 183–186; Silvennoinen 1999; Suikkanen *et al.* 2002). Myös korkeakoulutettujen työllisyydessä on koulutusaloittaisia eroja, esimerkiksi humanistisen koulutuksen suorittaneiden suhteellisen korkea työttömyysriski on havaittu toistuvasti eri yliopistojen rekrytointipisteiden toteuttamissa selvityksissä (esim. Puhakka & Tuominen 2006; Haapakorpi 2008; Haapakorpi & Paasto 2008; Ollikainen & Lindholm 2009; Lindholm 2011). Humanistisesti koulutettujen keskuudessa on myös suurista tieteenaloista³ eniten täysin koulutustaan vastaamattomaan työhön työllistyneitä (Sainio 2008). Humanistisesti koulutettujen keskuudessa oli myös eniten yrittäjiksi ryhtymistä harkitsevia (Sainio 2001), mikä kertonee myös jotakin palkkatyöläisenä työllistymisen haasteista.

Pöntisen (1990) sukupolvittaisen tarkastelun (1937–1946 vs. 1947–1956 syntyneet) perusteella eniten koulutusinflaatiota oli miehillä nähtävissä ylemmällä perusasteella. Naisilla suurin muutos tapahtui sen sijaan alimmalla korkea-asteella. (Pöntinen 1990, 601–602.) Vaikka Pöntisen mukaan koulutusinflaatio oli Suomessa 1990-luvun alkuun mennessä miesten osalta varsin vähäistä, hänen esittämiään tilastotietoja voidaan tulkita toisinkin. Esimerkiksi miehillä alemmalla keskiasteella ylemmäksi toimihenkilöksi päätyneiden osuus tippui Pöntisen (1990, 602) mukaan kuudesta prosentista kahteen prosenttiin. Suhteellisesti katsoen tätä voidaan pitää varsin suurena muutoksena, vaikka prosenttisyyskäänä muutos onkin pieni. Muutenkin, Pöntisen esittämässä taulukossa suunta ylempien toimihenkilöiden osuuden suhteen on kaikilla koulutustasoilla alaspäin, lukuun ottamatta miehillä ylempää keskiastetta ja korkeakouluastetta.

Naumasan (2002) Aikuiskoulutustutkimuksiin (1990 ja 1995) pohjautuvien tulosten mukaan korkeammin koulutettujen työllisyyden vakaus jopa *heikentyi* suhteessa perusasteen koulutettuihin tarkastellulla aikavälillä. Erityisesti tämä koski nuoria keskiasteen suorittaneita miehiä sekä nuoria korkea-asteen suorittaneita naisia. Toisaalta suhteessa työn autonomiaan ja monipuolisuuteen korkeammin koulutettujen asema parantui verrattuna perusasteen koulutettuihin. Tohtorien työttömyys on prosentuaalisesti tarkastellen edelleen erittäin matalalla tasolla muihin koulutusasteisiin verrattuna (Suomen Akatemia 2003), liikkuen noin 2 % tasolla. Absoluuttisesti tarkastellen työttömiä tohtoreita alkaa kuitenkin olla melko paljon, johtuen tohtorituotannon voimakkaasta kasvusta, joka vasta viime vuosina on mahdollisesti hiukan alkanut taittua.⁴

---

³Humanistisesti koulutetuista 12 % oli työllistynyt koulutustaan vastaamattomaan työhön. Taideteollisesta valmistuneiden keskuudessa osuus oli vielä hiukan suurempi, 13 %, mutta tieteenalana taideteollinen on kuitenkin huomattavan pieni.

⁴Vuosina 2009–2011 vuosittain valmistuneiden tohtorien määrä kasvoi vain 10 henkilöllä, ja vuonna 2010 tohtorien määrä tippui alle vuoden 2007 tason. Vielä ei tietysti voi sanoa, onko kyse vain hetkellisestä notkahduksesta vai pysyvämmästä kehityslinjasta. Notkahduksia tohtoritutkintojen määrän kasvussa on ollut

Myös taloustieteen puolella on tehty koulutuksen arvoon liittyvää tutkimusta. Taloustieteessä käytetään termiä “koulutuksen tuotto” (engl. “returns to education”), joka tarkoittaa yhden lisäkoulutusvuoden keskimääräistä (ennustettua) vaikutusta palkkaan. Toisin kuin termistä voisi päätellä, kyseessä ei siis ole toteutunut koulutuksen tuotto, vaan *ennuste* koskien koulutuksen *tulevaa* tuottoa yksilön koko elämänsä aikana. Nämä ennusteet perustuvat käytännössä *oletuksiin* tulevasta työelämän kestosta, työllisyydestä ja palkkakehityksestä.⁵ Tällaisia ennusteita koulutuksen tuotosta on tehty sekä ulkomailla että Suomessa. Seuraavassa keskitytään pääosin Suomessa tehtyyn tutkimukseen.

Uusitalon (1999, 31) mukaan koulutusvuoden tuotto palkassa mitattuna vaihteli vuodet 1970–1990 kattavassa paneeliaineistossa noin 8–13 % tienoilla, riippuen vakioitaivista muuttujista. Uusitalon ennuste koskee vain miehiä, naiset eivät ole tarkastelussa lainkaan mukana. Huomioimalla esimerkiksi työttömyysriskin erot koulutusasteiden välillä Hämäläinen & Uusitalo (2003) saavat yliopistokoulutuksen vuotuiseksi tuottoasteeksi 14 % ammatilliseen koulutukseen verrattuna. Asplundin (2000) tarkastelun perusteella koulutuksen tuotto kasvoi naisten osalta 1980-luvulta 1990-luvun alkuun, mutta pysyi miesten osalta melko muuttumattomana.

Asplund & Maliranta (2006) tarkastelivat muutosta eri tasoisesti koulutettujen henkilöiden palkkaedussa suhteessa perusasteen koulutettuihin vuosina 1998–2001. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden palkkaetu suhteessa perusasteen koulutettuihin oli vuonna 2001 noin 70 %, mutta se oli tarkastelujaksolla pienentynyt. Keskiasteen koulutettujen palkkaetu verrattuna perusasteen koulutettuihin oli tutkimuksen perusteella vuonna 2001 vain 1 %, eli keskiasteen hyöty suhteessa perusasteeseen oli tutkimuksen perusteella kaventunut lähes olemattomiin. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös niin sanottuja *palkkapreemioita*, jolla tarkoitetaan koulutusasteiden välisiä eroja koulutuksen tuotossa. Palkkapreemioiden tarkastelun perusteella kuva keskiasteen koulutuksen arvosta on hiukan valoisampi kuin palkkaetua tarkasteltaessa; näin tarkasteltuna keskiasteen koulutuksen tuotto oli 7 % perusasteen koulutusta korkeampi (Asplund & Maliranta 2006, 67). Molempien tarkastelutapojen perusteella kirjoittajat päätyvät siihen, että alimman korkea-asteen koulutuksen hyöty suhteessa perusasteen koulutukseen oli (lyhyellä) tarkastelujaksolla kasvanut.

Kruhse-Lehtonen (2007) tarkasteli koulutuksen tuottoa Suomessa vuosina 1970–1995 väestölaskenta-aineistojen perusteella. Tulosten perusteella koulutuksen tuotto laski

aikaisemminkin, esimerkiksi 2005–2006 tohtorien vuosittainen määrä laski hieman.

⁵Koulutuksen taloustieteen alaan kuuluvissa tutkimuksissa käytetään tyypillisesti ns. Mincerin yhtälöä, jossa koulutusvuodet lasketaan “kustannuksiksi” ja koulutuksen tuotto määritellään elämänaikaisiksi tulouksiksi. Oletuksena mallissa esitetään siis tietty työvuosien määrä ja tietynlainen palkkakehitys.

tarkastellulla aikavälillä sukupolvittain, kaikkein voimakkaimmin korkeakouluasteella. [Kruhse-Lehtonen \(2007\)](#) arvioi tämän johtuvan koulutusekspansioista, joka on hänen mukaansa ollut suhteellisesti katsoen voimakkainta juuri korkeakouluasteella. Koulutusekspansio ei ole tutkimuksessa kuitenkaan mukana operationalisoituna analyysien tasolla. [Kivisen, Hedmanin ja Kaipaisen \(2007\)](#) tarkastelun perusteella tutkinnon arvo on riippuvainen kantajansa sosiaalisesta taustasta; heidän mukaansa koulutuserinflaatio ei ole juuri koskettanut akateemisista perheistä lähtöisin olevia miehiä.⁶

Syystä tai toisesta, koulutuserinflaatiota on Alankomaissa tutkittu varsin paljon. [Ulteen \(1980, 148\)](#) mukaan koulutuksen suhteellinen arvo Alankomaissa laski tasaisesti vuosina 1963–1975, bruttotuloilla mitattuna. Tutkimuksen toinen keskeinen havainto oli, että kouluttamattomuudesta koituva haitta kasvoi tarkastelujakson aikana. [Wolbersin, de Graafin ja Ulteen \(2001\)](#) tutkimuksen⁷ mukaan tutkintojen inflaatio oli ollut Hollannissa tutkitulla aikavälillä (1960–1991) varsin huomattavaa. Voimakkainta tutkintojen arvon laskeminen oli ollut keskiasteen tutkinnoissa. Perusasteella ja korkea-asteella koulutuserinflaatio oli vähemmän voimakasta.

Kaiken kaikkiaan useimmissa tutkimuksissa on siis havaittu Suomessa ja muissa länsimaissa koulutuksen arvon laskeneen. Jossakin määrin poikkeuksena tästä oli [Asplundin ja Malirannan \(2006\)](#) tutkimus, jonka mukaan korkea-asteen koulutuksen arvo oli jopa noussut, mutta keskiasteen koulutuksen arvo romahtanut. Kyseisessä tutkimuksessa seuranta-aika oli kuitenkin varsin lyhyt. Todellisen poikkeuksen koulutuserinflaation “trendistä” muodostavat kuitenkin (entisen itäblokin) siirtymätaloudet. Siirtymällä tarkoitetaan tässä siirtymää sosialismista markkinatalouteen, joka poliittisella tasolla tapahtui Venäjällä ja Itä-Euroopassa vuosina 1989–1991, vaikkakin varsinainen toteutus kesti useissa maissa vielä vuosia vallankumouksen jälkeen. [Brainerd \(1998\)](#) havaitsi huomattavaa kasvua koulutuksen tuotossa Venäjällä 1991–1994. Koulutuksen tuotto kasvoi myös Tshekissä/Slovakiassa ([Chase 1997](#)) ja Puolassa ([Psacharopoulos & Patrinos 2002](#)). [Domanskin \(1997\)](#) mukaan korkeakoulutuksen tuotto kasvoi Puolassa jo 1980-luvulla. Koulutuksen tuotto kasvoi 1980-luvulla [Lin \(Li 2003, 325-326\)](#) mukaan myös Kiinassa, joskaan ei samassa määrin kuin muissa siirtymätalouksissa.

Kuten aiemman tutkimuksen esittelystä on nähtävissä, varsin suuri osa koulutuserinflaatiota koskevasta tutkimuksesta on taloustieteellistä ja nimenomaan “koulutuksen tuottoa” käsittelevää. Koulutuksen tuotto (“returns to education”) on koulutuksen taloustieteessä yleisesti käytetty käsite, joka pitkälti määrää myös metodisen lähestymistavan.

⁶Akateemisista perheistä tulevilla on parempi ymmärrys siitä, mitkä koulutusreitit ovat menettäneet arvoaan tai muuttuneet “umpikujiksi” (ks. [Bourdieu 1984](#); [Clark 1960](#); [Goffman 1952](#)).

⁷Tutkimuksessa tarkasteltiin päätymistä ylemmän toimihenkilön asemaan. Tarkkaan ottaen kyse oli hollantilaisen 7-portaisen ammattiluokituksen kolmesta ylimmästä luokasta, viitaten “korkeaa ammattitaitoa vaativiin ammatteihin”.

Koulutuksen tuotto ymmärretään tyypillisesti henkilön eliniälle estimoitujen tulojen ja koulutuksen hinnan (koulutuksen aikana menetetyt palkkatulot) erotuksena (esim. Härmäläinen & Uusitalo 2003, 3). Kun huomioidaan, että esimerkiksi kokonaisia teollisuudenaloja koskevilla muutoksilla on merkittävä vaikutus kyseisen ammattialan työntekijöiden koulutuksen tuoton toteutumaan⁸, tulojen estimoimisessa etukäteen voidaan nähdä merkittäviä ongelmia.

Oma näkökulmani tutkimukseen on selkeästi enemmän sosiologinen kuin taloustieteellinen. En käytä koulutuksen tuoton käsitettä, vaan puhun yleisemmin koulutuksen arvosta. Mittarina käytän pääosin sosioekonomisten asemien välisiä, koulutusasteittaisia siirtymiä, mutta myös palkkatuloja. Kytken koulutusinflaation paitsi inhimillisen pääoman käsitteeseen, vielä keskeisemmin ns. työpaikkakilpailumalliin, joka korostaa koulutuksen arvon suhteellisuutta. Koulutuksen arvon suhteellisuus on yksi tämän tutkimuksen keskeisimmistä punaisista langoista. Olennaista ei ole henkilön absoluuttinen koulutustaso, vaan suhde muiden ihmisten koulutustasoon. Taustaoletuksena on, että koulutus on yhteiskunnassa eräänlaista valuuttaa, jolla ”ostetaan” aina jotakin. Useimmilla ihmisillä on jo nuorina jonkinlainen ajatus siitä, millaiseen asemaan haluaa päätyä. Jo yläkouluikäiset nuoret pystyvät yleensä jollakin tarkkuudella kertomaan, millaiseen ammattiin haluavat pyrkiä (Rinne *et al.* 2003). ”Ostettava” asia voi olla ammatillinen asema, luokkapositio, yhteiskunnallinen arvostus tai korkeat tulot – jotakin koulutuksella aina tavoitellaan.

Vaikka keskityn tutkimuksessani koulutuksen taloudelliseen arvoon yksilötasolla, on selvää että koulutuksella on ihmisille muitakin merkityksiä kuin työmarkkina-arvo. Koulutuksen myötä hankituilla tiedoilla ja taidoilla (”sivistyksellä”) on ensinnäkin oma itseisarvonsa. Vaikkapa harvinaisten kielten opiskelu on arvokasta inhimillisessä ja kulttuurisessa mielessä, vaikka se ei työllistymisessä auttaisikaan. Toisekseen koulutus tuottaa elämänhallintaa, joka työmarkkina-arvostaan riippumatta voi auttaa esimerkiksi työttömyystilanteessa. Koulutus tuo välineitä ymmärtää ja reflektoida omaa elämää.

Miksi koulutusinflaation tutkiminen sitten on tärkeää? *Ensinnäkin*, koska koulutus nähdään nyky-yhteiskunnassa keskeisenä sosiaaliseen asemaan vaikuttavana tekijänä, on tieteellisessä mielessä tärkeää selvittää sen todellista vaikutusta. *Toisekseen*, koulutusinflaation tutkimus toivottavasti tekee myös koulutuksen nykyiset ja tulevat ”asiakkaat” tietoisemmiksi siitä, että tietyntasoinen koulutus ei tämän päivän nuorelle välttämättä tuota samanlaista yhteiskunnallista asemaa kuin vaikkapa hänen vanhemmilleen. Loppujen lopuksihan koulutuksen hankkimiseen liittyy enemmän tai vähemmän tietoisia ja tarkkoja oletuksia siitä, millaiseen ammattiasemaan kyseisellä koulutuksella on

⁸Esimerkiksi laivanrakennusteollisuus on useaan otteeseen ollut vähällä loppua Suomessa kokonaan. Samaten IT-alan työntekijöiden tulevaisuus ei tällä hetkellä näytä yhtä valoisalta kuin 1990-luvun loppupuolella.

mahdollista päätyä, mutta nämä oletukset pohjautuvat usein vanhempien ihmisten koulutukseen ja sosiaaliseen asemaan. *Toisekseen*, olemassa oleva aihetta koskeva tutkimus on pääosin koulutuksen taloustieteen alaan liittyvää “koulutuksen tuottoa” tarkastelevaa tutkimusta. Tällaisissa tutkimuksissa koulutuksen arvo ymmärretään tyypillisesti elämänaikaisina tuloina, joten kyse on loppujen lopuksi ennustamisesta. Koulutuksen taloustieteen alaan sijoittuvien tutkimusten teoreettinen näkökulma on usein myös varsin kapea, rajoittuen korkeintaan inhimillisen pääoman teoriaan. Pyrin tarkastelemaan koulutusinflaatiota useammilla mittareilla ja teoreettisesti laajemmasta näkökulmasta.

Väitöskirja on artikkelimuotoinen eli empiirinen osa muodostuu tieteellisissä jurnaa-leissa julkaistuista artikkeleista. Tutkimus etenee seuraavasti. Luvussa 2 (*Lähtökohdat*) hahmotetaan tilastotietoja käyttäen, miten koulutusekspansio on Suomessa edennyt viime vuosikymmeninä. Koska empiirisesti tarkastelemani muutos on sukupolvittaista, tässä yhteydessä käydään läpi myös keskeinen suomalaisia sukupolvia käsittelevä tutkimus. Koulutuksen yhteiskunnallisten funktioiden osalta keskitytään erityisesti kvalifikaatioiden tuottamiseen, koska se on koulutuksen muodollisen tason nostamisen perusteista julkilausutuin. Luvussa 3 (*Koulutus resurssina*) käsitellään keskeinen empiirisen tarkastelun taustalla oleva teoreettinen keskustelu: inhimillisen pääoman teoria ja työpaikkakilpailumalli (job competition model). Lisäksi paneudutaan marginalisaation ja normaalikansalaisuuden käsitteisiin, koska yksi koulutusinflaatioon liittyvistä huolenaiheista on ollut ns. koulutuksellisen alaluokan muodostuminen. Luvussa 4 (*Tutkimuksen toteutus*) esitellään tutkimusasetelma sekä keskeiset käsitteet operationalisoineen. Lisäksi käydään lyhyesti läpi artikkeleissa käytetyt aineistot ja menetelmät. Tarkemmin aineistot ja menetelmät esitellään itse artikkeleissa. Luku 5 sisältää väitöskirjan kolme empiiristä artikkelia. Kun koko väitöskirjan tutkimuskysymys on “*Miten koulutuksen suhteellinen arvo on muuttunut Suomessa 1970-luvulta alkaen?*”, yleinen tutkimustehtävä jakautuu artikkelikohtaisesti tarkempiin alakysymyksiin seuraavasti:

1. Minkä koulutusasteen tai koulutusasteiden ostovoima työmarkkinoilla on laskenut eniten? (*Pitääkö koulutus lupauksensa?*, luku 5.1, sivut 56–56)
2. Miten koulutusinflaatio on vaikuttanut vähiten koulutettujen syrjäytymiseen ja ovatko hyvinvointipuutteet kasautuneet eniten perusasteelle? (*Koulutus ja hyvinvointipuutteet*, luku 5.2, sivut 73–73)
3. Miten koulutusekspansio eli tutkintojen määrän kasvu ja keskimääräisen koulutustason nousu on vaikuttanut koulutusinflaatioon? (*Koulutusekspansio ja koulutusinflaatio Suomessa 1970–2008*, luku 5.3, sivut 86–86)

Luvussa 6 (*Yhteenvedo ja pohdinta*) esitetään empiiristen tutkimusten yhteenvedo, väitöskirjan “väitteet” sekä pohditaan tulosten yleisempää yhteiskunnallista merkitystä.

Luku 2

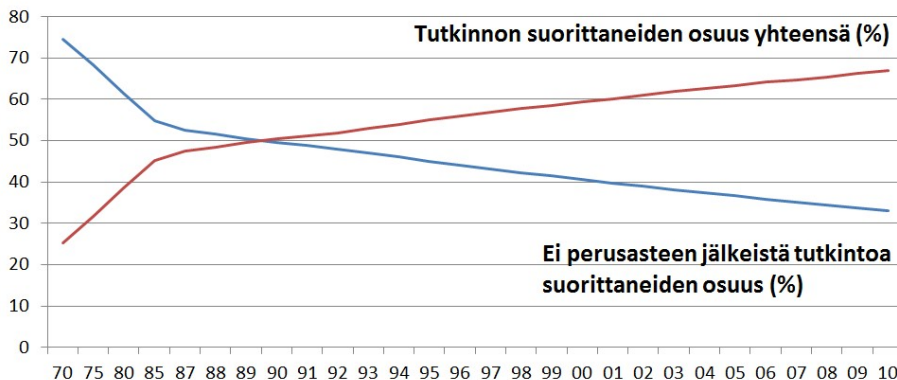
Lähtökohdat

Koulusinflaatio ankkuroituu konkreettisesti väestön koulutusrakenteen kehitykseen ja koulutusjärjestelmän rakenteellisiin muutoksiin. Väestön koulutusrakenteen muutoksista johtuen on erotettavissa koulutussukupolvia, jotka eroavat toisistaan sekä koulutuksen objektiivisen (jollakin tavalla mitattavan tai havainnoitavan) että subjektiivisen (koulutukselle annettujen henkilökohtaisten merkitysten ja arvostusten) suhteen. Toisaalta koulutuksen funktiot taustoittavat koulusinflaation tarkastelua teoreettisemmin – koulutuksen funktioilla on yhteyksiä sekä koulusinflaation oletettuihin syihin että sen seurauksiin. Näihin lähtökohtiin perehdytään seuraavissa alaluvuissa.

2.1 Koulutuksen rakennemuutos

Vuonna 1970 Suomen väkiluku oli noin 4,6 miljoonaa ihmistä. Tuolloin yli puolet väestöstä oli vailla mitään perusasteen jälkeistä koulutusta. Nykypäivään aikakoneella siirrettynä tätä yli 2,5 miljoonan ihmisen joukkoa kutsuttaisiin syrjäytymisuhan alaisiksi. Vuonna 1970 hiukan alle 900 000 ihmisellä oli perusasteen jälkeinen eli vähintään keskiasteen tasoinen koulutus. Kuten kuviosta 1 on nähtävissä, kouluttamattomien (ei perusasteen jälkeistä tutkintoa) ja vähintään keskiasteen tutkinnon suorittaneiden osalta suomalainen koulutus rakenne on kääntynyt pääläelleen viimeisten 40 vuoden aikana – kouluttamattomuus on nykyään yhtä harvinaista kuin perusasteen jälkeinen koulutus oli vuonna 1970. Vuonna 1970 korkeintaan perusasteen koulutuksen varassa oleminen oli siis tilastollisessa mielessä normaalia, “epänormaalimpaa” oli minkäänlaisen

LUKU 2. LÄHTÖKOHDAT

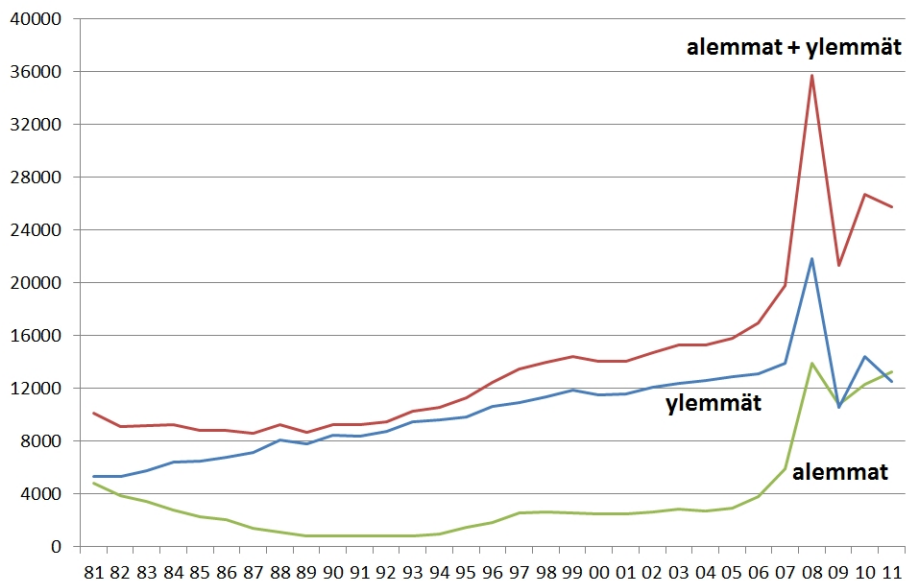
Kuvio 1. Ei perusasteen tutkintoa suorittaneiden ja perusasteen jälkeisen tutkinnon suorittaneiden osuudet yli 15-vuotiaasta väestöstä (%). Laskettu Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannan absoluuttisten lukujen pohjalta.

perusasteen jälkeisen koulutuksen hankkiminen. Vuoteen 2010 mennessä kouluttamattomuudesta oli tullut yhtä lailla epänormaalia, kun vähintään keskiasteen tasoinen koulutus oli yli 3 miljoonalla suomalaisella. Yliopistotutkintojen vuosittaiset määrät 1981–2011 ovat nähtävissä kuviosta 2 (s. 11) ja tarkemmin liitetaulukosta 2. Kasvu on ollut huomattavaa. Vuonna 1981 ylempien korkeakoulututkintojen määrä oli 5328, vuonna 2011 vastaavan tasoisten tutkintojen määrä oli 12 515.

On huomattava, että tutkintojen nimet ovat tarkastellulla aikavälillä muuttuneet. Vuonna 1981 ylempi korkeakoulututkinto oli nimeltään kandidaatin tutkinto. Maisteri oli tuolloin arvonimi, ei tutkinto. Tämä oli tilanne vuoteen 1994 asti. Pääosin vuodesta 1994 eteenpäin kandidaatin tutkinto on merkinnyt alempaa korkeakoulututkintoa.⁹ Ylemmän korkeakoulututkinnon nimitykseksi tuli aiemmin arvonimenä toiminut maisteri. Alemman tutkinnon nimen korvautuminen ylempään tutkinnon nimellä luo sekin tietynlaista mielikuvaa koulutustason noususta.

Korkeakoulutuksen tutkinnonuudistusta valmisteltiin 1970-luvun ajan. Se tuli voimaan oppialakohtaisesti hiukan eri aikoihin, niin että valtaosa asetuksista tuli voimaan vuonna 1979. Tutkinnonuudistuksen myötä siirryttiin tuolloin yksiportaiseen tutkintomalliin

⁹ Aikataulussa oli tieteenalakohtaista vaihtelua, vuosina 1994–1995 tieteenalakohtaisilla asetuksilla määriteltiin kandidaatin tutkinto alemmaksi korkeakoulututkinnoksi, esim. 221/1994 (Asetus humanistisista ja luonnontieteellisistä tutkinnoista), 245/1994 (Asetus yhteiskuntatieteellisistä tutkinnoista) ja 576/1995 (Asetus kasvatustieteellisen alan tutkinnoista ja opettajankoulutuksesta).

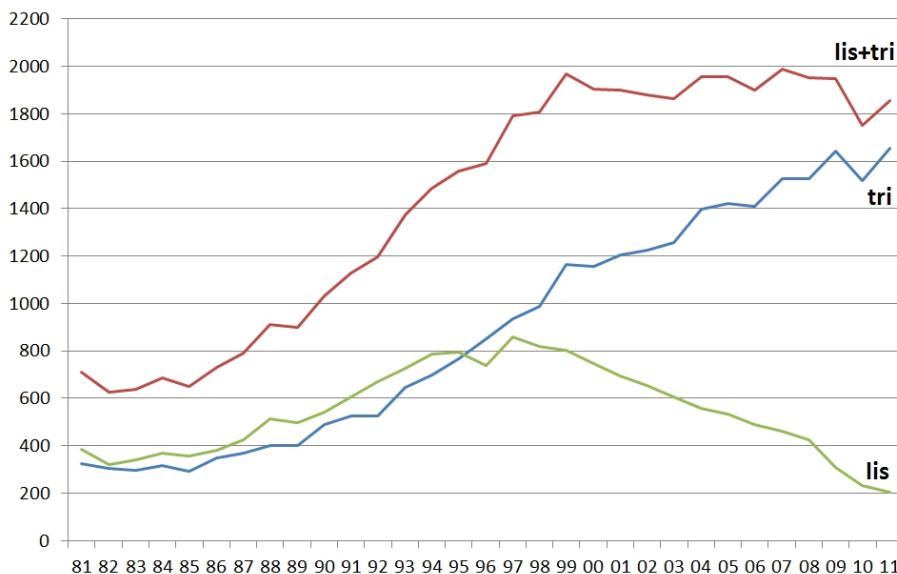

Kuvio 2. Alempien (nyk. kandidaatti) ja ylempien (nyk. maisteri) yliopistotutkintojen määrät Suomessa 1981–2011. Lähde: Opetus- ja kulttuuriministeriö (KOTA- ja Vipunen -tietokannat).

eli “välitutkintoina” toimineet alemmat korkeakoulututkinnot poistuivat käytöstä. Välitutkinnon suorittaminen tuli taas mahdolliseksi 1990-luvulla. (Lampinen 2003) 1990-luvun lopulla alkaneen ns. Bolognan prosessin myötä palattiin selkeästi kaksiportaiseen tutkintomalliin, joka otettiin käyttöön vuonna 2005 (Vanttaja 2010). Kuviosta 2 nähdään, että ylempien korkeakoulututkintojen osalta kasvua on ollut pitkään ja melko tasaisesti muutamia kasvuryöpsähdyksiä lukuun ottamatta, mutta alempien korkeakoulututkintojen osalta kasvu räjähti kunnolla käyntiin vasta Bolognan prosessin myötä.

Lisensiaatin tutkinto oli vuosituhannen vaihteeseen asti pakollinen välietappi ennen tohtorin tutkinnon suorittamista. 1980-luvun loppupuolelle asti tutkijakoulutusasteen tutkintojen vuosittaiset määrät pysyivät melko tasaisesti noin 300–400 tutkinnossa, kunnes vuonna 1988 ensin lisensiaatin tutkintojen ja vuoden viiveellä tohtorin tutkintojen määrä lähti kasvuun. Kun vaatimus lisensiaatin tutkinnon suorittamisesta poistui ja tuli mahdolliseksi suorittaa suoraan tohtorin tutkinto, lisensiaatin tutkintojen määrä alkoi laskea melko jyrkästi (ks. kuvio 3, s. 12), samaan aikaan kun tohtorin tutkintojen

LUKU 2. LÄHTÖKOHDAT

Kuvio 3. Tohtorin (tri) ja lisensiaatin (lis) vuosittain suoritettujen tutkintojen määrät Suomessa 1981–2011. Lähde: Opetus- ja kulttuuriministeriö (KOTA- ja Vipunen-tietokannat).

määrä jatkoi kasvua. Vuonna 2011 tohtorin tutkintoja suoritettiin 1653, kun lisensiaatin tutkintojen määrä oli laskenut hiukan yli kahteen sataan. Vaikka pientä vuosittaista vaihtelua on ollut, periaatteessa Opetusministeriön (2004) asettama 1600 vuosittaisen tohtorintutkinnon tavoite on saavutettu ja hiukan jo ylitettykin. Tohtorintutkinnosta on periaatteessa tullut “tutkijan perustutkinto” (Kivinen *et al.* 1997, 175). Tohtorituotannon kasvua konkretisoi se, että mikäli tohtorikoulutettujen määrä jatkaa nykyistä kasvutahtiaan, noin kymmenen vuoden päästä Suomessa on suunnilleen yhtä paljon tohtoreita kuin vuonna 1970 oli ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita eli senaikaisin termein kandidaatteja.¹⁰

Ammattikorkeakoulujärjestelmä aloitettiin Suomessa kokeilumuotoisena vuonna 1992, jolloin perustettiin ensimmäiset väliaikaiset ammattikorkeakoulut. Ensimmäiset vakinaiset ammattikorkeakoulut perustettiin vuonna 1996, ja voitaneen sanoa että todenoella järjestelmä lähti käyntiin vuosituhannen vaihteessa. Ammattikorkeakoulujärjes-

¹⁰Ylempi korkeakoulututkinto oli vuonna 1970 noin 53 000 suomalaisella.

telmän perustaminen liittyy kiinteästi koulutusinflaatioon. Ammattikorkeakouluthan korvasivat aiemmat ns. opistot, jotka sijoittuivat tuolloin koulutusluokituksessa alimmalle korkea-asteelle. Nykyään taas ammattikorkeakoulujen perustutkinnot sijoittuvat alempien yliopistotutkintojen eli kandidaatintutkintojen tapaan alemmalle korkeakouluasteelle. Ammattikorkeakouluista valmistutaan tyypillisesti kuitenkin samoille aloille kuin aiemmista opistoista, joten ammattikorkeakoulujärjestelmän myötä monilla aloilla (esim. sairaanhoitajat) tapahtui yhden pykälän ”hyppäys” ylöspäin koulutusluokituksessa. Tutkintonimikkeiden ja oppilaitosten nimien ”soppaa” hämmentää lisäksi vielä se, että nykyään on olemassa ammattiopistoja, joilla ei ole mitään tekemistä vanhojen (alimman korkea-asteen tasoisten) opistojen kanssa. Nykyiset ammattiopistot tarjoavat toisen asteen eli keskiasteen koulutusta.

Käytännössä ammattikorkeakoulut rakennettiin vanhojen ammattiopistojen pohjalta, esimerkiksi useampia opistotasoisia oppilaitoksia yhdistämällä. Esimerkiksi Hämeen Ammattikorkeakoulu (HAMK) rakennettiin yhdistämällä 17 itsenäistä oppilaitosta: Hämeenlinnan teknillinen oppilaitos, Hämeenlinnan liiketalouden ja tietotekniikan instituutti (entinen Kauppaoppilaitos), sairaanhoito-oppilaitos, Hämeenlinnan meijerioppilaitos, Wetterhoffin käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Forssan sairaanhoito-opisto, Forssan teknillinen oppilaitos, Forssan kauppaoppilaitos, Riihimäen teknillinen oppilaitos, Riihimäen kauppaoppilaitos, Riihimäen askarteluopisto, Valkeakosken teknillinen oppilaitos, Valkeakosken kauppaoppilaitos, Lepaan puutarhaoppilaitos, Evon metsäoppilaitos sekä Mustialan maatalousoppilaitos. HAMK:n esimerkistä käy ilmi, että oppilaitosten kirjo ammattikorkeakouluja rakennettaessa oli siis hyvin suuri ja voitaneen varovasti arvioida, että ammattikorkeakouluihin liitettyjen oppilaitosten laadussa oli myös eroja. Hämeenlinnassa Wetterhoffin käsi- ja taideteollisuusoppilaitos voidaan nostaa esimerkiksi oppilaitoksesta, joka oli itsenäisenä oppilaitoksena vanha ja valtakunnallisesti arvostettu.

Viimeisin kehitysaskel ammattikorkeakoulujärjestelmässä ovat ammattikorkeakoulujen jatkotutkinnot eli ylempät ammattikorkeakoulututkinnot, jotka sijoittuvat ylemmälle korkeakouluasteelle yliopistojen maisterintutkintojen tapaan. Opetus- ja kulttuuriministeriön virallisissa englanninkielisissä käänöksissä ylempien ammattikorkeakoulututkintojen tutkintonimikkeet ovat maisterintutkintojen tapaan Master-alkuisia, joten englanninkielisillä termeillä ylempät ammattikorkeakoulututkinnot rinnastuvat vieläkin vahvemmin yliopistotutkintoihin.

Valtiovalta on aktiivisesti pyrkinyt erityisesti korkeakoulutuksen laajentamiseen ja tutkintojen tuottamisen nopeuttamiseen. Koska huomiota on erityisesti kiinnitetty tutkintomääriin ja valmistumisnopeuteen eikä niinkään koulutuksen sisältöihin, voitaisiin puhua jopa tutkintojen tehtailusta. Valmistumisajat on koettu ongelmalliseksi erityisesti

yliopistotasolla, luonnollisesti johtuen siitä että yliopistotasolla opiskelijoiden mahdollisuudet päättää itse opiskelutahdistaan ovat olleet huomattavasti suuremmat kuin muilla koulutusasteilla. Jo korkeakoulutuksen tutkinnonuudistuksessa pyrittiin nopeuttamaan valmistumista, tässä kuitenkin onnistumatta. Asia on pysynyt politiikassa melko jatkuvasti päivänpolttavana keskeiseksi määriteltynä ongelmana. Viimeaikaisina toimenpiteinä, joilla on pyritty nopeuttamaan yliopisto-opiskelijoiden valmistumista, voidaan mainita 1990-luvun opintotukijärjestelmän uudistus ja siihen liittyen opintotukioikeuden rajaaminen 55 kuukauteen ja opinto-oikeuden rajaaminen (pääosin) kuuteen vuoteen¹¹ Viime aikoina on lisäksi keskusteltu aktiivisesti yliopistojen lukukausimaksuista (ks. esim [Vanttaja 2010](#), 49–50).

2.2 Koulutussukupolvet

Koska empiirisissä analyyseissani tarkastellaan tiettyyn ikäryhmään kuuluvia henkilöitä eri aikoina, kyseessä on periaatteessa sukupolvittainen vertailu. Voidaan tietysti sanoa, että tarkassa mannheimilaisessa mielessä kaikki empiiristen aineistojeni ryhmät eivät välttämättä ole sukupolvia. Mannheimin (1968) teoriassahan varsinaisen sukupolven muodostumiseen vaaditaan “liikekannallepano” – sukupolvi syntyy jonkin yhteisen asian ympärille ja sen synnyttämän toiminnan myötä (ks. myös [Virtanen 1996](#), [1999](#)). Aivan tarkkaan Mannheimia tulkiten Suomessa ei siis 1960-luvun jälkeen ehkä ole ollut lainkaan sukupolvia? Hiukan lievemmin tulkiten sukupolvet voidaan kuitenkin muodostaa myös pelkästään avainkokemusten ympärille, kuten useimmat suomalaiset sukupolvitutkijat ([Roos 1987](#); [Kauppila 1996](#); [Wass & Torsti 2011](#)) ovat käytännössä tehneet. Seuraavaksi käydään läpi suomalaista sukupolviin liittyvää tutkimusta, keskittyen erityisesti Roosin ja Kauppilan tutkimuksiin (ks. taulukko 1, s. 15).

Koulutustason jyrkkä nousu on merkinnyt samalla valtavaa sukupolvittaista muutosta koulutukselle annetuissa merkityksissä. Roosin (1987) suomalaisia sukupolvia käsittelevässä tutkimuksessa koulutukseen liittyvät kokemukset ovat melko keskeisessä roolissa, vaikkakaan tutkimus ei koulutussukupolviin sinänsä keskitykään. Roos päätyi tutkimuksensa perusteella erottamaan neljä kokemuksellista sukupolvea: sotien ja pulan sukupolvi (1920-luvulla ja sitä ennen syntyneet), jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi (1930-luvulla syntyneet), suuren murroksen sukupolvi (1940-luvulla syntyneet) ja lähiöiden sukupolvi (1950-luvun jälkeen syntyneet). Kärjistetty tiivistelmä Roosin esittämistä tulkinnoista on, että vanhimpien sukupolvien elämä oli kovaa, mutta elämänhallinta säilyi vaikeuksista huolimatta omissa käsissä, ja kaiken kaikkiaan elä-

¹¹Opiskelija voi ylittää tavoiteajan, joka on useimmissa tutkinnoissa 5 vuotta, yhdellä vuodella.

Taulukko 1. Koulutussukupolvet Kauppilan (1996) ja Roosin (1987) mukaan.

Kauppilan sukupolvet	Roosin sukupolvet
	<i>I: 1920-luvulla tai sitä ennen synt.</i> – sodat ja pula
<i>I: ennen 1935 synt.</i> – sota ja niukka koulutus	<i>II: 1930-luvulla synt.</i> – jälleenrakennus ja nousu
<i>II: 1936–1955 synt.</i> – kasvavat koulutusmahdollisuudet	<i>III: 1940-luvulla synt.</i> – suuri murros
<i>III: 1956 jälkeen synt.</i> – hyvinvointi ja monet koulutusva- linnat	<i>IV: 1950 jälkeen synt.</i> – lähiöiden sukupolvi

mä nähtiin onnellisena. Nuorimmilla sukupolvilla sen sijaan tulee tyypilliseksi elämäkerta, jossa koulutustaso on korkea ja materiaaliset puitteet ovat usein kunnossa, mutta sisäinen elämänhallinta kaikesta huolimatta rakoilee.¹² Roosin tutkimissa tarinoissa vanhimpien sukupolvien edustajat eivät puhuneet koulutuksesta kovinkaan paljon, koska se jäi monien kohdalla hyvin vähälle. Koulunkäynti saattoi usein jäädä muutamaankansakoulun luokkaan. Koulutusta kuitenkin arvostettiin, sitä pidettiin harvojen etuoikeutena, ja menetettyihin koulutusmahdollisuuksiin suhtauduttiin kaiholla. Toisaalta useissa tarinoissa korostetaan myös sitä, että vähälläkin koulutuksella on pärjätty aika hyvin, esimerkiksi Roosin lainaamassa yleisönosastokirjoituksessa kerrotaan seuraavasti:

Oma elämäni on mennyt aika mukavasti, vaikka koulutusta ei ole juuri nimeksikään, ei edes kansakoulun päästötodistusta (Roos 1987, 77).¹³

¹²Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että Roosin käyttämä elämäkerta-aineisto oli kerätty yhdellä kertaa, joten eri sukupolvien edustajat olivat kirjoitusaikana myös eri elämänvaiheissa. Vanhimmat elämäkertakirjoittajat muistelivat kiireisintä elämäänsä jo taaksepäin, kun nuorimmilla elämän rakentaminen oli osittain vielä kesken. Tämän problematiikan Roos itsekin tunnistaa. Eräässä tapauksessa hän esimerkiksi pohtii, millaiselta kirjoittajan elämäkerta kuulostaisi kolmenkymmenen vuoden päästä ja mitä tyyppiä hän silloin edustaisi (Roos 1987, 240). Toisaalta myös vanhimpien sukupolvien elämäkerrat olisivat saattaneet olla hyvin erilaisia kolmeakymmentä vuotta aiemmin, vaikeuksien keskellä kerrottuina.

¹³Kirjoittaja oli eläkeiässä 1980-luvun lopulla, joten hän oli todennäköisesti syntynyt joko 1910-luvulla tai 1920-luvun alussa.

LUKU 2. LÄHTÖKOHDAT

Siihen aikaan, 1940-luvun tienoilla, vähäinenkin koulutus oli usein vielä riittävä, eikä muodollista koulutusta välttämättä tarvinnut pärjätäkseen. Ammattiin opittiin yleensä työtä tekemällä tai seuraamalla ammattimiesten työskentelyä. Toisaalta lyhytkin ammattikoulutus saattoi olla ratkaiseva tulevan työuran kannalta. Nuorimmilla sukupolvilla pääsy koulutukseen on huomattavasti helpottunut, ja heitä voidaan pitää vanhempiin sukupolviin verrattuna etuoikeutettuina, jopa hemmoteltuina. Jos ei pärjää, vaikka on annettu korkea koulutuskin, vika on silloin yksilön. Koulutuksen laajenemisen ja koulutusinflaation näkökulmasta asiaa voidaan ajatella niin, että vaikka vähäiseksi jäänyttä koulutusta usein jälkikäteen surkuteltiin, käytännössä kansakoulun päästötodistus saattoi hyvinkin vastata lukion käymistä joitakin vuosikymmeniä myöhemmin. Lyhyelläkin koulutuksella pystyi erottautumaan muista työnhakijoista. Koulutuksen arvon muuttumisesta johtuen eri sukupolvien keskinäiset arviot toistensa koulutustasosta voivat olla harhaisia: kullakin poikkileikkaushetkellä nuoret pitävät vanhempiensa tai isovanhempiensa koulutustasoa matalampana kuin se todellisuudessa, työmarkkina-arvoltaan, on aikanaan ollut. Vastaavasti vanhempien sukupolvien edustajat tulkitsevat nuorten koulutustasoa helposti sillä perusteella, millainen arvo kyseisellä koulutuksella on aiempina vuosikymmeninä ollut.

Kauppila (1996) keskittyi väitöskirjassaan nimenomaan koulutussukupolviin. Hän erottaa empiirisesti kolme kokemuksellista koulutussukupolvea. Ennen vuotta 1935 syntyneet hän nimittää *sodan ja niukan koulutuksen sukupolveksi*, 1936–1955 syntyneet *rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolveksi* ja vuoden 1956 jälkeen syntyneitä hän kutsuu *hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolveksi*. Kauppilan raportoidut tarinat ja tulkinnat ovat pitkälle samansuuntaisia kuin Roosilla. *Sodan ja niukan koulutuksen sukupolven* aikana koulutuksen saaminen ylipäätään oli ponnistelun edessä, maaseudulla oppikouluun pääseminen ei ollut mikään itsestäänselvyys vaikka lukupäättä olisi löytynytkin. Toisaalta koulutus investointina yleensä kannatti. Lyhyt, jopa muutaman viikon koulutus saattoi taata ammatin. Koulutuksen puuttumisenkaan ei kuitenkaan välttämättä estänyt menestymistä. (Kauppila 1996, 68–71.) Tässä mielessä on ymmärrettävää, että vanhimmat sukupolvet edelleenkin arvostavat muodollista koulutusta eniten (Aro et al. 2005, 470).

Viimeinen Kauppilan sukupolvista on raameiltaan yllättävän suuri, varsinkin kun sukupolvien kierron väitetään pikemminkin nopeutuneen kuin hidastuneen nykypäivää kohti tultaessa (Virtanen 1999, 83), elämänrytmin ja yhteiskunnallisten muutosten kiihtyessä. Vuonna 1956 syntyneet ehtivät parahiksi opiskeluikään 1960-luvun lopun vasemmistoradikalismiin ja opiskelijaliikehdintään. 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa syntyneet taas astuivat suoraan tai lähes suoraan peruskouluun, mikä muodosti aiemmasta rinnakkaiskoulujärjestelmästä poikkeavan sosiaalisen todellisuuden. Samasta kohortista suuri osa valmistui koulutuksesta sitten suoraan työttömyyskortis-

toon 1990-luvun pahimpina lamavuosina. Täten vuoden 1956 jälkeen on ollut useita avaintapahtumia, joihin koulutuksellisten sukupolvien olisi ollut mahdollista kiinnittyä.¹⁴ Alestalo (2007) erottaakin vuosina 1971–1975 syntyneet lamasukupolveksi, koska 1990-luvun alun lama osui tämän sukupolven nuoruusvuosiin. Wass & Torsti (2011) taas kutsuu 1945–1958 syntyneitä “Kekkosen, 1960-luvun ja kuulentojen sukupolveksi”, 1959–1974 syntyneitä “Kylmän sodan päättymisen sukupolveksi” ja 1975–1984 syntyneitä “EU-jäsenyyden ja laman sukupolveksi”. Lisäksi Wass erottaa 1985–1994 syntyneet “Teknologian, kansainvälisyyden ja terrorismin sukupolveksi”.¹⁵

Nykyään tilanne näyttää kääntyneen päinvastaiseksi kuin mikä tilanne oli vanhimpien edellä tarkastelujen sukupolvien nuoruudessa. Koulutuksen puuttuminen estää, suurella todennäköisyydellä, ainakin ammatillis-taloudellisen menestymisen. Koulutukseen pääseminen ei ainoastaan ole helppoa, vaan sen välttäminen alkaa olla vaikeaa. Vuonna 2002 oikeus työmarkkinatukeen poistui alle 25-vuotiailta ammattikouluttamattomilta, jotka eivät olleet hakeneet vähintään kolmeen ammatilliseen koulutukseen (Valtioneuvoston asetus työttömyysetuuden työvoimapolitiittisista edellytyksistä 1351/2002). Vuoden 2002 asetuksen perusteella oikeus työttömyysturvaan säilyi kuitenkin vielä koulutukseen hakemisesta riippumatta niillä alle 25-vuotiaille, jotka täyttivät työttömyysturvan peruspäivärahan saamiseksi edellytetyn työssäoloehdon.¹⁶ Vuoden 2013 alusta voimaan tulleen Työttömyysturvalain muutoksen (1001/2012) perusteella hakuvelvollisuus laajentui myös niihin ammattikouluttamattomiin alle 25-vuotiaisiin, jotka täyttävät työssäoloehdon. Työttömyysturvalain 1001/2012 I osan 2 luvun 13 § perusteella alle 25-vuotiaiden ammattikouluttamattomien on haettava vähintään kahta opiskelupaikkaa, jotka voivat olla tutkintoon johtavaa, ammatillisia valmiuksia antavaa koulutusta tai ainoastaan peruskoulun oppimäärän suorittaneella lukio-opintoja.

Nuoria pyritään näillä keinoin siis kannustamaan hakeutumaan koulutukseen. Työttömyysturvaan liittyvän kannustimen tehokkuus ja tarkoituksenmukaisuus on kuitenkin kyseenalainen useasta syystä. Ensinnäkin alle 25-vuotiaat ovat joka tapauksessa oikeutettuja toimeentulotukeen. Työmarkkinatuen ja työttömyysturvan peruspäivärahan suu-

¹⁴Avaintapahtuman käsite on peräisin Mannheimilta (1968), jonka mukaan varsinaisten sukupolvien syntymisen edellytyksenä on jokin sellainen merkityksellinen tapahtuma tai tapahtumasarja, joka jollakin tavalla yhdistää koko ikäryhmää yli luokkarajojen. Tällä perusteella sukupolvien vaihtumisen tulisi nopeutua yhteiskunnan elämänrytmin kiihtyessä.

¹⁵Näin nuoria henkilöitä ei omassa aineistoissani kuitenkaan esiinny: koska aineistoissani tarkastellaan 30–39-vuotiaita ja tuorein aineisto on vuodelta 2008, nuorimmat ovat syntyneet vuonna 1978.

¹⁶Työssäoloehto täyttyy Työttömyysturvalain 1049/2013 II osan 5 luvun 3 §:n perusteella, kun henkilö on 28 edellisen kuukauden aikana ollut työssä vähintään 26 kalenteriviikkoa. Ennen tätä vuoden 2014 alusta voimaan tullutta muutosta, työssäoloehto oli 34 kalenteriviikkoa. Saman luvun 4 §:ssä määritellään lisäksi tiettyjä työaikaa ja palkkaan liittyviä ehtoja mukaan laskettaville töille. Henkilöt, jotka eivät täytä työssäoloehto, kuuluvat työmarkkinatuen piiriin.

LUKU 2. LÄHTÖKOHDAT

---

ruus ilman korotuksia on vuonna 2014 keskimäärin bruttona 702 €/kk (21,5 x 32,66 €), mistä jää verojen jälkeen käteen noin 562 €/kk. Toimeentulotuen perusosa on vuonna 2014 yksinasuvalla 480,20 €/kk, mutta toimeentulotuessa hyväksyttäviksi menoiksi lasketaan lisäksi asumiskustannukset (vuokra/vastike, vesimaksu, sähkö, kotivakuutus) sekä terveydenhuollon menot ja lääkärin määräämät lääkkeet.

Periaatteessa toimeentulotuen asiakkaana olevan alle 25-vuotiaan henkilön tulot voivat joissain tapauksissa olla jopa korkeammat¹⁷ kuin jos hän saisi pelkästään esimerkiksi työttömyysturvaa ja yleistä asumistukea, joten ”kannustinvaikutus” on melko epäselvä. Nuorten ”pakottaminen” toimeentulotukiasiakkaiksi ei ole kovin tarkoituksenmukaista niissä tapauksissa joissa sosiaalitoimiston asiakkuuteen ei ole muita syitä. Loppujen lopuksi tuloksena voi olla jopa täysin päinvastaisin kannustinvaikutuksia kuin mitä työttömyysturvalain muutoksilla alunperin tavoiteltiin, mikäli nuori jää toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaaksi. Toisekseen, niin sanottu pakkohaku koulutukseen tuottaa myös motivoitumattomia opiskelijoita, jotka keskeyttävät koulutuksen heti kun pääsevät alunperin toivomalleen alalle. Pakkohaku tuottaa täten turhia kustannuksia myös oppilaitoksille (ks. [Vanttaja 2011](#)). Vaikka työttömyysturvalain muutokset eivät välttämättä käytännössä toimi toivotulla tavalla, näiden insentiivien voidaan kuitenkin tulkita merkitsevän koulunkäyntivollisuuden jatkumista peruskoulun jälkeenkin.

Koulutusraja, jonka jälkeen koulutuksesta alkaa saada merkittävästi positiivista hyötyä, alkaa olla jo varsin korkea. Koulutuksen objektiivista merkitystä ja sen muutosta voidaan tulkita useammalla tavalla. Toisaalta [Kauppila \(1996, 47\)](#) tulkitsee koulutuksen objektiivisen merkityksen lisääntyneen institutionaalisessa mielessä. Koulutukseen osallistumisesta ja tutkintojen hankkimisesta on tullut paitsi itsestänselvyys, tavallaan jopa pakko. Koulutuksesta on tullut yhä välttämättömämpi mutta sinällään usein riittämätön menestymisen edellytys. Yhteiskunnallisella tasolla koulutuksen objektiivinen merkitys on kasvanut sikäli, että julkisissa puheissa koulutuksen tärkeyttä korostetaan yhä enemmän. Toisaalta koulutuksen objektiiviseksi merkitykseksi voidaan tulkita myös koulutuksen työmarkkina-arvo, joka vaikuttaa laskeneen. Voitaisiin siis olettaa myös koulutuksen subjektiivisen merkityksen (yksilöiden sille antama arvostus) vähentyneen. Koulutususko ja -motivaatio on kuitenkin 2000-luvulla edelleen korkealla tasolla (esim. [Saarela 2004, 116](#)).

---

¹⁷Riippuen esimerkiksi asumis- ja lääkemenosta.

2.3 Koulutuksen funktiot

Koulutussosiologisessa kirjallisuudessa koulutuksen yhteiskunnallisiksi tehtäviksi määritellään yleisesti 1) kvalifikaatioiden tuottaminen 2) valikointi 3) varastointi sekä 4) integraatio (esim. Kivinen & Rinne 1991). Mikään näistä näkökulmista ei tietytikään kerro koko totuutta, vaan ne ovat pikemminkin erilaisia kurkistusikkunoita samaan todellisuuteen. Vaikka kussakin näkökulmassa korostetaan eri asioita, ne eivät ole välttämättä keskenään ristiriitaisia, vaan pikemminkin kietoutuvat käytännössä toisiinsa, kuten Kivinen & Rinne (1991, 56) toteavat.

Kvalifikaatioiden tuottamisen oletettu suhde koulutusinflaatioon on suoraviivainen. Sellaiset tutkinnot, joiden tuottamat kvalifikaatiot eivät enää vastaa työelämän vaatimuksia, menettävät arvoaan. Kuitenkin myös muilla näkökulmilla on yhteyksiä koulutusinflaatioon. Seuraavaksi mainittuja koulutuksen funktioita käsitellään tarkemmin, kiinnittäen huomiota erityisesti koulutusinflaation vaikutuksiin eri näkökulmista.

Kvalifikaatioiden tuottaminen

Koulutuksen virallinen ja yleisesti julkilausutuinen funktio on *kvalifikaatioiden tuottaminen* eli erilaisissa ammateissa tarvittavien tietojen ja taitojen välittäminen opiskelijoille. Opiskelijoihin “ladatut” kvalifikaatiot voidaan nähdä inhimillisenä pääomana. Koulutus siis oletettavasti lisää henkilöiden tuottavuutta. Järvelä (1991, 112) nimeää toisen maailmansodan jälkeisen ajan yhteiskunnalliseksi koulutustarpeeksi “teknologian kehitystä vastaavan työvoimavarannon muodostamisen”. Tähän on Järvelän mukaan pyrittävä sosiaaliseen liikkuvuuteen tähtäävillä koulureformeilla. Koulutusekspansiota eli keskimääräisen koulutustason nostamista perustellaan myös usein teknologisella kehityksellä ja työn monimutkaistumisella. Näin esitetään esimerkiksi Valtioneuvoston kanslian (2012, 30) “Globaalitalouden haasteet Suomelle vuoteen 2030”-raportissa, jossa todetaan teknologisen kehityksen vaativan “koko ajan osaavampaa työvoimaa”. Ennen kuin paneudutaan tarkemmin kvalifikaatiovaatimusten muutokseen, tarkastellaan hiukan kvalifikaation käsitettä.

Väärälä (1995) erottelee kaiken kaikkiaan viisi kvalifikaatiotyyppiä: 1) tuotannolliset ja tekniset kvalifikaatiot 2) motivaatiokvalifikaatiot 3) mukautumiskvalifikaatiot 4) sosiokulttuuriset kvalifikaatiot 5) innovatiiviset kvalifikaatiot. Ainakin virallisessa puheessa keskeisimpiä ovat tuotannollis-tekniset kvalifikaatiot, jotka liittyvät työn tekniseen suorittamiseen (Väärälä 1995, 42–46) ja työprosessissa tarvittavaan tekniseen tietoon. Nykyään yhä lähempänä tuotannollis-teknisten kvalifikaatioiden muodostamaa osaa-

LUKU 2. LÄHTÖKOHDAT

---

misen ydintä ja yhä keskeisemmässä asemassa ovat etenkin ns. sosiokulttuuriset kva-
lifikaatiot. Palveluammattien ja tiimityöskentelyn nousun myötä ihmisten kanssa toi-
meen tuleminen on yhä tärkeämpää. Toisaalta koulutuksessa on keskeistä myös sosi-
aalistaminen – koulutusammattille soveliaiden ja hyödyllisten asenteiden ja arvostusten
juurruttaminen, mutta tätä harvemmin lausutaan julki opetussuunnitelmissa ja muissa
virallisissa yhteyksissä, joissa keskitytään koulutuksen tuottamiin kva-
lifikaatioihin (ks. esim. Valtioneuvoston asetus yliopistojen tutkinnoista 794/2004).

Edelleen voidaan erottaa koulutus-kvalifikaatioiden käyttö- ja vaihtoarvo (esim. [Väärälä 1995](#)). Käyttöarvo on sellaista käytännössä hyödynnettävää tietoa ja osaamista, joka koulutuksen kautta välittyy opiskelijoille. Käytännön ammattitaito voi joissakin tapauksissa vanhentua, erityisesti jos kokonainen ammattikunta katoaa jonkin tekni-
sen innovaation myötä. Kuitenkin nimenomaan vaihtoarvon voitaisiin olettaa inflatoituneen koulutusekspansion myötä. Tutkinnon vaihtoarvoon vaikuttavat koulutustason lisäksi myös monet vaikeasti ennakoitavat asiat, kuten taloudellisten suhdanteiden vaikutus työvoiman kysyntään eri aloilla. Rakennusala on hyvä esimerkki suhdanneherkstä alasta, johon myös muiden alojen ongelmat heijastuvat herkästi. Tutkinnon vaihto-
arvoon vaikuttavat koulutustason lisäksi myös monet vaikeasti ennakoitavat asiat, kuten taloudellisten suhdanteiden vaikutus työvoiman kysyntään eri aloilla, joskus varmasti myös ideologiset muutokset.¹⁸

Kvalifikaatiovaatimusten muutoksista on esitetty kolme erilaista teesiä: rekvalifikaatio-
teesi, dequalifikaatioteesi ja polarisaatioteesi ([Toikka 1984](#); [Väärälä 1995](#)). Ensimmäisessä tapauksessa osaamisvaatimusten oletetaan nousseen. Koulutustason nostamisen tarpeellisuutta ja siunauksellisuutta on yleensä perusteltu etupäässä sillä, että työtehtävät ovat ajan myötä tulleet yhä vaativammiksi, ja edellyttävät tätä pitempää koulutusta. Osaamisvaatimusten väitetään kohonneen työn luonteen muuttumisen ja ns. studioammattien lisääntymisen johdosta ([Soininvaara 1994](#), 144–147). Työpaikat ovatkin viimeisten vuosikymmenien aikana, 1990-luvun laman notkahdusta lukuun ottamatta, kasvaneet voimakkaasti korkeita kvalifikaatioita vaativissa johto- ja asiantuntijatehtävissä ([Työministeriö 2002](#)). Kasvua on tapahtunut myös erilaisilla tiedon ja informaation käsittelyyn liittyvillä aloilla, kuten esimerkiksi erilaisissa uusmediaan ja nettipalvelujen suunnitteluun ja ylläpitoon liittyvissä tehtävissä. Myös työnantajien ja avoimien työpaikkojen koulutustasovaatimukset näyttävät nousseen yleisen koulutustason kohoamisen myötä ([Suikkanen & Linnakangas 1998](#), 12). Kun perusasteen koulutus riitti vielä vuonna 1986 yli puoleen avoimina olleista työpaikoista, oli osuus supistu-

¹⁸ Esimerkkinä voidaan mainita koulutus-kvalifikaatioiden vaihtoarvon kääntyminen pääläelleen ns. Itäblokin maissa rautaesiripun sorruttua. Erityisesti kaupankäyntiin liittyvien kvalifikaatioiden käyttömahdollisuudet luonnollisesti lisääntyivät huomasti. Sosialismin aikaan glorifioidulta ”duunariammattitaidolta” taas poistui ideologinen pohja samanaikaisesti kun tehtaiden ja kaivoksien toimintaa jouduttiin rationalisoimaan.

nut vuoteen 1996 mennessä alle viidennekseen. Vastaavasti korkea-asteen koulutus oli edellytyksenä jälkimmäisenä vuonna noin neljänneksessä avoimista työpaikoista, kun kymmenen vuotta aiemmin näin vaativia työpaikkoja oli ollut alle puolet vähemmän. (Suikkanen & Linnakangas 1998; Työministeriö 2002.)¹⁹

Kuitenkin myös dequalifikaatioteesin, eli osaamisvaatimusten laskemisen, kannatukselle on perusteita. Esimerkiksi rakennusalalla on Poikelan (1994, 51–57) mukaan monia työtehtäviä, joissa ammattitaitovaatimukset ovat päinvastoin laskeneet uuden teknologian ja menetelmien käyttöönoton myötä. Noin 1970-luvulle asti ammattimiehet vastasivat kukin tietystä työvaiheesta, kirvesmiesten lisäksi oli muurarit, rapparit, jopa väliseiniin erikoistuneet miehet. Elementtirakentamisen yleistymisen myötä erityisosaamista ei kuitenkaan enää paljon tarvittu, riitti kun elementti löytiin paikalleen. Tulokset näkyvät tänä päivänä. Vastaavia esimerkkejä löytyy muiltakin aloilta. Aivan kuten rakennusalalla, teknologisten uudistusten myötä myös eri toimihenkilöaloilla on kadonnut kokonaisia ammattikuntia, vieläpä melko hiljattain. Esimerkiksi lehdenleikkimisen tietokoneistuminen ei välttämättä ole nostanut kvalifikaatiovaatimuksia, vaan pikemminkin helpottanut työtä. Tekstin viimeistely on myös monesti tippunut pois tarpeettomana välivaiheena, kun tekstin kirjoittaja voi itse muotoilla tekstinsä. Samantapainen muutos tapahtui Kenttämiehen (2001) mukaan radiotyössä, jossa 1990-luvulla ohjelmälähtöinen tuotantokulttuuri sai väistyä suorana lähetetyn lähetysvirran tieltä. Tietokoneiden kehitys mahdollisti sen, että toimittaja saattoi itse hoitaa tehtävät, joista aiemmin oli vastannut äänitarkkailija.

Sekä kvalifikaatiovaatimusten että lopputulosten taso on saattanut pikemminkin laskea kuin nousta erillisten asiantuntijoiden korvaututtua monessa tapauksessa tietokoneella ja yhdellä työntekijällä, joka ei välttämättä tunne mitään työn osa-alueista yhtä syvällisesti kuin erillisistä työprosesseista vastanneet specialistit. Tietokoneita käytettäessä ei asioita tarvitse enää osata yhtä syvällisesti kuin aiemmin. Microsoft Wordilla ja muilla vastaavilla ns. WYSIWYG-editoreilla²⁰ on helppo tuottaa rakenteeltaan sekavaa ja painoasultaan heikkoa tekstiä. Vakuuttuakseen tästä ei tarvitse tehdä muuta kuin verrata minkä tahansa esimerkiksi 1950–1960-luvulla painetun kirjan ja 2000-luvulla painetun, Wordilla kirjoitetun tutkimusraportin taittojalkeä. Vanhemmilla metodeilla tekstin tuottaminen oli vaikeampaa, mutta lopputulos oli usein parempi, johtuen siitä että työntekijän täytyi perehtyä asiaan melko syvällisesti saadakseen aikaan ylipäänsä mitään.

¹⁹Tilastoihin avoimien työpaikkojen koulutustasovaatimusten noususta, joita esimerkiksi Suikkanen & Linnakangas (1998) käyttävät, täytyy kuitenkin suhtautua tietyllä varauksella. Tämä johtuu siitä, että itse asiassa vain hyvin pienessä osassa työpaikkailmoituksia on ilmoitettu koulutustasovaatimus, suurimmassa osassa vaadittu koulutustaso on jätetty määrittelemättä. Täten tilastot edustavat vain murto-osaa avoimina olevista työpaikoista. Lisäksi suuri osa työpaikoista täytetään epävirallisten sosiaalisten kontaktien kautta.

²⁰WYSIWYG on lyhenne sanoista “What You See Is What You Get” eli “saat mitä näet”.

LUKU 2. LÄHTÖKOHDAT

Edellä mainituilla aloilla on jossakin määrin palattu käsityöläisyyttä muistuttavaan työskentelyyn. Yksi työntekijä vastaa useista työtehtävistä, jotka oli aiemmin jaettu useiden henkilöiden kesken. Erona on kuitenkin se, että käsityöläisen täytyy hallita työprosessinsa syvällisesti ja itsenäisesti, kun taas koneistumisen ja teknistymisen myötä työ perustuu yhä enemmän määrin teoreettiseen tietoon, joka ei kuitenkaan kuulu työntekijän kvalifikaatioiden piiriin. (Toikka 1984, 29–34.) Giddensin (1990) tapaan voidaan puhua asiantuntijajärjestelmiin luottamisesta. Useimmilla ihmisillä ei ole esimerkiksi teknisten laitteiden tai tietokoneohjelmien toiminnasta kovin syvällistä ymmärrystä, mutta niihin joudutaan jokapäiväisessä elämässä kuitenkin yhä enemmän luottamaan sokeasti. Tällainen on tilanne esimerkiksi leipomossa, jonka työoloja Sennett (2002) kuvaa kirjassaan *Työn uusi järjestys*. Leipomon työntekijät ovat täysin riippuvaisia tietokoneistetun järjestelmän toiminnasta, ja sen pettäessä työntekijät eivät voi muuta kuin odottaa teknisten asiantuntijoiden tuloa. Monien työntekijäryhmien ammattitaito uhkaa muuttua hyvin pinnalliseksi automaation yleistymisen myötä.

Ehkä realistisin oletus kvalifikaatiovaatimusten muutoksesta on kuitenkin edellisten teesien yhteensulautuma, ns. polarisaatioteesi, jonka mukaan osaamisvaatimukset ovat kehittyneet toisistaan poikkeavilla tavoilla eri aloilla ja sektoreilla. Vaikka eksperttejä vaadittaisiinkin entistä enemmän, jonkun täytyy tehdä todelliset lattiatason työt myös tulevaisuudessa. Työorganisaatioiden hierarkkisesta rakenteesta johtuen johtajanpalleja ei yksinkertaisesti riitä kaikille. Korkeasti koulutettujen työntekijöiden sopeuttaminen lattiatason tehtäviin voi olla vaikeaa, koulutuksen myötä kohonneista odotuksista ja vaatimuksista johtuen.²¹ Polarisaatioteesiä tukee myös se, että helposti käytettävien laitteiden ja järjestelmien suunnittelu ja ylläpito vaativat yleensä melko korkean tason osaamista (esim. tietokoneen käyttö vs. ohjelmointi).

Koulutustason nousu ei tietysti mitenkään itsestään selvästi merkitse kvalifikaatioiden tason nousua. Kun keskitytään vain tutkintojen tuottamiseen, voi käydä päinvastoin. Tähän suuntaan viittaa Räisäsen (2002) tutkimus, jonka mukaan ammattikorkeakouluista valmistuneiden hoitotyöntekijöiden osaaminen on yleisesti ottaen heikentynyt verrattuna opistotasolta valmistuneisiin.²² Tämä muistuttaa siitä, että koulutustason nostamista ei tulisi pitää itseisarvona. Kaiken kaikkiaan, muutokset työtehtävien vaativuudessa eivät ainakaan yksistään ole järkevä peruste pyrkimykselle jatkuvasti lisätä korkeakoulutettujen osuutta ja nostaa keskimääräistä koulutustasoa. Voidaan väittää, että todelliset kvalifikaatiovaatimukset ovat monessa tapauksessa jopa laskeneet.

²¹Toisaalta, erilaisista taidoista voi olla odottamatontakin hyötyä työtehtävissä ja työntekijän taidot voivat myös muokata työnkuvaa (Halaby 1994).

²²Tuloksen painavuutta tosin jossakin määrin vähentää se, että tutkimus perustuu nimenomaan opiskelijoiden mielipiteisiin omasta osaamisestaan. Näin ollen voidaan spekuloida myös sillä, mikä itse asiassa on muuttanut: itsearviointin kriittisyys vai osaaminen?

Valikointi yhteiskunnallisiin asemiin

Valikointiteorian (“filter theory”) lanseerasi alunperin Kenneth Arrow (1973). Lähtökohtana oli että työnantajien tiedot potentiaalisista työntekijöistä ovat aina enemmän tai vähemmän puutteelliset, ja tästä syystä tietoa koulutuksesta käytetään “signaali-na” työntekijän osaamis- ja tietotasosta sekä muista työtehtävässä vaadittavista ominaisuuksista eli loppujen lopuksi työntekijän oletetusta tuottavuudesta.²³ Valikointiteorian mukaan koulutuksesta voidaan siis päätellä jotakin henkilön kvalifikaatioista, mutta koulutus ei kuitenkaan lisää henkilön tuottavuutta. Koulutuksesta pääteltävissä olevat työntekijän ominaisuudet eivät tietysti mitenkään välttämättä ole “totta”. Toisaalta, jos tietyn koulutuksen havaitaan toistuvasti johtavan väärin johtopäätöksiin, tämä vaikuttanee pitkässä juoksussa myös kyseisen tutkinnon työmarkkina-arvoon.

Rosenbaum (1975, 1986) näkee valikointiprosessin turnauksena tai turnajaisina, jonka jokaisesta erästä voittajat jatkavat koulutusjärjestelmässä eteenpäin ylemmälle tasolle. Suomessa näitä “turnajaisia” on nykyään vain lähinnä peruskoulun ja keskiasteen sekä toisaalta keskiasteen ja korkea-asteen välillä, mutta voimakkaammin eriytyneissä järjestelmissä (esim. Alankomaat ja Saksa) paikoista koulutusjärjestelmän seuraavalla tasolla taistellaan jo nuoremmallakin iällä.

Myöhemmin Bourdieu (esim. 1984; 1993) on laajentanut valikointinäkökulmaa yhteiskunnallisen rakenteen uusintamisen suuntaan. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna koulutuksen tuottamat tosiasialliset kvalifikaatiot eivät olekaan keskeisessä asemassa, vaan koulutus toimii vain eräänlaisena koneistona, jonka läpi ihmiset kuljetetaan. Koulutuksen päätyttyä ihmiset päätyvät omiin lokeroihinsa yhteiskunnassa, näennäisen meritokraattisesti. Bourdieun tulkinnan mukaan koulutus itse asiassa tuottaa uudelleen ja legitimoit perityt sosiaaliset erot. Täsmälleen samankin koulutuksen arvo voi eri ihmisillä realisoitua eri tavoin, koulutustutkinnon arvo on Bourdieun (1984, 147) mukaan sidoksissa kantajansa sosiaaliseen taustaan. Alemmista sosiaaliryhmistä tulevilta puuttuvat ne sosiaaliset verkostot ja kommunikaatiotaidot, joita ilman tutkinnon arvo ei realisoitu täysimääräisenä (ks. myös Naumanen & Silvennoinen 2010, 83–86). Vain ne, joilla on riittävästi sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, pystyvät Bourdieun mukaan saamaan irti täyden hyödyn tutkinnoista. Näin ollen alempien sosiaaliryhmien jälkeläisten korkea-kouluttautuminen toimii käänteisenä Midaksen kosketuksena, joka laskee tutkintojen keskimääräistä arvoa. (Bourdieu 1984, 147.)

Koulutuksen kautta tapahtuvaa valikointia yhteiskunnallisiin asemiin voidaan ruohonjuuritasolla selittää Bourdieun (1984) *habituksen* käsitteen kautta. Termiä käytetään arkikielessä usein jopa ulkonäön synonyymina, mutta Bourdieulla habitus tarkoittaa tie-

²³Samasta asiasta on kirjoittanut myös Arrow’n oppilas Michael Spence (1973).

LUKU 2. LÄHTÖKOHDAT

---

tynlaisia kulttuurisia silmälaseja, joiden lävitse ihmiset katselevat maailmaa. Habitus muotoutuu kunkin yhteiskuntaluokan elämäntapojen ja arvojen pohjalta, ja se toisaalta ohjaa kunkin yksilön ajattelua ja hänen tekemiään valintoja. Habitus rajaa sen kulttuurisen alueen, jonka rajoissa ihminen elää ja jonka ulkopuolisia valintoja hän ei pidä mahdollisina tai haluttavina. Esimerkiksi Willis (1977) kuvaa tällaisia prosesseja, joiden kautta työläisnuoret päätyvät loppujen lopuksi samaan yhteiskuntaluokkaan kuin heidän vanhempansa, vaikka nuorille itselleen heidän toimintansa vaikuttaa aktiiviselta kapinoinnilta koulujärjestelmää vastaan. Hankittu koulutus toisaalta lataa yksilöön sellaisia asenteita ja odotuksia, jotka ohjaavat häntä kohti tiettyjä ammatteja.

Valikointia voi tapahtua myös siten, että yksilö itse asiassa luulee olevansa etenemässä perinteistä akateemista reittiä ylempään toimihenkilöasemaan, mutta valittu reitti onkin todellisuudessa arvoltaan jotakin muuta. Kun tasa-arvoon uskovassa yhteiskunnassa on periaatteellisesti tärkeää antaa kaikille mahdollisuus koulutukseen, täytyy koulutuspalvelujen kasvavaa kysyntää ohjata sivuraiteille niin, ettei kenenkään mahdollisuutta kouluttautumiseen kuitenkaan suoranaisesti kielletä. Koulutuksen sivuraiteet ovat tyypillisesti sellaisia, että niillä on pintapuolisesti katsoen sama status kuin normaalilla reitillä. Koulutusjärjestelmään muodostuu hienojakoisia, epäselvästi merkittyjä eroja ja umpikujiin johtavia reittejä aiempien terävien koulutusasteitaisten erottelujen sijaan (Bourdieu 1984, 154). Tässä suhteessa käyttökelpoinen on Clarkin (1960) ”cooling-out”-teesi, jonka mukaan koulutustasojen sisälle muodostuu ”jäähdyttelyreittejä”, joilla on muodollisesti sama status kuin normireitillä, mutta joiden työmarkkina-arvo on tavallista matalampi. Clark lainasi termin aikanaan Goffmanin (1952) artikkelista *Cooling the Mark Out*. Goffman käsittelee artikkelissa erilaisia rahanhuijauksia. Termi *mark* viittaa huijauksen kohteeseen, ja *cooling* tarkoittaa kohteen ”jälkihoitoa”, tavoitteena estää esimerkiksi rikosilmoituksen teko. Sovelletuna koulutukseen idea voidaan siis tulkita niin, että vaikka kaikki ihmiset eivät voi päästä hyviin ammattiasemiin, täytyy sosiaalisen kohoamisen tarpeen ja koulutuskysynnän paine kanavoida johonkin, mieluiten niin etteivät huijatut edes huomaa tullessa ”huijatuiksi”.

Käytännössä koulutusinflaation myötä potentiaalisten työntekijöiden valikointikriteerit kiristyvät. Toisaalta koulutusvaatimuksien kiristäminen voi liittyä myös eturyhmien pyrkimykseen nostaa oman ammattialansa arvostusta ja palkkausta. Profiessoiden nauttima arvostus ja arvovalta nojaa paljolti akateemiseen koulutukseen ja teoreettiseen tietoon, joihin liittyy ainakin lupaus profession hallussa olevasta salatusta tiedosta, joka on muiden tavoittamattomissa. Perinteiset, vanhimpiin tieteenaloihin nojautuvat ja nykyäänkin vankasti arvostetut professiot – lääkärit, papit ja asianajajat – saivat sosiaalivaltion laajentumisen myötä seurakseen muun muassa opettajat ja sosiaalityöntekijät. Keskeisenä välineenä kamppailussa ammattialan yhteiskunnallisesta arvostuksesta on ollut koulutuksen akatemisoiminen, missä edellä mainitut alat onnistuivatkin. (Rinne

& Jauhiainen 1988, 23–47.) Akateemiseen koulutukseen onkin hyvä tukeutua pyrittäessä vaikuttamaan oman alan sijaintiin ammattiluokituksissa ja sitä kautta ammattien arvostuksen hierarkiassa. Tämä käy ilmi esimerkiksi Merja Kinnusen (2001) kuvatesa eri eturyhmien antamaa palautetta, kun Tilastokeskus uudisti ammattiluokitustaan. Erityisen tyytymättömiä luokitusluonnokseen olivat toimihenkilöliitot, joista erityisesti Tehy (terveydenhuoltoala) vetosi alan korkeaan koulutukseen perustellessaan terveydenhuoltoalan ammattien nostamista ammattihierarkiassa. Tehy onnistuikin nostamaan sairaanhoitajat luokituksessa ylemmiksi toimihenkilöiksi, mutta tämä oli hetken hurmaa. Tarkistettaessa ammattiluokitusta vuonna 2000 sairaanhoitajat palautettiin alemmalle tasolle, yhtenä perusteena matala palkkataso (Kinnunen 2001, 91–119). Luokitusten suhde toisiinsa on kehämäinen.

Valikointiteoria on sikäli yhteydessä inhimillisen pääoman teoriaan, että molemmissa tuottavuus nähdään työntekijään sidottuna ominaisuutena. Tuottavuuden voidaan toisaalta tulkita olevan sidoksissa myös työtehtävään (Asplund 1991, 39–40). Tämän näkökulman mukaan vain oikeilla kvalifikaatioilla varustetut työntekijät saavat täysipainoisesti irti työtehtävään sidotun tuottavuuden. Tällöin koulutustaso ei välttämättä ole ratkaiseva tekijä. Suomen osalta Silvennoinen ja Helo (1993) arvelevat, että eri korkeakouluissa suoritettujen samantasoisten tutkinnot todellisuudessa eroavat toisistaan arvostuksensa suhteen. Samaan suuntaan viittaa myös se, että tiedekuntien välillä on suuria eroja sekä opiskelijoiden sosiaalisessa taustassa (Kivinen & Rinne 1995) että työllistymisessä ja palkkauksessa valmistumisen jälkeen (Sainio 2001, 65–68). Korkea-asteen tai korkeakouluasteen tasoisen koulutuksen pitäminen “korkeana” voikin siis tavallaan olla harhakäsitys, koska koulutusalojen ja oppilaitosten väliset erot ovat huomattavat. Täten esimerkiksi joidenkin keskiasteen tutkintojen työmarkkina-arvo voi olla korkeampi kuin joidenkin korkea-asteen tutkintojen arvo. Voidaan kysyä, missä mielessä jokin yliopisto-tutkinto on “korkeampi” kuin vaikkapa LVI-alan ammattikoulututkinto, jos jälkimmäinen johtaa varmempaan työllistymiseen paremmalla palkkatasolla?

Koulutus varastointimekanismina

Koulutus voidaan nähdä myös tarpeettoman työvoiman *varastointipaikkana*. Koulutus ylläpitää tarpeettoman työvoiman työkykyä, toisin kuin esimerkiksi työttömyys, niin että tarpeen tullen työvoimaa on otettavissa käyttöön. [Kivinen & Rinne \(1991, 61–62\)](#) liittävät “joutilaiden” lasten ja nuorten varastoinnin tarpeen teollistumisen alkuaikoihin. Suomessakin 1920–1930-luvuilla pyrkimys koulunkäynnin pidentämiseen perustui keskeisesti huoleen nuorison toimettomuudesta ([Jauhainen 2002, 132–143](#)).

Myös viime aikoina on käyty keskustelua oppivelvollisuuden pidentämisestä. Oppivelvollisuuden pidentäminen ehkäisisi joidenkin keskustelijoiden mukaan syrjäytymistä ([Kauppalehti 12.6.2013](#)) ja parantaisi työllistymistä ([Helsingin Sanomat 7.7.2013](#)). Huoli liittyy erityisesti koulupudokkaihin, jotka haluttaisiin koulutuksen piiriin edes vielä yhdeksi vuodeksi. Koulupudokkaiden eli koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten osuus on 2000-luvun alusta lähtien liikkunut hiukan alle 10 % tienoilta, kun tarkastellaan 18–24-vuotiaita nuoria ([Järvinen et al. 2007](#)). Nythän oppivelvollisuus päättyy käytännössä peruskoulun suorittamiseen 15–16 vuoden iässä, vaikka muodollisesti se jatkuu 10 vuotta peruskoulun aloittamisesta. Käytännössä oppivelvollisuus on siis toistaiseksi vielä saman pituinen kuin mitä alkuperäisessä vuonna 1921 voimaan tulleessa Oppivelvollisuuslaissa säädettiin. Tuolloin oppivelvollisuus kattoi kansakoulun ja kaksi vuotta jatko-opetusta ([Jauhainen 2002, 111](#)).

Työvoimakoulutuksen huiput ajoittuvat korkean työttömyyden kausiin ([Silvennoinen 2011, 90](#)). Toisaalta lama-aikoina ihmiset tyypillisesti hakeutuvat vapaaehtoisestikin koulutukseen tavallista enemmän, mikäli töitä ei ole tarjolla. [Silvennoinen \(2002, 196\)](#) jakaa marginaaliväestön eli periaatteessa syrjäytyneen tai syrjäytymisvaarassa olevan väestön “koulutuksella hallittavaan marginaaliin” ja “koulutuksen ulottumattomissa olevaan marginaaliin”. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat esimerkiksi vaikeasti päihdeongelmaiset ihmiset ja muut sellaiset ryhmät, jotka eivät ole kovin realistisesti nostettavissa työelämään. Näitä ryhmiä pyritään tukemaan pääosin erilaisilla kuntoutuksen ja erityistyöllistämisen muodoilla (ks. [Aro & Hautaniemi 2009, 74–87](#)).

Koulutuksen varastointifunktio liittyy myös edellä mainittuun valikointiin ja sen kiristymiseen. Koulutuksen ulkopuolelle jääminen peruskoulun jälkeen merkitsee nykyään käytännössä myös työelämän ulkopuolelle jäämistä. Vielä 1960–1970-luvulla oli mahdollista siirtyä työelämään 15–16-vuotiaana pelkän oppivelvollisuuskoulun pohjalta, mutta nykyään se on hyvin epätodennäköistä. Toisaalta lukiolla ei ole enää aikoihin ollut itsenäistä työmarkkina-arvoa, se on vain jatko-opintoihin valmistava oppilaitos. Yliopisto-opintoihinkin saatetaan joissakin tapauksissa hakeutua siitä syystä että aiemalla koulutuksella ei työllistytty.

Integraatio

Integraatio on koulutuksen funktiona enemmänkin yhteiskuntatasoinen. Etenkin yhtenäisellä peruskoulujärjestelmällä on voimakkaasti kansakuntaa integroiva vaikutus. Kansakunta/kansallisvaltio voidaan tulkita “kuvitelluksi yhteisöksi” (Anderson 1991). Pienimpienkään kansallisvaltioiden kaikki jäsenet eivät koskaan voi tuntea toisiaan, mutta silti he kokevat kuuluvansa samaan yhteisöön. Voidaan sanoa että koulutusjärjestelmä on joukkotiedotusvälineiden ohella yksi niistä keskeisistä tekijöistä, jotka “luovat” kansakunnan. Koko ikäryhmä käy Suomessa läpi suunnilleen samanlaiset koulukokemukset aina 15–16 ikävuoteen saakka, kun esimerkiksi Saksassa tai Alankomaissa eriytyminen tapahtuu huomattavasti aikaisemmin.

Integraatio on lähellä solidaarisuuden käsitettä, joka Allardtin (1971, 52–53) mukaan määrittäyty yhteiskunnallisella tasolla järjestelmän legitimiisyyden kautta. Kansakunnan kiinteeseen vaikuttaa se, missä määrin ihmiset pitävät yhteiskunnallista tilannetta hyväksyttävänä. Sillä, että ihmiset valitaan työtehtäviin ja virkoihin meritokraattisesti ansioidensa perusteella – tai ainakin laajalti uskotaan näin tapahtuvan – on järjestelmää legitimoiva vaikutus. Meritokratiassa hyvään yhteiskunnalliseen asemaan päätyminen olettavasti johtuu yksinomaan yksilön ansioista – kyvykkyydestä ja ahkeruudesta.

Koulutuksen merkitys ja legitimitetti perustuu pitkälti eräänlaiselle lupaukselle tietynlaisesta asemasta ammatti- ja luokkarakenteessa. Tämä korostuu erityisesti sellaisilla koulutusaloilla, jotka ovat selkeästi tiettyyn ammattiin tähtäviä. Teologian opiskelijaa ajatellaan tulevana pappina, lääketieteen opiskelijaa tulevana lääkärinä, teknisten alojen opiskelijaa tulevana insinöörinä. Opiskelu saa oikeutuksensa lähinnä siitä, että se on joko sosiaalisen nousun tai sosiaalisen aseman uusintamisen väline.

Koulutusinflaatio tarkoittaa siis käytännössä sitä, että koulutuksen “lupaukset” sen kautta saavutettavasta sosiaalisesta asemasta ja koulutuksen todellinen työmarkkina-arvo eivät kohtaa. Bourdieu yltyy puhumaan peräti petetystä sukupolvesta (1984, 143–147), viitaten odotusten ja mahdollisuuksien ristiriitaan. Koulutusinflaatiolla voidaan täten olettaa olevan ainakin jossakin määrin yhteiskuntajärjestelmän legitimitettiin ja integraatiota rapauttavaa vaikutusta. Koulutusinflaation “uhreiksi” joutuneet ihmiset ovat käytännössä tehneensä ylikoulutettuja, mistä voi yksilötasolla seurata tyytymättömyyttä työtehtäviin.

Luku 3

Koulutus resurssina

Koulutus voidaan nähdä useammallakin tavalla resurssina yhteiskunnassa ja työmarkkinoilla. Ensinnäkin koulutus vaikuttaa yleensäkin muiden ihmisten ja myös potentiaalisten työnantajien tulkintoihin henkilön ominaisuuksista ja kyvykkyydestä. Nyky-yhteiskunnassa “riittävä” koulutustaso on yksi niistä kriteereistä, joiden kautta arvioidaan, kuuluuko henkilö “normaaliväestöön” vai marginaaliin. Toisekseen, koulutuksen tuottama tietotaito voidaan nähdä pääomana, joka inhimillisen pääoman teorian mukaan vaikuttaa suoraan yksilön sijoittumiseen työmarkkinoille ja hänen palkkaukseen. Kolmas esitelty teoreettinen lähtökohta on työpaikkakilpailumalli, jonka mukaan keskeistä ei ole niinkään absoluuttinen koulutus pääoman määrä, vaan sillä saavutettu suhteellinen sijainti koulutushierarkiassa.

3.1 Normaalikansalaisuus

Normaalius voidaan koulutuksesta puhuttaessa ymmärtää ensinnäkin tilastollisessa mielessä, keskimääräisyytenä. Vähäisestä koulutuksesta tulee sitä poikkeavampaa, mitä korkeampi muodollinen koulutus väestössä tai ikäryhmässä keskimäärin suoritetaan. Keskiasteen koulutuksesta on tullut jo normi nuorimmissa ikäluokissa (Suikkanen *et al.* 2001, 147), joten perusasteen koulutuksen varaan jääneistä on tullut yhä poikkeavampia tilastollisessa mielessä. Enää alle viidennes 20–30-vuotiaista on vailla perusasteen jälkeistä koulutusta. Pelkän oppivelvollisuuden suorittamisesta ei ehkä ole enää juuri mitään konkreettista hyötyä positiivisessa mielessä, mutta oppivelvollisuuskoulussa

huonosti pärjääminen voi katkaista tehokkaasti mahdollisuudet niin jatkokoulutukseen kuin työelämäänkin. Lukiosta on tullut pitkälti oppivelvollisuuskoulun jatke. Pelkällä ylioppilastutkinnolla ei ole nykyään juuri arvoa työmarkkinoilla, mutta se on kuitenkin monesti tarpeellinen edellytys jatkokoulutukseen hakeutumiselle. Kun yleinen koulutustaso nousee, kaikkein vähiten koulutetut joutuvat oletettavasti yhä ahtaammalle. Voidaan siis sanoa että tuottaessaan normaalikansalaisuutta koulutus tuottaa samalla “poikkeavaa kansalaisuutta” (Rinne & Kivirauma 2003, 328).

Tällä ei kuitenkaan välttämättä tarvitsisi olla mitään seurannaisvaikutuksia. Huomatava osa yhteiskunnassa tarvittavista työtehtävistä kun on edelleen sellaisia, joissa ei tarvita mitään muodollista ammattikoulutusta.²⁴ Kouluttamattomuudesta voi kuitenkin tulla poikkeavaa tilastollisen harvinaisuuden lisäksi myös laajemmassa mielessä. Asiaa voidaan hahmottaa stigman käsitteen avulla (Goffman 1968). Käsite viittaa siihen, että johonkin negatiiviseksi koettuun ominaisuuteen liitetään, usein syyttä, muita negatiivisia ominaisuuksia. Ulkonäköön liittyvät ominaisuudet keräävät usein stigmaa. Esimerkiksi ihonvärin perusteella saatetaan tehdä oletuksia ihmisen luonteesta. Vammaisuuteen liittyy hyvin vahva stigma. Ei ole valitettavasti varmaankaan harvinaista, että esimerkiksi liikuntakyvyn rajoittuneisuuden perusteella aliarvioidaan ihmisen älykkyyttä. Stigman käsitettä voitaneen soveltaa myös koulutukseen. Mitä harvinaisemmaksi kouluttamattomuus käy, ja mitä korkeammaksi yleinen koulutustaso nousee, sitä helpommin matalimmin koulutetut työnhakijat voivat vaikuttaa työnantajien silmissä “oudoilta”. Kun keskiasteen koulutuksesta on tilastollisessa mielessä jo tullut normi nuorissa ikäluokissa, matalimmin koulutetut saattavat stigmatisoitua: oletetaan että heissä on muutakin poikkeavaa kuin koulutustaso.

Foucault’lle syrjäytyminen tai syrjäyttäminen on pohjimmiltaan valtakysymys. Syrjäyttämisessä on tällöin kyse, tavalla tai toisella, poikkeavaksi määrittämisestä sekä normaaliuden ja epänormaaliuden välisen rajan neuvottelemisesta. Hoskin (1990) kiinnittää huomiota Foucault’n *kuria* (discipline) ja *kuulustelua* (examination) merkitsevien sanojen moniselitteisyyteen. Molemmilla sanoilla on koulutukseen liittyvä kaksoismerkityksensä: oppiala ja tentti. Käsitteet liittyvät koulutuksesta syrjäytymiseen sikäli, että sen mekanismeina toimivat pitkälti Foucault’n kuvailemat modernit kurinpidon teknologiat, yksilöiden rankkaaminen ja arvosanojen antaminen näennäisen neutraalissa mielessä. Matala koulutus leimaa tietyt yksilöt poikkeaviksi.

Toisaalta, jos syrjäytyminen määritellään konkreettiseksi huono-osaisuudeksi, vähäinen koulutus sinänsä ei suoraan huono-osaista ketään. Koulutuksella on kuitenkin kes-

---

²⁴Toisaalta työnantajat voivat myös ajatella eteenpäin niin, että halutaan palkata työntekijöitä, joita voidaan organisaatiossa myöhemmin siirtää vaativampiin työtehtäviin. Rekrytointi kun on usein melko työlästä ja siihen sisältyy riskejä. Tällöin etusijalle menevät usein korkeammin koulutetut hakijat.

keinen yhteys työllistymiseen, mikä on useaan otteeseen näytetty toteen (Tilastokeskus 1994; Rinne 1998; Silvennoinen 1999; Suikkanen *et al.* 2001). Normaaliin työmarkkinakansalaisuuteen vaadittu koulutustaso on ollut nousussa, jos mittarina käytetään työttömyysastetta. Kun 1990-luvun lama oli pahimmillaan, työttöminä oli peräti puolet niistä hiljattain oppivelvollisuutensa päättäneistä 15–24-vuotiaista, joilla ei ollut perusasteen jälkeistä koulutusta (Tilastokeskus 1994; Havén 1998). Mitä ilmeisimmin työmarkkinat ovat siis keskeinen linkki ketjussa, joka mahdollisesti johtaa heikkojen sosiaalisten lähtökohtien kautta epäonnistumiseen koulujärjestelmässä, ja tätä kautta valikoitumiseen matalasti palkattuihin, matalan statuksen töihin, työttömyyteen tai kokonaan työvoiman ulkopuolelle, jolloin yksinäisyyden, köyhyyden ja muiden huono-osaisuuteen liittyvien riskien todennäköisyys kasvaa.

Vaikka huono-osaisuuteen ja köyhyyteen liittyvää tutkimusta oli tietysti tehty aikaisemminkin, “syrjäytymisestä” tuli muotikäsite vauraalla 1980-luvulla (Helne 1994, 32). Hyvinvointivaltio-projekti oli tuolloin kuitenkin “lähes valmis”. Köyhyys väheni selvästi 1980-luvun aikana, ja myös tulonsiirtojärjestelmän tehokkuus parani (Ritakallio 1994, 38–53, 58). Helne (1994, 36–42) pohtii tätä ristiriitaa, selittäen syrjäytymiskäsitteen suosiota toisaalta saavuttamattoman yhteisyyden kaipuulla ja toisaalta juuri sillä, että hyvinvointivaltion suuret linjat alkoivat olla valmiit. Huomiota pystyttiin näin kiinnittämään myös marginaalisempiin ongelmiin. Helne (1994, 40–41) huomauttaa myös, että kyseinen käsite iskeytydessään ja epämääräisyydessään oli yksinkertaisesti sopiva median ja politiikan käyttöön, ja positivistiseen köyhyystutkimukseen kyllästyneitä tutkijoita viehätti käsitteen teoreettisuus. Vaikkakin 1990-luvun loppupuolella ja 2000-luvun alussa syrjäytymiskeskustelu on noussut jälleen esiin, keskeisimmät syrjäytymisen määritelmät ovat kuitenkin peräisin 1980-luvulta.

Raunio (1980) määritelmässä köyhyys ja poikkeavuus tulevat ikään kuin ensin, mistä seuraa sitten syrjäytyminen. Raunio näkee syrjäyttämisen deprivatiomekanismina: “köyhät, avuttomat ja poikkeavat syrjäytyvät tai syrjäytetään osista yhteisöelämää” (Raunio 1980, 15). Toisaalta Raunio mukaan syrjäyttäminen voi olla myös syynä huono-osaisuuteen. Voitaisiin ehkä puhua myös kasautuvasta huono-osaisuudesta.

Sipilä (1985, 73) korostaa syrjäytymisessä yhteiskuntaa ja yksilöä yhdistävien siteiden heikkoutta: “Pahimmin syrjäytyneitä ovat ne, joilla ei ole työtä eikä perhettä”. Suomalaisissa syrjäytymisen määritelmässä on pitkälti yhteistä se, että kaikissa syrjäytyminen nähdään jollakin tapaa normaaliuden ulkopuolella olemisena ja/tai siteiden katkeamisena johonkin, jota kutsutaan yhteiskunnaksi. Lehtonen (1986) on samoilla linjoilla määritellensä syrjäytymisen puutetilaksi, joka on seurausta “tuotanto-, työvoiman uusintamis- ja edunvalvontaprosessien ja -organisaatioiden ulkopuolelle jäämisestä tai joutumisesta”. Myös Kortteinen ja Tuomikoski (1998a; 1998b) korosta-

LUKU 3. KOULUTUS RESURSSINA

---

vat yksilön ja yhteiskunnan välisen siteen katkeamista. Vaikka he ovat tutkineet myös huono-osaisuuden kasautumista (Tuomikoski 1990; Kortteinen & Tuomikoski 1998b), Kortteiselle ja Tuomikoskelle varsinaista syrjäytymistä on oikeastaan vasta se viimeinen otteen lipsahdus. Työttömyys on Kortteiselle ja Tuomikoskelle prosessin keskeinen liikkeellepaneva voima. Keskeisenä vaiheena syrjäytymisprosessissa he näkevät sosiaalisen luottamuksen ja elämänhallinnan menettämisen.

Karisto (1985, 125) näkee syrjäytymisen ajautumisena marginaaliasemaan, jossa kuluksen ja ajankäytön mallit poikkeavat selvästi keskimääräisestä, ja jäämisestä keskeisten informaatiovirtojen ja kommunikaatioverkostojen ulkopuolelle. Kariston määritelmä on itse asiassa hyvin lähellä Townsendin (1979) suhteellisen deprivaaation käsitettä. Suhteellisesti deprivoituneita ovat Townsendin mukaan ne, joilla ei ole resursseja elää yhteiskunnassa tavalliseksi muodostuneella tavalla. Tämä sulkee heidät täten normaalien sosiaalisten kuvioiden ulkopuolelle. Resurssien puute, suhteessa yhteiskunnassa tavanomaiseen tasoon, rajoittaa elämistä ja sulkee monet elämänalueet köyhän ulottumattomiin. Keskeistä suhteellisen deprivaaation käsitteessä on se, että se ottaa huomioon elintason vaihtelut eri maissa ja eri ajankohtina.

2000-luvulla syrjäytymiskeskustelu on painottunut erityisesti yhä lisääntyvään huoleen nuorten syrjäytymisestä (ks. esim. Pekkarinen & Vehkalahti 2012). Harrikari (2008) yhdistää nuorten syrjäytymistä koskevan keskustelun uuteen nuorisopolitiikkaan, jossa korostuu hänen mukaansa riskiryhmiin keskittyminen “kustannustehokkaalla” tavalla sekä kontrollin ja tuen uudenlainen yhdistyminen. Harrikari näkee siis syrjäytymiskäsitteen viimeaikaisen käytön liittyvän hallintaregiimin muutokseen, jonka myötä nuorisopolitiikan piiristä on pitkälti pudotettu pois “menestyjät” ja keskitytään nimenomaan “syrjäytymisvaarassa oleviin” nuoriin. Syrjäytymiskäsitteen uudesta suosiosista huolimatta syrjäytyneiden nuorten määrä on sinänsä pysynyt Myrskylän (2012) mukaan melko tasaisena. Myrskylän käyttämän määritelmän mukaan syrjäytyneitä ovat kaikki 15–29-vuotiaat nuoret, jotka ovat koulutuksen ja työelämän ulkopuolella ja joilla ei ole perusasteen jälkeistä koulutusta. Syrjäytyminen on siis Myrskylän määritelmää seuraten laventunut kattamaan kaikki aiemmin “vain” koulupudokkaiksi määritellyt nuoret (ks. Järvinen & Vanttaja 2013).

Rajanveto köyhyyden ja syrjäytymisen käsitteiden välillä on häilyvä. Toisaalta monet syrjäytymisen määritelmät sivuavat deprivaaatiota, ja toisaalta köyhyystutkimuksen puolella on vastaavasti korostettu taloudellisten resurssien puutteen seurannaisvaikutuksia (esim. Kangas & Ritakallio 1996). Kuitenkaan köyhyys ja syrjäytyminen eivät mene yksi yhteen. Resurssien puute voi johtaa köyhyteen, mutta syrjäytyminen edellyttää Kankaan ja Ritakallion mukaan kyvyttömyyttä käyttää resursseja (esimerkiksi raha). Kyky käyttää saatavilla olevia resursseja eli elämänhallinta on ratkaisevaa syr-

jäytymisen kannalta (Kangas & Ritakallio 1996, 55). Köyhyyskäsite keskittyy etupäässä hyvinvoinnin materiaaliseen ulottuvuuteen, elintasoon, tai oikeastaan sen puutteeseen. Vaikkakin käytettävissä olevien taloudellisten resurssien määrä vaikuttaa luonnollisesti myös elämänlaatuun, on köyhyystutkimuksessa lähtökohtaisesti painopiste elintason puolella. Syrjäytyminen taas on moniulotteisempaa eikä rajoitu pelkästään köyhyyteen. Toisaalta yhteiskunnan marginaalissa voi elää olematta konkreettisesti huono-osainen, kuten Järvinen ja Jahnukainen (2001, ks. myös Jahnukainen 2011) esittävät. Tällä tavalla “marginalisoituneita” voivat olla esimerkiksi kirjailijat, muusikot ja muut taiteilijat, mutta heitä ei välttämättä voi tästä huolimatta kutsua syrjäytyneiksi.

Moderni yhteiskunta on luonteeltaan vahvasti kulutusyhteiskunta. Hyvin harvat elämänalueet ovat enää kulutuskulttuurin ulottumattomissa. Taloudellisten resurssien puute voi täten vaikuttaa myös mahdollisuuksiin ylläpitää sosiaalisia suhteita. Köyhyystutkimuksessa onkin jo pitkään korostettu sitä, että köyhyden vaikutukset eivät rajoitu pelkästään elintasoon, vaan heijastuvat laajemminkin elämään. Tämä ajatus on keskeinen jo Townsendin (1979) suhteellisen deprivaaation käsitteessä. Resurssien puute, suhteessa yhteiskunnassa tavanomaiseen tasoon, rajoittaa elämistä ja sulkee monet elämänalueet köyhän ulottumattomiin. Kaupunkiympäristössä ilmaiseksi harrastettavat asiat ovat harvassa. Ihminen on kuluttaja harrastaessaan liikuntaa (kuntosalien ja uimahallien sisäänkäymaksut), “kulttuuria” (elokuvaliput, konserttiliput, museoiden sisäänkäymaksut), siirtyessään paikasta toiseen (julkisen liikenteen maksut) sekä tavatessaan ystäviä ja tuttuja (kahvilat).

Sosiaalinen kansalaisuus, ymmärrettynä T.H. Marshallin tapaan yhdenvertaisuutena, tasa-arvoisena jäsenyytenä yhteiskunnassa ja täysipainoisena mahdollisuutena eläimeen ja itsensä toteuttamiseen (Barbalet 1988; Allardt & Uusitalo 1984), edellyttää käytännössä taloudellisia resursseja. Bauman (1998, 37–38) on samoilla linjoilla muistuttaessaan, että köyhyydellä on matalan tulotason lisäksi myös huomattavia psyykkisiä ja sosiaalisia seurauksia. Kuluttaminen on Baumanin mukaan noussut yhä keskeisemmälle sijalle yhteiskunnassa, osittain syrjäyttäen työn teon normaaliuden määrittäjänä. Köyhä on Baumanin (1998, 39) sanoin “puutteellinen kuluttaja”. Köyhät ovat kulutusyhteiskunnassa anomisessa tilassa, Mertonin (1938; 1957) tarkoittamassa merkityksessä. Esimerkiksi mainonta kohdistuu köyhiin yhtä lailla kuin muihinkin, mutta heidät suljetaan kulutuskulttuurin määrittämän normaaliuden ulkopuolelle.

Suomalaisen hyvinvointivaltion rakennuskauden keskeisimmässä ohjelmanjulistuksessa, Pekka Kuusen (1961) *60-luvun sosiaalipolitiikassa*, sosiaalipolitiikan keskeiseksi tehtäväksi otettiin koko kansan muuttaminen aktiivisiksi kuluttajiksi. Kirjan kantavana ajatuksenahan oli, että koska välttämättömyshyödykkeiden kysyntä on ylellisyshyödykkeitä pysyvämpää, tulojen uudelleenjaon myötä köyhien kulutus kasvaa enemmän

kuin rikkaiden kulutus vähenee (1961, 61–62). Perustelut olivat paljolti taloudellisia, mutta epäsuorana seurauksena voidaan nähdä myös tasa-arvoistuminen. Suomessa yhteiskunnalliset jaot ovat olleet harvinaisen pieniä verrattuna moniin muihin maihin, mikä näkyy esimerkiksi verrattaessa suomalaista tapakulttuuria vaikkapa saksalaiseen. Saksassahan sosiaalipolitiikan keskeisenä lähtökohtana on ollut päinvastoin nimenomaan erojen säilyttäminen, mistä syystä Esping-Andersen (1990) kutsuukin keskieu-rooppalaista hyvinvointivaltiomallia *konservatiiviseksi*.²⁵

Sosiaalisten oikeuksien leviäminen, moottorinaan hyvinvointivaltioellinen sosiaalipolitiikka, on jossakin määrin heikentänyt työn ja normaalikansalaisuuden kohtalonyhteyttä. Vaikka sosiaalisten tulonsiirtojen ja palvelujen legitimitetti on ollut (Ervasti 1996) ja on edelleenkin (Muuri 2010; Muuri & Manderbacka 2010) Suomessa melko vahva, työstä saatava palkka on kuitenkin huomattavasti hyväksytympi ja legitimiimpi kuin mitkään sosiaalietuudet. Vaikka sosiaalipolitiikka on erityisesti Pohjoismaissa ollut universaalialia ja kattavaa, eivät sosiaaliturvaetuudet kuitenkaan ole saavuttaneet työpalakan legitimiyyttä.²⁶ Kuitenkin voidaan ajatella niinkin, että pelkästään Marshallin määrittelemät yksilön oikeudet, poliittiset oikeudet ja sosiaaliset oikeudet²⁷ eivät ole vielä normaalikansalaisuuden riittävä edellytys (Mäki-Kulmala 2000, 14–16). Täydessä kansalaisuudessa on nimittäin keskeistä myös se, että sosiaaliset oikeudet on saavutettu jollakin legitimiillä tavalla, ansaittu yhteiskunnallinen arvostus. Mäki-Kulmala (2000, 15) lainaa tässä yhteydessä Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* kuvausta *Määtästä*, joka uhrautuvaisuudellaan ja eleettömällä itseluottamuksellaan lunastaa sekä sotilaskaverien että ”herrojen” kunnioituksen, eräällä tapaa siis täyden kansalaisuuden.

Työn arvostus on edelleen korkea (Ervasti 1999) ja työnteko nähdään monesti jopa eräänlaisena kunnia-asiana (Kortteinen 1992, 4–73). Kortteisen kyseenomainen pankkitoimihenkilöitä ja metallimiehiä käsitellyt tutkimus olikin osuvasti nimeltään *Kunnian kenttä*. Palkkatyö on keskeisessä asemassa omanarvontunnon ja elämänhallinnan kannalta. Näin oli Häkkinen (1991, 63–65) tutkimuksen mukaan pitkälti myös syrjäytyneiksi määriteltyjen osalta.²⁸ Palkkatyötä arvostavat myös ne, joilla ei siihen ole mahdollisuutta. Työn tärkeys tulee kuitenkin ehkä selvimmin esiin käänteisesti. Mikäli läheisten lojaaliuteen ja luotettavuuteen perustuva sosiaalinen luottamus pettää työttömyyden kohdatessa, sairastavuuden ja syrjäytymisen riski usein kasvaa (Kortteinen &

²⁵ Konservatiivisuus ymmärretään tässä kirjaimellisesti (engl. conserve=säilyttää).

²⁶ Sosiaaliturvaetuuksienkin legitimitetti vaihtelee, niin että viimesijainen toimeentuloturva on yleensä legitimitetiltään kaikkein heikoin. Vaikka etuuden nimi onkin muuttunut vuosien saatossa köyhäinavusta huoltoavun kautta toimeentulotukeen, on sillä edelleen jonkinlainen armolahjan leima.

²⁷ Sosiaaliset oikeudet=kohtuullinen toimeentulo, koulutus, terveydenhoito jne.

²⁸ Työn arvostus oli Häkkinen tutkimuksen mukaan vahvempaa vanhemmilla haastatelluilla, jotka olivat tutkimuksen tekoikaan vuonna 1991 noin 40–50-vuotiaita.

Tuomikoski 1998b, 52–62). Koulutus voi ajoittain toimia työn korvikkeena, mutta työ on kuitenkin se keskeisin linkki, joka liittää yksilöt osaksi sitä yksilöiden välisen yhteistyön verkkoa, jota kutsutaan yhteiskunnaksi.

Luonnollisesti heikosti tuottavaan työhön päätyneet ovat kaikkein huonoimmassa asemassa. Samaan aikaan kun työpaikkahierarkian yläpäässä on jatkuvasti palkkojen korotuspaineita, pyritään heikosti tuottavan työn, joka käytännössä on jo ennestään heikoiten palkattua, palkkausta edelleen madaltamaan (esim. Soininvaara 1994). Tämä onkin jo erityisesti Yhdysvalloissa johtanut siihen, että ns. heikosti tuottavassa työssä olevat joutuvat joko turvautumaan sosiaaliturvaan tai hankkimaan useita työpaikkoja. Esimerkiksi Rifkin (1997) puhuu tässä yhteydessä työtätekevistä köyhälistöstä.²⁹

Keskeisen huono-osaisten työntekijöiden ryhmän muodostavat nykyään vuokratyöntekijät. Tanskasen (2012, 34–35) tutkimuksen perusteella vuokratyöntekijät saavat samasta työstä huomattavasti heikompaa palkkaa kuin “firman omat” työntekijät ja heidän asemansa työyhteisössä on muutenkin heikompi. Käytännössä siis ylikoulutus (yli-koulutetun asema) ei ole ainoa tapa päätyä aiempaa heikompaan työmarkkina-asemaan. Vuokratyöntekijät voivat näyttäytyä tilastoissa koulutustaan vastaavaa työtä tekevinä, vaikka heidän tosiasiallinen tilanteensa eroaakin tästä merkittävästi. Matalapalkkatyön lisäämistä on pidetty monesti lääkkeenä nuorisotyöttömyyteen. Matalapalkkatyön kysyntää onkin pyritty myös Suomessa lisäämään erilaisilla uudistuksilla ja uudistuskokeiluilla, mutta niillä ei juuri ole ollut vaikutusta työllisyyteen (Kanninen *et al.* 2013).

Coleman ja Husén (1985, 36) puhuvat uudesta koulutuksellisesta alaluokasta, joka kattaa heidän mukaansa noin 10–20 prosenttia niukimmin koulutetuista. Keskeistä ei ole niinkään resurssien puute, vaan kykenemättömyys käyttää resursseja hyväkseen. Tällä uudella alaluokalla on heidän mukaansa päältä päin katsoen samanlaiset mahdollisuudet koulujärjestelmässä menestymiseen kuin muillakin, mutta tästä huolimatta he eivät pärjää koulujärjestelmässä. Kannettu vesi ei pysy kaivossa.

Colemanin ja Husénin uuden alaluokan käsite on kuitenkin ongelmallinen, koska se luo vähän koulutetuista mielikuvan sisäisesti yhtenäisenä huono-osaisten joukkona. Tätä he eivät esimerkiksi köyhyystutkimuksen (Kangas & Ritakallio 1996) valossa kuitenkaan ole, koska eri köyhyysmittarit määrittelevät pitkälti eri ryhmät köyhiksi. Suomalaisen köyhyden ja huono-osaisuuden kenttä on monimuotoinen, esimerkiksi kaikki toimeentuloasiakkaat eivät ole köyhiä tuloilla mitattuna ja päinvastoin. Tästä syystä alaluokan käsite ei kovin hyvin istu ainakaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Lisäksi koulutuksellisen alaluokan käsite stigmatsoi vähän koulutetut.

²⁹Journalisti Barbara Ehrenreich kuvaa elävästi matalapalkka-alojen arkea Yhdysvalloissa teoksessaan *Nickel and Dimed* (2001). Hänen kuvauksensa perusteella esimerkiksi tarjoilijoiden, siivoojien ja myyjien on erittäin vaikeaa tulla toimeen yhdestä työpaikasta saatavilla tuloilla.

Roberts (1997, 42–43) määrittelee alaluokka-käsitteen neljän kriteerin kautta. Ensinnäkin, alaluokan tulee olla heikommassa asemassa kuin alimman tuottavassa työssä olevan luokan. Toisekseen, yksilöiden ja kotitalouksien aseman tulisi olla pysyvä, ja jopa ylisukupolvinen. Kolmanneksi, alaluokan tulisi olla erillään muista niin kulttuurisesti, sosiaalisesti kuin maantieteellisestikin. Alaluokan pitäisi siis asua omilla asuinalueillaan ja jakaa yhteinen kulttuuri, arvot ja elämäntyyli. Neljänneksi, alaluokan kulttuuri muodostaa itsessään riittävän esteen ihmisten työllistymiselle, vaikka muut esteet (esim. työvoiman kysyntä) poistettaisiinkin.

Siitä, että koulutus ja sitä kautta sosiaalinen asema yleensäkin on luonteeltaan periytyvää, on varsin selkeää tutkimusnäyttöä (esim. Kivinen & Rinne 1995; Nori 2011). Myös huono-osaisuuden periytymisestä on jonkin verran näyttöä (Parikka 1994; Airio & Niemelä 2002). Vaikkakin Airion ja Niemelän (2002, 221–223) mukaan perusasteen koulutetut ovat selkeästi yliedustettuina toisen polven huono-osaisten joukossa, kokonaan toinen kysymys on, missä määrin huono-osaisuus kasautuu entistä enemmän vähiten koulutetuille. Matalasti koulutettujen maantieteellisestä eristyneisyydestä ei juuri ole näyttöä Suomessa, päinvastoin Vaattovaaran (1998; 1999) mukaan huono-osaisuuden kasautumat pääkaupunkiseudulla ovat pieniä, yksittäisten talojen tai kortteleiden kokoisia. Matalasti koulutettuja ei myöskään voida pitää minään sellaisena alakulttuurisena ryhmänä, jonka pelkkä jäsenyys olisi este työllistymiselle.

3.2 Inhimillinen pääoma

Inhimillinen pääoma on määritelmällisesti *sijoitus*, jonka oletetaan tuottavan voittoa (Vaherva & Juva 1985). Beckerin (1962) mukaan koulutus on yksi mahdollinen tapa sijoittaa inhimilliseen pääomaan, mutta toisaalta inhimillistä pääomaa voi kertyä myös epävirallisemman työssäoppimisen johdosta. Aivan kuten ilmaisia lounaita ei ole, myöskään inhimillistä pääomaa ei kerry ilmaiseksi. Inhimillisen pääoman kerryttämisen kustannukset voivat koostua toisaalta lukukausimaksuista tai muista suorista opiskelukustannuksista, ja toisaalta opiskelun aikana menetetyistä tuloista. Tulonmenetystä voi tapahtua myös työssäoppimisesta johtuen. Beckerin (1962, 13) mukaan tyypillisesti inhimillistä pääomaa tehokkaasti kartuttavat työtehtävät ovat keskimääräistä matalammin palkattuja. Työntekijä siis tavallaan maksaa työssäoppimisesta vastaanottamalla tavallista pienempää palkkaa, koska olettaa työssäoppimisen hyödyttävän häntä myöhemmin. (Mincer 1962, 51). Tämä pätee erityisesti sellaiseen yleiseen inhimilliseen pääomaan, joka on hyödynnettävissä yksittäisen työpaikan ulkopuolella. Kuten Becker (1994, 33–34) asian ilmaisee, tällainen yleinen inhimillinen pääoma nostaa henkilön tuottavuutta myös muissa kuin senhetkisessä työpaikassa.

Esimerkiksi sotilaslentäjän koulutus on myöhemmin hyödynnettävissä myös siviilipuolella. Armeijoissa myös erikoisjoukkojen tehtävät ovat tyypillisesti matalasti palkattuja. Esimerkiksi brittien Special Air Serviceen (SAS) siirtyessään sotilas menettää siihenastisen sotilasarvonsa ja aloittaa uudestaan “pohjalta” (Scholey 2002, 36), mikä oletettavasti vaikuttaa palkkaukseen. Ykköstason erikoisjoukkojen³⁰ valintaprosessi on kuitenkin niin vaativa (ks. esim. Scholey 2002; Haney 2006), että pelkästään jo sen läpäisemisen voidaan olettaa toimivan potentiaalisille siviilipuolen työnantajille hyvin tehokkaana signaalina henkilön kyvykkydestä erityisesti turvallisuusalan tehtävissä.³¹ Tästä johtuen “työssäoppimista” erikoisjoukoissa voidaan pitää erittäin hyvänä investointina inhimilliseen pääomaan, vaikka henkilö erikoisjoukoissa toimiessaan saattaa menettää palkkatuloja jopa armeijan tai laivaston vähemmän vaativiin sotilastehtäviin verrattuna.

³⁰Ykköstason (tier one) erikoisjoukkoihin luetaan yleensä ainakin brittiarmeijan SAS (Special Air Service/22 SAS Regiment), USA:n armeijan “Delta Force” (1st SFOD-D/1st Special Forces Operational Detachment – Delta) ja USA:n laivaston “Seal Team Six” (DEVGRU/United States Naval Special Warfare Development Group). Tasoltaan vastaava, mutta edellisiä huomattavasti vähemmän tunnettu, on brittilaivaston SBS (Special Boat Service).

³¹Lisäksi terrorisminvastaisten erikoisjoukkojen “henkilöstökoulutukseen” sisältyy varsinaisten sotilastaitojen lisäksi hyvin monipuolisesti erilaista suoraan siviilipuolella käytettävissä olevaa koulutusta, esimerkiksi ajoneuvojen käsittelyyn ja huoltoon liittyen (Beckwith & Knox 2000; Wasdin & Templin 2012). Laivaston erikoisjoukkojen miesten sukellustaidot ovat myös suoraan käytettävissä monissa siviilipuolen tehtävissä (ks. esim. Falconer 1998).

Taloustieteessä inhimillisen pääoman määrän oletetaan heijastuvan henkilön palkkaan, jonka taas oletetaan mittaavan henkilön tuottavuutta (Asplund 1991, 1). Tämä on tietysti teoreettinen yksinkertaistus, joka reaali maailmassa ei aina välttämättä päde. Niin sanotusta kulttuurisesta keskiluokasta (Bourdieu 1984, 452) löytyy paljonkin esimerkkejä ammateista, joissa työskentelevillä voidaan väittää olevan runsaasti inhimillistä pääomaa, mutta joiden palkkaus saattaa jäädä alle palkansaajien keskitason.³² Toisaalta palkan ja tuottavuudenkin välinen suhde on mikrotasolla epäselvä – julkisuudesta löytyy esimerkkejä suuryritysten johtajista, joiden johdossa yritys on tehnyt merkittävää tappiota. Hyvin harvat heistä ovat kuitenkin noudattaneet Lee Iacoccan esimerkkiä. Lee Iacocca siirtyi vuonna 1979 tuolloin heikossa taloudellisessa tilanteessa olleen Chryslerin johtoon, ja suostui ottamaan itselleen vuosipalkkaa vain yhden dollarin.

Mahdollisuudet inhimillisen pääoman kartuttamiseen vaihtelevat työpaikkojen välillä myös työllisyyden vakauden perusteella. Aron (2006) tutkimuksessa epävakaisissa työsuhteissa työskentelevien oppimismahdollisuudet työssä, mahdollisuudet kehittää omaa ammattitaitoaan sekä vaikutusmahdollisuudet työpaikkakoulutukseen olivat merkittävästi heikommalla kuin vakaammissa työsuhteissa työskentelevillä. Joidenkin työntekijöiden inhimillisen pääoman kehittämiseen panostetaan siis enemmän myös työnantajien puolelta. Toisaalta inhimillistä pääomaa ei kartu pelkästään vain joko opiskelun kautta tai opiskelunjälkeisessä työelämässä, koska merkittävä osa opiskelijoista työskentelee opiskelun aikana. Ahon et al. (2012) tutkimuksen mukaan yliopisto-opiskelijoista 63 % työskenteli ainakin jonkin verran lukukausien aikana. Tutkimuksessa havaittiin myös, että opiskelunaikaisella työssäkäynnillä oli myönteisiä vaikutuksia valmistumisen jälkeiseen työllistymiseen ja palkkaukseen. Opintojen aikana työssä käyneet työllistyivät siis paremmin ja korkeammalla palkalla kuin ne, jotka pelkästään opiskelivat. Voidaan siis tulkita, että opiskelun aikainen työssäkäynti lisää henkilön inhimillistä pääomaa ja parantaa hänen tuottavuuttaan tehokkaammin kuin pelkkä tutkinnon suorittaminen.

Becker (1962) muotoili teoreettisissa analyysissään, miten inhimilliseen pääomaan investoidaan koulutuksen, työssäoppimisen ja muun epämuodollisen oppimisen kautta. Jopa terveydentilan (sekä fyysisen että henkisen) parantaminen on Beckerin (1962, 27–28) mukaan panostamista inhimilliseen pääomaan. Myös Mincer (1958, 287) korostaa työssäoppimisen merkitystä inhimillisen pääoman kartuttamiseen. Mincerin keskeisimmäksi panokseksi inhimillisen pääoman teoriaan on kuitenkin jäänyt teoksessa *Schooling, Experience and Earnings* (Mincer 1974) muotoiltu ns. Mincerin yhtälö, jossa koulutusvuodet ja (potentiaalinen) työkokemus selittävät henkilön palkkatuloja. Mallista

---

³²Tätä kirjoittaessa haussa on esimerkiksi Lahden kaupunginorkesterin viulunsoittajan toimi, jonka palkka lisineen on 2532,08–2734,65 €/kk.

on käytetty monimutkaisempiakin versioita, joissa on huomioitu useampia tekijöitä. Yhteistä niille kuitenkin on, että estimoitaessa elinikäisiä tuloja, joudutaan aina tekemään erilaisia oletuksia tulevasta kehityksestä. Esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisessä on viime aikoina tapahtunut sekä merkittävää kasvua että koulutusasteeseen sidoksissa olevia muutoksia eläköitymisen syissä (Hytti *et al.* 2006). Tällaiset muutokset luonnollisesti vaikuttavat työurien pituuteen, mutta ovat vaikeasti ennakoitavissa.

Koulutuksen lisäämisestä on tullut eräänlainen standardivastaus hyvinvoinnin lisäämiseksi (ks. esim. OECD 2001, 32–35). Jos koulutettujen ihmisten havaitaan olevan onnellisempia tai muuten hyvinvoivempia kuin kouluttamattomien, oletetaan koulutustason nostamisen tuovan nämä positiiviset asiat kaikkien ihmisten ulottuville. Yksilöllisellä tasolla koulutus vaikuttaakin usein siunaukselliselta. Korkeasti koulutettujen palkkataso on keskimäärin selvästi korkeampi kuin vähän koulutetuilla (Havén 1998), korkeakoulututkinnon suorittaminen ja ylemmän toimihenkilön asema ovat vahvassa yhteydessä keskenään (Melin 1999), korkeasti koulutetut ovat keskimäärin terveempiä (Aro 2003, 303), korkea koulutus vähentää huomattavasti köyhyysriskiä (Heikkilä 1990; Ritakallio 1994) ja vähäinen koulutus on yhteydessä toimeentulotukiasiakkuuteen (Ritakallio 1991, 1994).

Inhimillisen pääoman teorian näkökulma koulutustason nousun vaikutuksista yksilöiden mahdollisuuksiin on jotakuinkin se, että kaikki koulutus on aina hyvää ja parantaa sekä yksilöiden että yhteiskuntien mahdollisuuksia menestyä (esim. Sipilä 2011, 362). Koulutuksen oletetaan lisäävän yleistä hyvinvointia ja poistavan sosiaalisia ongelmia loputtomiin, ikiliikkujan tavoin. Työpaikkojen ja organisaatioiden tyypillisesti hierarkkisesta rakenteesta johtuen, niin sanotusti hyviä työpaikkoja on työmarkkinoilla kuitenkin rajallinen määrä (Hirsch 1977, 41–42). Ne ovat haluttuja esimerkiksi palkkauksesta, työolosuhteista tai työn kiinnostavuudesta johtuen, ja ne ovat kamppailun kohteena.³³ Siitä, että hyvin koulutetut ovat keskimäärin paremmin palkattuja kuin matalasti koulutetut, ei voida päätellä että koulutuksen lisääminen automaattisesti ulottaisi koulutukseen yhdistetyt edut yhä laajemmalle. Koulutus ei voi lisätä työvoiman kysyntää. Vaikka koko väestö korkeakoulutettaisiin, kaikille ei voi olla saatavilla “parhaita” tai edes “hyviä” sosiaalisia asemia, vaan valikoituminen erilaisiin sosiaalisiin asemiin tapahtuu tällöin muilla kuin pelkästään koulutustasoon liittyvillä perusteilla.

³³“Parhaat” asemat ovat niukkoja hyödykkeitä (“scarce resources”) samalla tavalla kuin vaikkapa harvinaiset puulajit, mineraalit tai merenrantatontit, jotka ovat arvokkaita ja tavoiteltuja nimenomaan siksi että niiden saatavuus on rajoitettu. Yhteiskunnassa “parhaat” asemat ovat samalla tavalla niukasti saatavilla olevia asioita. Voidaan jopa sanoa että niiden haluttavuus osittain perustuu juuri niukkuuteen.

3.3 Työpaikkakilpailumalli

Job competition- eli työpaikkakilpailumalli³⁴ korostaa koulutuksen arvon suhteellisuutta (ks. [Thurow 1975](#); [Hirsch 1977](#)). Koulutettu työvoima ja työpaikat nähdään mallissa kahtena jonona, joiden vastaavuuteen vaikuttavat muutokset toisaalta koulutetun työvoiman tarjonnassa ja toisaalta työvoiman kysynnässä. Mitä enemmän korkeasti koulutettuja ihmisiä on tarjolla, sen ahtaammalle ja alemmas työpaikkajonossa matalasti koulutetut pusertuvat. Työvoiman tarjontaan vaikuttavia tekijöitä ovat erityisesti koulutuksen laajeneminen ja työttömyys. Kysyntäpuolella tutkintojen arvoon vaikuttavat työnantajien vaatimukset työntekijöiden koulutustasosta eli kvalifikaatiovaatimukset ja työmarkkinoiden lohkoutuminen työvoiman kysynnän mukaan. Jos kysyntä on kova, koulutustaso vaatimuksissa voidaan joustaa.³⁵ Yksilöt rankataan järjestykseen työnhakijajonossa tiettyjen signaalien perusteella, joista muodollinen koulutus on yksi keskeisimmistä. Koska työnantajien on vaikeaa saada tietoa työnhakijoiden kyvykkyydestä tai tuottavuudesta ([Arrow 1973](#), 194), tutkinnot toimivat työmarkkinoilla merkeinä tai signaaleina yksilöiden ominaisuuksista – erilaisista työtehtävissä tarvittavista kvalifikaatioista. ([Thurow 1975](#); [Hirsch 1977](#).) Kun korkeimmin koulutetut siirtyvät aiempaa alempiin asemiin, he syrjäyttävät yleensä astetta vähemmän koulutetut tieltään, ja sama toistuu kaikilla alemmilla koulutustasoilla.

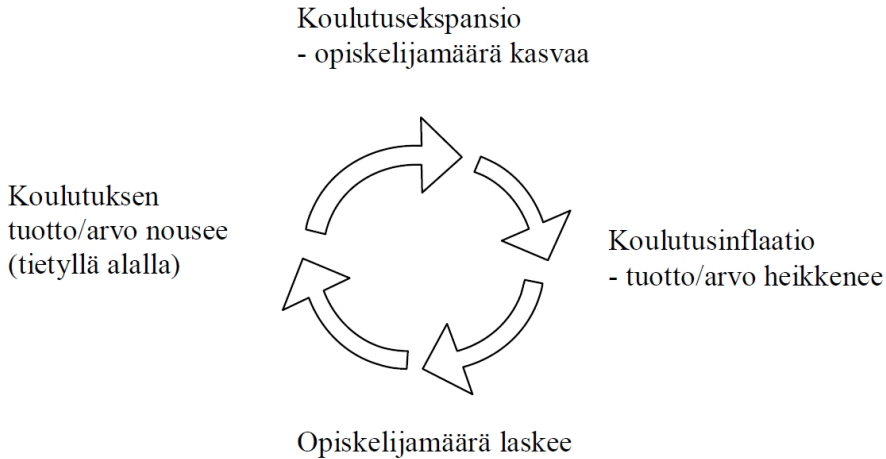
Job competition-mallin taustaoletuksena on, että ihmiset pyrkivät aina korkeimpaan mahdolliseen sosioekonomiseen asemaan, johon heidän käytettävissä olevien resurssiansa avulla on mahdollista päästä. Tätä oletusta voidaan tietysti kritisoida siitä, että se yksinkertaistaa todellisuutta. Ensinnäkin, hyvän elämän malleja on monenlaisia, ja ihmisten tavoitteet ovat erilaisia. Toisekseen, työasenteissa on selviä eroja esimerkiksi sukupuolen ja sosiaalisen taustan mukaan (esim. [Siurala 1987](#); [Ervasti 1999](#); [Aro 2000](#)), eivätkä kaikki varmasti aktiivisesti pyri korkeimpaan mahdolliseen asemaan. Tämä ei kuitenkaan välttämättä kumoa edellä mainittua teesiä, koska käytettävissä olevat resurssit määräävät pitkälti jo sen, mihin itsellä katsotaan ylipäättään olevan mahdollisuuksia. Kuten esimerkiksi [Vanttajan \(2002\)](#) tutkimuksessa käy ilmi, erityisesti sosiaaliselta taustaltaan vähäosaisimmat saattavat asettaa itselleen matalampia tavoitteita kuin mikä objektiivisesti arvioiden olisi mahdollista, näin rajoittaen itse omia mahdollisuuksiaan.

Työmarkkinat voidaan yksinkertaistaen nähdä areenana, jossa työvoiman tarjonta kohtaa kysynnän. Jos koulutettua työvoimaa on tarjolla enemmän kuin sille on työmark-

---

³⁴Termin suomenos: [Nätti \(1985\)](#).

³⁵Puuttuvia kvalifikaatioita voidaan myös korvata esimerkiksi lisäämällä valvontaa ja ohjausta, tai yksinkertaistamalla työtehtäviä ([Rosenbaum & Binder 1997](#)).

Kuvio 4. Koulutusekspansion ja koulutusinflaation “noidankehä”. Lähde: Freeman (1976).

kinoilla kysyntää, täytyy työvoiman ylimääräistä tarjontaa (työpaikkojen kysyntää) jotenkin rajoittaa tilanteen tasapainottamiseksi. Hirsch (1977, 41–43) tarjoaa tähän kaksi vaihtoehtoista tapaa. Joko yksilöt kilpailevat siitä, kuka tekee työn halvimalla (palkkojen jousto) tai sitten työvoiman valikointia (screening) kiristetään. Työvoiman rekrytoinnissa keskeisenä, joskaan ei ainoana, kriteerinä on koulutus, joten valikoinnin kiristäminen tarkoittaa käytännössä vaaditun koulutustason nostamista. Juuri tästä koulutusinflaatiosta on Thurowia (1975) tulkiten kyse: kasvava koulutetun työvoiman tarjonta mukautetaan työmarkkinoilla vallitsevaan kysyntään.

Työpaikkakilpailumallin näkökulmasta työmarkkinoilla pärjäämiseksi olennaista ei ole koulutuksen absoluuttinen määrä, vaan sillä saavutettu sijainti koulutushierarkiassa. Alempien koulutustasojen suhteellinen asema koulutusjonossa laskee ylempien koulutusasteiden laajentuessa. Koulutus on siinä mielessä arvoltaan suhteellista, että yksilölle tietystä koulutustasosta koitua hyöty on riippuvainen yleisestä koulutustasosta.³⁶ Koulutus on siis “suhteellinen hyödyke” (positional good) Hirschin (1977) tarkoittamalla tavalla: se menettää arvoaan ruuhkautumisen myötä, kun se tulee yhä useampien ihmisten ulottuville. Kun yleinen koulutustaso nousee, vaikkapa siten, että maisterin-

³⁶Kaikki koulutuksen vaikutukset eivät tietenkään ole pelkästään suhteellisia. Koulutuksen antamat henkiset voimavarat ovat yksilön käytettävissä olevia resursseja riippumatta yleisestä koulutustasosta. Esimerkiksi elämänhallinta ei ole sellainen niukka hyödyke, josta yksilöiden tarvitsisi kilpailla keskenään.

LUKU 3. KOULUTUS RESURSSINA

---

tutkintojen määrä nousee, koulutusrakenteen sisäinen rankkaus muuttuu. Jos tutkinnoilla ajatellaan olevan tiettyjä laadullisia eroja, ainakin työnantajien silmissä, yksilöt voidaan rankata järjestykseen koulutuksensa perusteella. Parhaiten koulutetut kannattaa palkata ensin, joko siitä syystä että heillä on eniten tietoa ja osaamista, tai siksi että he ovat helpoiten koulutettavissa varsinaiseen työhön, työssäoppimisen kautta. (Thurrow 1975; Hirsch 1977.)

Perusasteen koulutuksen markkina-arvon pelätään kuihtuneen lähes olemattomiin. Ilman perusasteen jälkeistä koulutusta työpaikan saanti alkaakin nykyään olla vaikeaa. Edes korkea-asteen koulutus ei näytä kuitenkaan olevan enää varma tae vakaasta asemasta työmarkkinoilla: työttömyys on laajentunut koskettamaan aiempaa laajemmassa mitassa myös korkea-asteen koulutuksen hankkineita (esim. Havén 1998, 183–186).

Koulutusinflaatio ei kuitenkaan merkitse koulutuksen merkityksen vähentymistä, eikä jopa päinvastoin. Koulutuksen laajeneminen ja työnantajien kasvavat koulutusvaatimukset ovat luoneet ikiliikkujan, jossa yhä korkeampi koulutus on välttämätön muttei aina riittävä edellytys työmarkkinoilla menestymiselle. Saman suhteellisen aseman säilyttämiseksi on kouluttauduttava aiempaa pidemmälle. Koulutustason nousu ja muodollisten kvalifikaatiovaatimusten nousu näyttävät muodostavan itseään uusintavan kehän. On kouluttauduttava yhä pitemmälle pärjätäkseen kovenevassa kilpailussa – ja tämä vastaavasti mahdollistaa työnantajille yhä kovempien vaatimusten esittämisen. Kyseessä on siis eräänlainen ikiliikkuja (ks. kuvio 4, s. 41).

Käytännössä koulutusekspansion myötä monet joutuvat tyytymään koulutustaan vastaamattomaan työhön, eli työhön johon he ovat ylikoulutettuja. Palkkatyöläisten keskinäinen kilpailu työvoiman myynissä pakottaa heidät hankkimaan korkeampia muodollisia kvalifikaatioita (=koulutus) kuin konkreettiset työtehtävät vaativat (Takala 1983, 35–36). Ylikoulutuksen käsitettä on kuitenkin myös kritisoitu. Halabyn (1994) mukaan työtä ja sitä hoitavaa työntekijää ei voida erottaa jyrkästi toisistaan, vaan kukin työntekijä muokkaa työn itsensä näköiseksi sen mukaan, mitä tietoja ja taitoja hänellä on. Hänen mukaansa on perusteetonta väittää, että kussakin työssä olisi jokin kiinteä vaadittu osaamistaso, jonka ylittävät kvalifikaatiot menevät automaattisesti hukkaan. Tässä suhteessa on kuitenkin varmasti eroja eri työtehtävien välillä. Esimerkiksi tehdastyössä työn muokkaaminen omia kvalifikaatioita vastaavaksi on huomattavasti vaikeampaa kuin niin sanotussa tietotyössä.

Luku 4

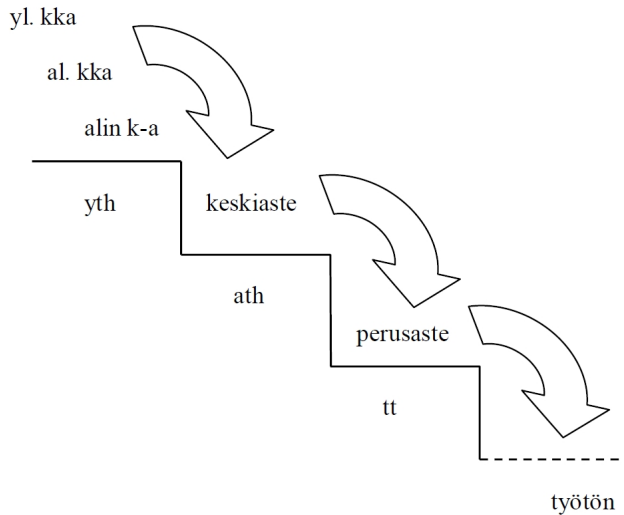
Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimusasetelma

Keskeisenä kysymyksenä tutkimuksessa on koulutusinflaatio eli tutkintojen suhteellisen arvon muuttuminen Suomessa viimeisten noin 40 vuoden aikana. Tätä pidemmälle historiaan tarkastelua on vaikea viedä, koska ainakaan kaikkia tarvittavia rekisteritietoja ei ole vuotta 1970 edeltävältä ajalta.

Työpaikkakilpailumallissa (Thurrow 1975; Nätti 1985) keskeistä on ajatus koulutuksen arvon suhteellisuudesta, eli tutkinnon arvo on oletettavasti siis riippuvainen muiden ihmisten koulutustasosta. Teoria voidaan konkretisoida jonona, jossa tutkinto on henkilön jonotusnumero. Korkeallakin koulutuksella joutuu jonon hännille, jos muilla on vielä korkeampi koulutus. Lähtökohtaisesti malli siis eroaa voimakkaasti inhimillisen pääoman teoriasta, jonka mukaan periaatteessa kaikki muodollinen ja epämuodollinen koulutus on hyvää, koska se kasvattaa henkilön inhimillistä pääomaa.

Työpaikkakilpailumallin perusteella voidaan väittää, että absoluuttisella koulutustasolla ei sinänsä ole merkitystä – merkitystä on ainoastaan tutkinnon tuomalla sijainnilla viiteryhmän (yleensä kansallisvaltio) koulutushierarkiassa. Yleisenä lähtökohtana tutkimuksessa on oletus, että korkeimpien koulutustasojen laajeneminen saa aikaan ketjureaktion. Tässä ketjureaktiossa osa korkeakoulutasoisesti koulutetuista tippuu aiempaa matalammalle sosioekonomiselle tasolle, ja työntävät samalla matalammin koulutetuja pois tieltään alemmille portaille. Sama toistuu porras portaalta. Kuvio 5 (s. 44) havainnollistaa tätä peruslähtökohtaa.

Kuvio 5. Asetelma.

Luvussa 5 esitetään kolme koulutusinflaation ja koulutusekspansion aihealuetta käsittelevää artikkelia, jotka muodostavat käytännössä väitöskirjan empiirisen osuuden. *Artikkelissa I* tarkastellaan koulutusinflaatiota Suomessa vuosina 1970–2000, käyttäen rekisteripohjaista otosaineistoa. Mittarina käytetään ylempien toimihenkilöiden osuutta eri koulutusasteilla. *Artikkelissa II* tarkastellaan samaa aineistoa käyttäen koulutusinflaatiota hyvinvointipuutteiden kasautumisen näkökulmasta. Artikkelin lähtökohtana on kysymys, onko vähiten koulutettujen asema heikentynyt siinä määrin, että puheet *koulutuksellisesta alaluokasta* (Coleman & Husén 1985, 36) tai *koulutuksellisesta syrjäytymisestä* (Kivinen 1988; Rintanen 2000) ovat oikeutettuja. Kysymys tässä artikkelissa on siis, onko koulutusinflaatio heikentänyt vähiten koulutettujen asemaa niin paljon, että se näkyy konkreettisesti hyvinvointipuutteiden kasautumisena. *Artikkelissa III* selvitetään, mikä on ollut koulutusekspansioon tosiasiallinen suhde koulutusinflaatioon. Koulutusekspansio määritellään tässä artikkelissa ylempien korkeakoulututkinnon suorittaneiden väestöosuutena. Aineistona käytetään vuositason rekisteripohjaista kokonaisaineistoa, joka kattaa vuosien 1970–2008 välillä kaikkiaan 12 vuotta.

Tutkimuksessa pyritään siis hakemaan vastauksia seuraavanlaisiin kysymyksiin:

- Onko koulutusinflaatiota nähtävissä, ja millä koulutustaso(i)lla?
- Onko niukan koulutuksen ja hyvinvointipuutteiden yhteys vahvistunut ja onko koulutuksellisesta alaluokasta puhuminen perusteltua?
- Mikä on ollut koulutusekspansion yhteys koulutusinflaatioon, ja onko tämä yhteys ollut erilainen eri koulutusasteilla?

Riippumattomana/selittävänä muuttujana artikkeleissa I ja II käytetään *koulutustasoa*.³⁷ Koulutustasoa on monissa koulutuksen tuottoon liittyvissä tutkimuksissa käytetty mitaamaan inhimillisen pääoman määrää, mutta omassa tarkastelussani koulutustaso kertoo lähinnä yksilön sijainnista yhteiskunnan koulutushierarkiassa. Koulutuksen kautta kertyneen inhimillisen pääoman absoluuttisella “määrällä” ei yksilölle sinänsä ole merkitystä (työmarkkinoilla), jos monella muulla tätä pääomaa on enemmän. Artikkelissa III selittävänä tekijänä on aggregaattitasoinen koulutusekspansio, jonka mittarina käytetään ylempien korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuutta väestössä.

Riippuvana/selitettävänä muuttujana käytetään artikkelissa I sosioekonomista asemaa ja bruttopalkkatuloja. Näillä muuttujilla tavoitellaan yksilön sijoittumista yhteiskuntahierarkiaan eli luokka- ja statusrakenteeseen. Artikkelissa II selitettävänä muuttujina ovat dikotomiset hyvinvointipuute-muuttujat. Artikkelissa III selitettävänä muuttujina ovat koulutusasteittaiset sosioekonomisten ryhmien osuudet.

4.2 Operationalisointi

Sijainti koulutushierarkiassa

Koulutuksen kautta yksilöihin kasautuu inhimillistä pääomaa. Tällä pääomalla ei kuitenkaan ole työmarkkinoilla absoluuttista arvoa, vaan kyse on enemmänkin sijainnista yhteiskunnan koulutushierarkiassa. Nykypäivänä esimerkiksi englannin kielen hyvällä hallinnalla ei ole sinällään juuri mitään työmarkkina-arvoa, koska taito on suomalaisessa yhteiskunnassa nykyään liian yleinen. Käytännössä ilmeinen valinta koulutuk-

³⁷ Artikkeleissa I ja II käytetyssä aineistossa oli mukana myös vanhempien koulutustaso, jota oli artikkelissa I alunperin tarkoitus käyttää vakioivana muuttujana. Erityisesti vuosien 1970 ja 1980 aineistoissa tässä muuttujassa oli kuitenkin erittäin paljon puuttuvia tietoja, mistä syystä muuttujan sisällyttäminen analyysiin ei ollut mahdollista.

sellisen sijainnin mittaamiseksi on koulutustaso, jota käytetään kussakin artikkelissa selittävänä muuttujana. Oheiset kuvaukset on lainattu lyhennettyinä ja hiukan muokattuina Tilastokeskuksen www-sivuilta. Kahden ensimmäisen artikkelin analyyseissa kaksi viimeistä koulutusastetta on yhdistetty, lisensiaattien ja tohtoreiden vähäisestä määrästä johtuen.

- **Perusaste** käsittää aiemmat kansakoulun ja keskikoulun, sekä nykyiset peruskoulun suoritukset.
- **Keskiaste** kattaa ylioppilastutkinnot, ammatilliset perustutkinnot ja erikoisammattitutkinnot (esim. lähihoitaja, sähköasentaja).
- **Alimman korkea-asteen** koulutukseksi luetaan mm. teknikon ja sairaanhoitajan tutkinnot (ennen ammattikorkeakoulujärjestelmää).
- **Alemmalle korkeakouluasteelle** sijoittuvat alemmat yliopistotutkinnot (nykyinen kandidaatin tutkinto), ammattikorkeakoulun perustutkinnot ja sekä mm. vanhat ns. opistoinsinöörit.
- **Ylemmän korkeakouluasteen** tutkintoja ovat maisteri (aiemmin nimeltään kandidaatin tutkinto) sekä ammattikorkeakoulun jatkotutkinnot.
- **Tutkijakoulutusasteen** tutkintoja ovat tohtori ja lisensiaatti, joiden suorittaminen edellyttää väitöskirjan tai lisensiaatintyön tekemistä.

Koulutusekspansio

Koulutusekspansio on yhteiskuntatasoinen ilmiö, jota ilmenee vain suuren ihmisjoukon koulutustason muuttuessa. Sitä ei ole käytännössä mahdollista operationalisoida tai mitata yksilötasolla. Yksilötasolla kyse on vain yksittäisen henkilön koulutustason noususta, ei koulutusekspansiosta.

Mittarina koulutusekspansioon tarkastelussa käytetään *ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuutta väestössä*. Tällaiseen operationalisointiin päädyttiin, koska työpaikkakilpailumallin perusteella ratkaisevaa on nimenomaan korkeimmin koulutettujen määrän lisääntyminen. Tutkijakoulutusastetta voidaan tietysti muodollisesti pitää vielä korkeampana koulutustasona, mutta tutkijakoulutettujen (lisensiaatit ja tohtorit) työmarkkinat ovat pitkälti erilliset, tutkijakoulutusasteen tutkinnon suorittaminen saattaa jopa sulkea joitain ovia työmarkkinoilla (Kivinen *et al.* 1997, 134–135).

Luokka- ja statusasema

Kun koulutus tulkitaan ostovoimaksi, mitä oikeastaan “ostetaan”? *Ensinnäkin*, koulutuksella voidaan “ostaa” sijainti yhteiskunnallisessa kerrostumassa. Positiota yhteiskunnallisessa hierarkiassa voidaan hahmottaa ensinnäkin yhteiskuntaluokan ja toisekseen statuksen käsitteiden kautta. Luokka- tai statusasemaltaan korkeat positiot ovat rajallisesti saatavissa olevia “hyödykkeitä” ja täten yhteiskunnallisen kamppailun kohteena. *Toisekseen*, voidaan sanoa että koulutuksella ostetaan myös hyvinvointia. Hyvinvointi on osittain kytköksissä sijaintiin yhteiskunnallisessa rakenteessa, erityisesti elintason osalta. Jos hyvinvointia tarkastellaan Allardtin (1976) jaottelun kautta, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen eivät kuitenkaan ole välttämättä sellaisia asioita, joiden saatavuus olisi rajoitettua ja jotka olisivat kytköksissä luokka- tai statusasemaan, eli niitä ei pääosin voida pitää “niukkoina hyödykkeinä”. Materiaaliset lähtökohdat kuitenkin vaikuttavat myös ei-materiaaliseen hyvinvointiin. Esimerkiksi bruttokansantuote korreloi vahvasti koetun tyytyväisyyden kanssa (Deaton 2008, 56–57).

Yhteiskuntaluokan käsite assosioituu yleensä ensimmäisenä Karl Marxiin. Lähtökohdiana Marxilla (1974) oli se, että erityisesti tuotantovälineiden hallinta erottaa toisistaan työväestön ja yhteiskuntaa hallitsevan omistavan luokan. Työväestöllä ei ole muuta myytävää kuin työvoimansa, ja tämä tekee työväestöstä – Marxin termein – riiston kohteen. Myös Weberin teoreettiseen apparaattiin kuului kuitenkin yhteiskuntaluokan käsite, jonka määritelmän osalta Weberillä ja Marxilla oli paljon yhteistä (Wright 2002). Sekä Marx että Weber korostivat *omistamista* yhteiskuntaluokkien lähtökohdiana. Vaikka käytetyt käsitteet erosivat (Weber ei korosta tuotantovälineiden omistusta), myös Weberin mukaan ei-omistavalle työväenluokalle vapaa palkkatyö on itse asiassa pelkkä illuusio (Wright 2002, 839), muilla kuin omistavalla luokalla ei käytännössä ole vaihtoehtoja palkkatyönsä myymiselle.

Luokkateoria hallitsi yhteiskuntatieteellistä tutkimusta hyvin vahvasti useita vuosikymmeniä. Sivujuonteena tosin oli, että ns. itäblokin puolella tutkijat olivat vahvasti sitä mieltä, että sosialistisissa järjestelmissä ei yksinkertaisesti voinut olla yhteiskuntaluokkia (Roberts *et al.* 1977, 17) Erityisesti 1990-luvun alusta lähtien luokkateorian kritiikki alkoi kerätä suosiota. Kärjistetyimmissä lausunnoissa väitetään jopa yhteiskuntaluokkien “kuolleen”. Luokkateorian kritiikki kytkeytyy vahvasti erilaisiin jälki- tai myöhäismodernin teorioihin (esim. Bauman 1990; Giddens 1990). Niissä keskeinen väite on, että entisistä luokkarajoista on tullut vähintäänkin häilyviä, ellei täysin veteen piirrettyjä viivoja, ja jokaisella yksilöllä on mahdollisuus toteuttaa itseään oman makunsa mukaan. Mutta kuten postmodernismin ylipappi Zygmunt Baumankin (1998) toteaa, tämä vapaus on nyky-yhteiskunnassa pitkälti kuluttajan vapautta, ja mahdollisuudet tällaiseen itsensä toteuttamiseen eivät ole yhteiskunnassa tasaisesti jakautuneet.

LUKU 4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Puheet yhteiskuntaluokan kuolemasta ovat vahvasti ennenaikaisia. Suomessa on edelleen luokkaeroja esimerkiksi tulonjakoon liittyvien asenteiden (Ervasti 2010) ja sosiaalisen pääoman määrän (Kouvo 2010) suhteen. Luokkateoria-kritiikissä on kuitenkin perää sikäli, että tuotantovälineiden omistus ei ole enää niin ratkaiseva asia luokkajoukkojen kannalta kuin Marxin elinaikaan 1800-luvulla. Tuolloinhan perusasetelma oli se, että ”patruuna” omisti tehtaan ja toimi samalla sen lähes kaikkivoipaisena johtajana. Patruunat rakennuttivat usein työläisilleen myös asunnot ja hallitsivat käytännössä koko lähiyhteisöä. Esimerkiksi Tampereella Finlaysonin tehtaalla oli työläisasuntojen lisäksi myös oma kirkko, koulu, lastenkoti, soittokunta, luistelurata, poliisi, palokunta (Sinisalo 1947, 110–125), ja joidenkin vuosien ajan jopa oma seteliraha, joka hyväksyttiin Tampereella kaikissa kaupoissa maksuvälineenä (Helenius 2004, 39).

Patruunoiden vaikutusvalta oli siis eri luokkaa kuin nykypäivänä yrityksen toimitusjohtajalla. Toimitusjohtaja palkataan periaatteessa vain hoitamaan yritystä, ja hänet voidaan koska vain irtisanottaa, mikäli yhtiön hallitus näin päättää. Nyky-yhteiskunnassa toimitusjohtaja ei välttämättä omista mitään, eli periaatteessa hän voi olla täysin irrallaan ”tuotantovälineiden omistuksesta”. Toimitusjohtajalla on silti sekä valtaa, yhteiskunnallista arvostusta että yleensä korkea tulotaso. Toisaalta lattiatason työntekijöilläkin voi olla oman yrityksen pörssiosakkeita, joten he voivat osittain omistaa ”tuotantovälineitä” siinä missä toimitusjohtajakin. Yrityksen toimitusjohtajaa ei kuitenkaan voida rinnastaa perustason työntekijöihin, vaikka molempien suhde tuotantovälineiden omistukseen voi periaatteessa olla sama.

Kun Marxille perusjako yhteiskunnassa oli omistavan luokan ja työtätekevän proletariaatin välillä, nykyään jako perustuu pikemminkin asiantuntijuuteen ja ainakin näennäisen meritokraattisesti kykyihin.³⁸ Luokkateorian jatkokehityksessä otetaan huomioon myös henkilön kvalifikaatiot (Wright 1987). Kun marxilaisesti ajatellen keskeinen jakolinja olisi omistavan luokan eli käytännössä yrittäjien sekä muiden välillä, Wrightin (1987) perusteella erotteluksi muodostuu käytännössä jako ylempiin toimihenkilöihin, alempiin toimihenkilöihin ja työntekijöihin. Keskeistä Wrightille on ensinnäkin henkilön vaikutusvalta työpaikalla/organisaatiossa sekä toisekseen henkilön asiantuntijuus. Ylemmillä toimihenkilöillä on erityistietoja ja -taitoja, joita he voivat käyttää resurssina työmarkkinoilla (ks. myös Uusitalo 1985). Jaottelun lopputuloksena Wrightilla on 12 eri luokkapositiota. Johtajat määrittyvät jaottelussa päinvastaiseen nurkkaan lattiatason työntekijöihin verrattuna – edellisillä on enemmän sekä vaikutusvaltaa yrityksessä/organisaatiossa että enemmän asiantuntemusta. Sen sijaan ns.

³⁸Näennäistä meritokratia on siinä mielessä, että ”kyvykkyys” voidaan nähdä myös koulutuksen kautta muuntuneena ja muotonsa muuttaneena perittyinä sosiaalisena asemana (Bourdieu & Passeron 1977; Bourdieu 1984, 1986). Voidaan siis väittää, että se mitä nähdään meritokratiana, perustuukin edelleen loppujen lopuksi sosiaaliseen taustaan, mutta koulutus legitimoivat nämä perityt sosiaaliset erot.

ei-tuottavassa työssä olevien lattiataason toimihenkilöiden positio ei jaottelun mukaan periaatteessa eroa vastaavista työntekijäammateista. Eriksonin ja Goldthorpen (esim. Goldthorpe & McKnight 2004; Erola 2010) jaottelu 11 luokka-asemaan noudattaa samansuuntaista logiikkaa kuin Wrightilla – henkilön vaikutusvalta ja asiantuntijuus ovat taustalla myös tässä jaotellussa.

Sosioekonomista asemaa käytetään tutkimuksessani periaatteessa luokka-aseman mittarina, mikä on tietysti jossakin määrin epätarkkaa.³⁹ Yhtä kaikki, käytännössä sosioekonomisen aseman pääluokat vastaavat melko tarkkaan yhteiskuntaluokkia. Empiirisissä tarkasteluissa keskitytään koulutusasteittaisiin siirtymiin ylempien toimihenkilöiden (ylempi keskiluokka) ja alempien toimihenkilöiden (alempi keskiluokka) sekä työntekijöiden (työväenluokka) välillä, koska niiden osalta muuttuja on jossakin määrin järjestysasteikollinen. Esimerkiksi siirtyminen yrittäjästä ylemmäksi toimihenkilöksi, tai toisinpäin, ei ole kovin selkeästi hahmotettavissa työpaikkakilpailumallin mukaisena sosiaalisena “tippumisena” tai “nousuna”.⁴⁰ Tilastokeskuksen sosioekonomisen luokituksen luokat ovat kokonaisuudessaan (tässä tutkimuksessa tarkastellut sosioekonomiset ryhmät lihavoitu):

1. Yrittäjät
2. **Ylemmät toimihenkilöt**
3. **Alemmat toimihenkilöt**
4. **Työntekijät**
5. Opiskelijat
6. Eläkeläiset
7. Muut

Ensimmäisessä artikkelissa käytetään koulutusinflaation indikaattorina sosioekonomisen aseman lisäksi tuloja. Tulot sisältyvät ensinnäkin esimerkiksi Goldthorpen (esim. Goldthorpe & McKnight 2004) yhteiskuntaluokan käsitteeseen. Kukin Goldthorpen luokista oletettavasti koostuu ihmisistä, joiden taloudellinen tilanne on suunnilleen samanlainen. Toisekseen, tulot (korkean verotuksen maissa erityisesti bruttotulot) vaikuttavat myös yksilön statusasemaan yhteiskunnassa. Kolmanneksi, tulot ovat konkreet-

---

³⁹ Tilastokeskuksen määritelmän mukaan sosioekonominen aseman luokituksessa “. . . otetaan huomioon henkilön elämänvaihe (perheenjäsen, opiskelija, ammatissa toimiva, eläkeläinen jne.) sekä ammatti ja ammatiasema (yrittäjä, palkansaaja, yrittäjäperheenjäsen) ammatissa toimivien osalta. Lisäksi luokitusta täydennetään ammatin ja työn luonnetta kuvaavilla jaoilla (toimihenkilö- ja työntekijäjako). Jakoperusteena käytetään osittain myös toimialaa ja palkansaajien määrää.” (Tilastokeskus: Henkilöluokitukset)

⁴⁰ Sosioekonomisen aseman luokitukseen on tarkasteluaikana tehty joitain muutoksia. Nämä käydään läpi artikkelin III liitetaulukossa 3, joten tätä tarkastelua ei tässä toisteta.

tisesti yhteydessä elintason ja ovat täten yksi hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Tulomuuttujana käytetään tarkoituksellisesti bruttotuloja, koska tutkimuksessa ei ole tarkoitus tarkastella verotuksen ja/tai tulonsiirtojen vaikutusta. Koulutuksen ja bruttotulojen suhteen voidaan ajatella olevan suurempi. Tulokvartiilien käyttö mahdollistaa melko yksinkertaisesti muutoksen tarkastelun ilman ostovoimakorjauksen käyttöä.

Syrjäytyminen ja huono-osaisuus

Artikkelissa II tarkastellaan, miten koulutusinflaatio on heijastunut syrjäytymiseen ja huono-osaisuuteen. Artikkelissa päädyttiin tarkastelemaan konkreettisesti hyvinvointipuutteita, koska pitkän ajan tilastollista tietoa ei juuri ole saatavissa esimerkiksi sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyvistä asioista. Käytännössä tarkastellut hyvinvointipuutteet määräytyivät pitkälti pitkän aikavälin tietojen saatavuuden perusteella. Rekisteripohjaisista aineistoista saatavat tiedot painottuvat vahvasti elintason⁴¹, joskin erityisesti työttömyydellä on vahvoja heijastusvaikutuksia sekä yhteisyyssuhteisiin että itsensä toteuttamiseen. Periaatteessa mukaan on otettu kaikki mahdolliset hyvinvointiin liittyvät muuttujat, joista oli tietoa saatavissa vuodesta 1970 alkaen. Tämä sulki käytännössä pois erilaiset mielipidekyselyt, joista olisi kylläkin ollut saatavissa tietoa laajemmin esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin liittyen, mutta huomattavasti lyhyemmältä ajalta. Alun perin tarkoitus oli kylläkin ottaa mukaan yksin asuminen, mikä olisi rekistereistä ollut saatavissa, mutta se jätettiin muuttujaan liittyvien ongelmien takia lopulta pois analyyseista. Vaikkakin yksin asuminen mittaa jollakin tavalla sosiaalista kiinnittyneisyyttä, on vaikea sanoa missä määrin kyseessä on ”positiivinen” elämäntapavalinta ja missä määrin deprivatiota. Artikkelissa II lopulta tarkastellut hyvinvointipuutteet olivat:

Työttömyys. Työttömyyden suhteen tarkastellaan työttömyysastetta koulutusasteittain sekä työllisyyden epävakausta (2, 3 ja 4 kk vuoden aikana työttömänä olleet).

Työvoiman ulkopuoliset. Työvoiman ulkopuolella olevien osalta tarkastellaan varhaiseläkeläisten osuuksia. Tarkastellussa ikäryhmässä (30–39-vuotiaat) vanhuuseläke ei tietystikään ole mahdollinen vaihtoehto, eikä myöskään työttömyyseläke (Rantala 2008, 25), joten kyseeseen tulee lähinnä työkyvyttömyyseläke. Työkyvyttömyyseläke on voimakkaasti tarveharkintainen etuus. Sen saannin edellytyksenä on sairaus, joka

---

⁴¹Hyvinvointi voidaan Allardt'n (1976) mukaan jakaa elintason ja elämänlaatuun. Elintaso (having) käsittää materiaaliset olosuhteet, kuten esimerkiksi asumisen, ravinnon ja muut fyysiselle olemassaololle välttämättömät asiat. Elämänlaatu taas jakautuu Allardt'n mukaan edelleen yhteisyyssuhteisiin (loving) ja itsensä toteuttamiseen (being). Elämänlaatu koostuu sellaisista ei-materiaalisista asioista kuin ystävyys- ja rakkaus-suhteet, henkinen tasapainoisuus, sosiaalinen arvonanto, harrastukset, työnteke ja muut aktiviteetit, joissa ihmiset voivat käyttää luovuuttaan ja kokea itsensä hyödyllisiksi.

vie työkyvyn osittain tai kokonaan vähintään vuoden ajaksi. Nuoria varhaiseläkeläisiä voidaan pitää työttömiäkin huono-osaisempina ryhmänä, vaikka eläkkeen saaminen on henkilölle itselleen tietysti helpotus verrattuna työttömyysturvan hakemiseen.

Matala palkkataso. Jos resurssien käyttöä pidetään Kankaan ja Ritakallion (1996) tapaan keskeisenä tekijänä köyhyden kannalta, matalat tulot eivät ole köyhyden välttämätön edellytys. Esimerkiksi ylivelkaantumisen kautta voidaan tulla tilanteeseen, jossa korkeista tuloista huolimatta rahat eivät riitä elämiseen. Kuitenkin matala tulotaso käytännössä usein vaikeuttaa toimeentuloa. Lisäksi tuloköyhyydellä on modernissa yhteiskunnassa heijastusvaikutuksia, jotka eivät rajoitu pelkästään elintason piiriin. Käytettyä tulomittaria voidaan kutsua suhteelliseksi tulometodiksi (ks. Ritakallio 1994, 31). Suhteellisenä rajana käytetään 50 % mediaanituloista (ns. herkkyystarkastelua tehty lisäksi 40 % ja 60 % tulo rajoilla). Rajan alle jäävät määrittyvät matalapalkkaisiksi. Metodi muistuttaa siis köyhyystutkimusta, mutta idea ja tavoitteet ovat erilaiset. Tulomuuttujana käytetään bruttopalkkatuloja, ei käytettävissä olevia tuloja, kuten köyhyystutkimuksessa yleensä on tapana. Todelliseen köyhyyteenhän on verotuksella ja sosiaalipoliittisilla tulonsiirroilla, osaltaan myös julkisilla palveluilla, keskeinen vaikutus.⁴² Tässä kuitenkin yritetään enemmänkin eristää koulutustason yhteyttä suhteellisesti matalaan tuloasemaan, mistä syystä tilannetta tarkastellaan ennen tulonsiirtojen vaikutusta.

Asumistaso. Asumistaso on keskeinen elintason ja hyvinvoinnin osatekijä. Kuten Ritakallio (1991, 81) toteaa, asunnolla on fyysisen välttämättömyyden lisäksi myös paljon sosiaalista ja psykologista merkitystä. Asunnot ovat myös suhteellisia hyödykkeitä, koska asunnot voidaan tietyillä kriteereillä (koko, varustelutaso, sijainti) ainakin periaatteessa järjestää paremmuusjärjestykseen, ja parhaisiin kohdistuu lähtökohtaisesti kovin kysyntä.⁴³ Asunnottomuus on hyvinvoinnin kannalta tietysti vielä suurempi ongelma, mutta tässä joudutaan pitäytymään asumistason tarkastelussa *asumisväljyyteen* ja *asunnon varustelutasoon*. Heikon asumistason tarkastelussa vertailuryhmänä on perusaste. Käytetty muuttuja (heikko asumistaso) on muodostettu asumisväljyys- ja varustelutaso-muuttujista niin, että muuttuja sai arvon 1, jos henkilön asunto oli *sekä* ahdas että erittäin puutteellisesti varustettu.

⁴²Ritakallion (1994, 58) mukaan tulonsiirtojärjestelmä madalsi vuonna 1990 köyhyysastetta 24,2 prosentista 2,5 prosenttiin, tavanomaisella (50 % mediaanitulosta) köyhyysrajalla tarkasteltuna.

⁴³Muuttujaa voidaan kritisoida siitä, että yleisen asumistason noustessa sen erottelukyky on vähentynyt. Esimerkiksi asuntokohtainen wc ei ollut vielä vuonna 1970 itsestäänselvyys, koska sellainen oli vasta 61 % asunnoista, kun vuonna 2000 wc puuttui vain 5 % asuntoja. Toisaalta asuntojen keskipinta-ala kerrostaloissa ei juuri ole kasvanut enää vuoden 1980 jälkeen. (Junto 2010, 28,31.)

4.3 Aineistot ja menetelmät

Kaikissa kolmessa artikkelissa lähestymistapa on kvantitatiivinen, ja kaikissa käytetään rekisteripohjaista aineistoa. Aineistot on koostettu Tilastokeskuksessa, käyttäen pääasiassa väestölaskentojen pitkittäistiedostoa, mutta joitain tietoja poimittu myös muista rekistereistä. Kaikissa osatutkimuksissa tarkastellaan sukupolvittaista (ei kuitenkaan tiukasti mannheimilaisessa merkityksessä) muutosta tietyssä ikäryhmässä. Tutkimusasetelman kannalta oli käytännössä välttämätöntä käyttää rekisteripohjaisia kvantitatiivisia aineistoja. Kyselypohjaiset aineistot eivät olisi tulleet kysymykseen, koska niistä ei ole saatavissa vertailukelpoista tietoa riittävän pitkältä aikaväliltä. Rekisteriaineiston käytössä on myös se etu, että survey-aineistojen tavalliset ongelmat, kuten kato ja siihen liittyvät otoksen vinoutumat, eivät häiritse. Survey-tutkimuksissa noin 40 prosentinkin kato on vielä normaalia, ja harvoin päästään yli 70–80 prosentin vastausosuuksiin. Kadolla on vielä yleensä taipumus painottua niin, että huono-osaisimmat jättävät vastaamatta. Lomakekyselyiden tulokset ovat siis usein hiukan liian optimistisia, kun tutkitaan huono-osaisuuteen ja syrjäytymiseen liittyviä asioita. Rekistereistä poimimalla sen sijaan tavoitetaan koko otos, eikä vinoutumia tule.

Yhteistä kaikkien kolmen artikkelin aineistoille on ikärajaus 30–39-vuotiaisiin. Tavoitteena oli erottaa toisistaan sukupolvi- ja ikävaihevaikutus, eli rajoittaa erityisesti sosiaalisen pääoman ja muiden iän myötä karttuvien tekijöiden vaikutusta koulutuksen ja tulojen yhteyteen. Koulutuksen merkitys on kunakin hetkenä erilainen eri ikäisille ihmisille, koska he ovat siirtyneet työmarkkinoille eri aikoihin. Iän ja työkokemuksen kautta karttavat sosiaaliset kontaktit, joilla on keskeinen merkitys työelämässä etenemiseen. Tällainen kumuloidun työkokemuksen vaikutus palkkoihin on Asplundin (2001, 4) mukaan suomalaisilla työmarkkinoilla erittäin merkittävä. Toisaalta otokseen valittavien henkilöiden oli oltava riittävän vanhoja, että heidän olisi ollut ainakin teoriassa mahdollista suorittaa jokin tutkinto, ja siirtyä työelämään.

Artikkeleissa I ja II käytetään samaa rekisteripohjaista henkilötason otosaineistoa (ks. taulukko 2, s. 53), joka edustaa 30–39-vuotiaita suomalaisia vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000. Kyseessä ei ole paneeliasetus, vaan kultakin vuodelta tarkastellaan eri sukupolviin kuuluvia ihmisiä. Vanhimmat aineistoon kuuluvat ihmiset ovat syntyneet vuosina 1931–1940, nuorimmat vuosina 1961–1970, joten kohortit menevät pitkälti päällekkäin Roosin (1987) ja Kauppilan (1996) koulutussukupolvien kanssa. Otanta on tehty tasavälisenä järjestettynä otantana. Otokset ovat kooltaan 4000 tapausta vuotta kohden, eli yhteensä 16 000 tapausta.⁴⁴

⁴⁴Kyseisen ikäryhmän koko on ollut kaikkiaan noin 700 000–800 000 henkeä vuotta kohden. Esimerkiksi 31.12.1998 kyseenomaisen ikäryhmän (30–39-vuotiaat) koko oli 749 368 henkilöä.

Taulukko 2. Artikkeleissa I ja II käytetyt otosaineistot, kunkin vuoden aineistoon kuuluvien syntymävuodet (ikäryhmä 30–39-vuotiaat).

Vuosi	Synt.	Otos
1970	1931–1940	4000
1980	1941–1950	4000
1990	1951–1960	4000
2000	1961–1970	4000

Artikkeleissa I ja II nojaututaan tilastollisten menetelmien osalta, mittaustasosta ja asetelmasta johtuen, pitkälti ristiintaulukointiin. Ristiintaulukoinnissa tarkastellaan muuttujien jakaumia yhden tai useamman (harvemmin useamman kuin kahden) riippumattoman muuttujan luokissa.⁴⁵ Lisäksi sekä artikkelissa I että artikkelissa II tarkastellaan ristitulosuhteita. Artikkelissa I ristitulosuhteissa tarkasteltu ”riski” on positiivinen; siinä vertaillaan ylemmäksi toimihenkilöksi valikoitumisen todennäköisyyttä koulutusasteiden välillä. Artikkelissa II tarkastellut riskit ovat hyvinvointipuutteita.

Artikkeli III eroaa kahdesta ensimmäisestä sikäli, että siinä käytetään aggregaatti- eli käytännössä vuositaso aineistoa. Tämä johtuu siitä, että koulutusekspansio on luonteeltaan yhteiskunta-tason ilmiö. Yhden henkilön koulutustaso nousu ei ole vielä koulutusekspansiota. Koulutusekspansiota ei käytännössä ole mahdollista operationalisoida yksilötason muuttujana. Mukana tarkastelussa ovat vuodet 1970, 1980, 1985, 1990, 1993, 1995, 2000, 2004, 2005, 2006, 2007 ja 2008. Kultakin vuodelta tiedot perustuvat tässä aineistossa koko ikäryhmän (30–39 vuotta) työllisen väestön tietoihin, ei otokseen. Monissa tutkimuksissa on sivuttu koulutusekspansion ja koulutusinflaation välistä yhteyttä, kuitenkin operationalisoimatta koulutusekspansiota niin, että sen yhteyttä koulutusinflaatioon on mahdollista tarkastella. Päädyin mittaamaan koulutusekspansiota ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden väestöosuudella. Koulutusinflaatiota mitataan, kuten artikkelissa I, sosioekonomisten ryhmien koulutusasteittaisilla osuuksilla. Keskeisenä analyysimenetelmänä artikkelissa käytetään lineaarista regressioanalyysia, koska näin pystytään tarkastelemaan kahden jatkuvan muuttujan välistä suhdetta: ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus ja sosioekonomisten ryhmien koulutusasteittaiset osuudet. Yhteyden havainnollistamiseen käytetään sirontakuvioita.

⁴⁵Tulosten tilastollisen merkittävyyden arviointiin ristiintaulukointien yhteydessä käytettiin χ^2 -testiin perustuvaa Cramérin V:tä. Erona on vain se, että Cramérin V ottaa huomioon myös tapausten määrän, ja sen arvo vaihtelee vain välillä 0–1. Cramérin V:n arvot ovat siis tulkinnallisesti mielekkäämpiä.

Luku 5

Empiirinen tarkastelu

Väitöskirjan verkkoversio ei sisällä artikkeleita, mutta artikkeleiden tiivistelmien yhteydessä on linkit artikkelien alkuperäisiin verkkoversioihin. Verkkoversion sivunumerointi on sama kuin painetussa versiossa.

5.1 Artikkelit I: Pitääkö koulutus lupauksensa?

Aro, Mikko (2003) Pitääkö koulutus lupauksensa? Sosiologia 40 (4),313–328.

Artikkelin aiheena on koulutusinflaatio Suomessa vuosina 1970–2000. Termillä koulutusinflaatio tarkoitetaan koulutuksen suhteellisen arvon laskua. Artikkelissa haetaan vastausta kahteen kysymykseen: Onko koulutusinflaatiota nähtävissä ja millä koulutustasolla tai -tasoilla muutos on ollut voimakkainta? Analyyseissa tarkastellaan eri tasoisesti koulutettujen ammatillisen aseman ja suhteellisen palkkatason muuttumista.

Empiirisenä aineistona käytetään Tilastokeskuksessa koottuja rekisteripohjaisia otosaineistoja, jotka edustavat 30–39-vuotiaasta väestöstä vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000. Kultakin vuodelta käytössä on 4000 tapauksen otos. Menetelminä käytetään ristiintaulukointia ja ristitulosuhteita.

Ammatillisen aseman mittarina käytetään sosioekonomista asemaa, tarkemmin sanoen ylempien toimihenkilöiden osuutta koulutustasoin. Tulomuuttujana käytetään bruttopalkkatuloja. Tulojen suhteutus eri vuosien välillä on toteutettu tarkastelemalla tuloja ensiksi verrattuna ylempään korkeakouluasteeseen, ja toisekseen tulofraktiilien osuuksia koulutusasteittain. Tulomuuttuja on tarkoituksella valittu niin, että se ei sisällä sosiaalisia tulonsiirtoja, eikä myöskään verotuksen tuloeroja tasaavaa vaikutusta.

Empiirisen tarkastelun perusteella koulutusinflaatio on järsinyt pahiten alimman korkeasteen ja alemman korkeakouluasteen tutkintoja vuoteen 1990 asti. Perusasteen koulutuksen asema pysyi siihen saakka melko tarkkaan samoissa asemissa, käyttämälläni mittareilla tarkasteltuna. Vuoteen 2000 tultaessa perusasteen koulutuksen osalta näyttää alamäki kuitenkin alkaneen, kun katsotaan suhteellisia tuloja.

5.2 Artikkelii II: Koulutus ja hyvinvointipuutteet

Aro, Mikko (2009) **Koulutus ja hyvinvointipuutteet**. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (5), 497–508.

Artikkelissa kysytään, miten koulutusekspansio on vaikuttanut erityisesti vähiten koulutettujen hyvinvointiin. Koulutuksen valtavasta laajentumisesta huolimatta tulee aina olemaan niitä, jotka eivät hanki mitään perusasteen jälkeistä koulutusta, ja päätyvät täten koulutushierarkian alimmille tasoille. Kun vähintään keskiasteen tasoisesta koulutuksesta on nykyään tullut jo normi tilastollisessa mielessä, vähiten koulutettujen poikkeavuus on kasvanut. Ovatko he joutuneet siinä mielessä yhä ahtaammalle, että hyvinvointipuutteiden riskit kasautuvat enenevässä määrin matalimmille koulutusasteille?

Empiirisenä aineistona käytetään Tilastokeskuksessa koottuja rekisteripohjaisia otosaineistoja, jotka edustavat 30–39-vuotiasta väestöä vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000. Kultakin vuodelta käytössä on 4000 tapauksen otos. Menetelminä käytetään ristiintaulukointia ja ristitulosuhteita.

Selittävänä muuttujana käytetään koulutustasoa. Selitettäviä muuttujia asetelmassa ovat hyvinvointipuutteita mittaavat dikotomisat muuttujat. Tarkastellut hyvinvointipuutteet ovat työttömyys, varhaiseläkeläisyys, matalapalkkaisuus ja heikot asumisolot.

Koulutusasteiden keskinäinen järjestys hyvinvointipuutteiden esiintyvyyttä tarkasteltaessa pysyi pääosin samana kuin koulutusasteiden järjestys on koulutusluokituksessa. Perusasteen koulutettujen todennäköisyys tai riski valikoitua työttömäksi, matalapalkkaiseksi tai työvoiman ulkopuolelle pääosin kasvoi tarkastellulla aikavälillä. Varsinaisista “romahdusta” ei kuitenkaan ollut nähtävissä. Raja, jonka ylittävällä koulutuksella hyvinvointipuutteiden riski laskee huomattavasti, on noussut noin yhdellä pykälällä – perusasteen ja keskiasteen välistä keskiasteen ja alimman korkea-asteen väliin.

5.3 Artikkelii III: Koulutusekspansio ja koulutusinflaatio

Aro, Mikko (2013) Koulutusekspansio ja koulutusinflaatio Suomessa vuosina 1970–2008. Yhteiskuntapolitiikka 78 (3), 287–303.

Viime vuosikymmeninä koulutusekspansio eli väestön keskimääräisen koulutustason nousu on ollut Suomessa voimakasta. Koulutuksen laajenemisesta löytyy runsaasti tilastoja, mutta koulutusekspansion vaikutusta koulutusinflaatioon ei ole kuitenkaan suoranaisesti tutkittu, runsaasta keskustelusta ja spekulatiosta huolimatta. Tutkimuskysymys artikkelissa on: Miten koulutusekspansio on vaikuttanut koulutusinflaatioon Suomessa vuosina 1970–2008?

Analyyseissa käytetään aggregaattitason (vuositason) dataa, koska koulutusekspansio on luonteeltaan yhteiskunnallisen tason ilmiö, sitä ei ole mahdollista operationalisoida yksilötasolla. Aineistoon sisältyvät 30–39-vuotiaat suomalaiset työlliset henkilöt vuosilta 1970, 1980, 1985, 1990, 1993, 1995, 2000, 2004, 2005, 2006, 2007 ja 2008.

Koulutusekspansion mittarina käytetään ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuutta. Selitettävänä muuttujina asetelmassa ovat sosioekonomisten ryhmien osuudet eri koulutusasteilla, koulutusinflaation mittareina. Pääasiallisena analyysimenetelmänä tutkimuksessa on lineaarinen regressioanalyysi. Regressioanalyysien tuloksia tarkastellaan myös graafisesti sirontakuviaina.

Tulosten perusteella koulutusekspansion yhteys koulutusinflaatioon on yllättävänkin selvä. Kaikkein voimakkain yhteys koulutusekspansion ja koulutusinflaation välillä oli nähtävissä alemmalla korkeakouluasteella (“kandidaattitaso”), kun huomioidaan selitysteiden (R^2) lisäksi myös muutoksen jyrkkyys eli kulmakertoimet (B). Alemmalla korkeakouluasteella yhden prosenttiyksikön kasvu koulutusekspansiossa (ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus) on johtanut keskimäärin hiukan yli neljän prosenttiyksikön laskuun ylempien toimihenkilöiden osuudessa. Ylemmällä korkeakouluasteella (“maisteritaso”) koulutusekspansion ja koulutusinflaation välinen yhteys on sinänsä ollut yhtä vahva, jos katsotaan selitysteiteitä, mutta muutos on ollut vähemmän jyrkkää. Yhden prosenttiyksikön kasvu koulutusekspansiossa on ylempällä korkeakouluasteella johtanut keskimäärin noin yhden prosenttiyksikön muutokseen toimihenkilöiden osuuksissa. Voidaan siis sanoa, että ylempällä korkeakouluasteella koulutusinflaatio on kulkenut tasatahtia koulutusekspansion kanssa.

Luku 6

Yhteenveto ja pohdinta

Artikkeleissa hahmotettiin koulutusinflaation etenemistä ja vaikutuksia kolmen erilaisen “graafisen” mallin avulla. Näistä ensimmäinen oli *jono*. Keskeisenä lähtökohtanaan tutkimuksessa oli koulutuksen arvon hahmottaminen suhteellisenä niin, että ratkaisevaa on tietyllä koulutuksella lunastettava “jonotusnumero” potentiaalisten työnhakijoiden jonossa. Kun tietyn tasoisesti koulutettujen ihmisten joukko laajenee, hajonta “jonotusnumeroissa” kunkin koulutusasteen sisällä laajenee. Sinänsä oletus sai vahvistusta, koska tutkintojen keskimääräinen ostovoima laskee selvästi tarkasteluaikana. Vuonna 1970 esimerkiksi ylemmäksi toimihenkilöksi tai ylimpään tulokvartiiliin päädyttiin hyvin usein muullakin koulutuksella kuin ylemmällä korkeakoulututkinnolla. Toisaalta se, mikä jää myöhemmin selvitettäväksi, on koulutusalan, oppilaitoksen ja/tai työnhakijan henkilökohtaisten ominaisuuksien vaikutus, joiden voi olettaa korostuvan. Pixin (2009; 2012; 2013) koulutuksen tuottoa koskevat tulokset viittaavat myös koulutusalan ja sukupuolen merkittävään yhdysvaikutukseen.

Toinen tapa hahmottaa koulutusinflaation vaikutuksia oli *portaati*, jossa kukin sosioekonominen asema tai luokka-asema muodostaa yhden askelman. Tyypillisesti esimerkiksi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet sijoittuvat nykyään ylemmäksi toimihenkilöksi, joko esimies- tai asiantuntija-asemaan. Aiemmin vastaaviin tehtäviin pääsi usein huomattavasti matalammalla muodollisella koulutuksella. Kun yksilön suhteellinen koulutustaso (sijainti koulutusjonossa) laskee riittävästi, hän voi joutua hakeutumaan tehtävään, joka aiemmin ei ole ollut kyseisellä koulutustasolla tyypillinen. Vaikka “porrasmalli” on teoreettisesti houkuttelevan selkeä, se ei empiirisessä mielessä pidä täysin paikkaansa, tai se ei ole riittävän täsmällinen. Tutkinnot eivät todellisuudes-

sa inflatoidu niin selkeästi “portaittain”, vaan tapahtuu myös “portaaton” muutosta, eli koulutettujen asema voi laskea sosioekonomisen ryhmän sisälläkin. Periaatteessa keskustelut toimihenkilöiden proletarisoitumisesta, mistä Mills (1951) kirjoitti USA:n osalta jo yli 60 vuotta sitten, voidaan kytkeä tähän muutokseen. Kuitenkin porrasmallin perusteella oletettuun vähiten koulutettujen “tippumiseen” alas viimeiseltäkin portaalta voidaan empiirisen tarkastelun perusteella suhtautua varauksella, vaikkakin hyvinvointipuutteet jossakin määrin kasvoivat perusasteella. Varsinaista “romahdusta” ei alimmilla koulutusasteilla kuitenkaan ollut nähtävissä.

Kolmas tapa hahmottaa koulutusekspansion ja koulutusinflaation yhteyttä oli *kehä* – tai ehkäpä voidaan puhua myös “noidankehästä”. Tällöin on kyse suhdanteiden omaisista, koulutettujen tarjonnan ja kysynnän välisten suhteiden vaihtelusta. Tämä hahmotustapa liittyy läheisesti ensimmäisenä mainittuun jonomalliin – siinähan toisen jonon muodostavat tarjolla olevat työpaikat. Kehämallissa lähtökohtana on, että koulutusekspansio heikentää työllistymistä tietyillä aloilla. Kun jonkin tietyn alan työttömyysluvuista uutisoidaan näyttävästi, tai tieto työllisyyskehityksestä leviää muulla tavoin, tästä todennäköisesti seuraa alan kiinnostavuuden väheneminen nuorten keskuudessa ja tutkintomäärien pieneneminen. Alan suosion väheneminen puolestaan johtaa jollakin aikavälillä koulutettujen tarjonnan vähenemiseen, mikä puolestaan voi taas nostaa kyseisen koulutuksen arvoa, mikäli koulutettujen kysyntä samanaikaisesti pysyy vakiona. Lopputuloksena voikin siis olla jopa työvoimavaje kyseisellä alalla. Osa tällaista sykliä on nähty esimerkiksi LVI-alalla, jonka hakijamäärät olivat vielä 2000-luvun alussa pienemmät kuin aloituspaikkojen määrä. Vuodesta 2004 alkaen kehitys kääntyi, ja vuonna 2007 noin tuhatta LVI-alan aloituspaikkaa tavoitteli yli 8300 hakijaa (joista ensisijaisia hakijoita oli yli 2600). Toisaalta vuoden 2007 jälkeen LVI-alan hakijaluvut ovat selkeästi laskeneet joka vuosi. Piiri pieni pyörii.

Väitteet

Mitä tässä väitöskirjassa sitten väitetään? Kirjaimellisesti tulkiten väitöskirjassa tulisi esittää jokin “väite” (tai useampia väitteitä). Seuraavassa käydään läpi empiiristen tarkastelujeni keskeisimmät havainnot ja niiden perusteella muotoiltavissa olevat väitteet, jotka samalla tiivistävät empiiristen tutkimusten tulokset “päähkinänkuoreen”.

VÄITE 1: *Koulutusinflaatio on syönyt kaikkien koulutusasteiden arvoa, mutta alin korkea-aste ja alempi korkeakouluaste ovat menettäneet arvoaan eniten.*

Ensimmäisen artikkelin keskeinen havainto oli, että tutkinnot ovat inflatoituneet Suomessa kaikilla koulutusasteilla. Voimakkainta koulutusinflaatio oli keskitason tutkinnoissa. Jos tarkastellaan tuloja, inflatoituminen oli selvää myös keskiasteella, mutta ylempään toimihenkilöasemaan päätymistä tarkasteltaessa koulutusinflaatio on ollut voimakkainta alimmalla korkea-asteella ja alemmalla korkeakouluasteella. Suhteellisesti tarkastellen, muutos alimmalla korkeakouluasteella oli kaikkein jyrkintä, koska ylemmäksi toimihenkilöksi päätyneiden osuus puolittui tarkastelujaksolla (28 prosentista 14 prosenttiin). Toisaalta alimmalla korkeakouluasteella muutos oli prosenttiyksikköinä tarkasteltuna suurin (26 %-yksikköä). Voidaan sanoa, että kaiken kaikkiaan suurin pudotus tapahtui siis ns. opistoasteen eli alimman korkea-asteen tutkinnoissa. Opistoasteen tutkinnot käytännössä korvautuivat alemman korkeakouluasteen tasoisilla tutkinnoilla ammattikorkeakoulujärjestelmän lanseerauksen myötä vuosituhannen vaihteessa.

VÄITE 2: *Alimpien koulutusasteiden arvo ei ole varsinaisesti romahtanut. Koulutuksen “nollaraja” on kuitenkin noussut yhden pykälän verran.*

Toisessa artikkelissa tarkasteltiin erityisesti perusasteen suorittaneiden syrjäytymisriskiä suhteessa muihin koulutusasteisiin. Jonkinlaista hyvinvointipuutteiden riskien kasautumista oli nähtävissä perus- ja keskiasteella. Todennäköisyys valikoitua työttömäksi tai työvoiman ulkopuolelle kasvoi alimmilla koulutusasteilla tarkastellulla aikavälillä. Toisaalta mitään varsinaista (oletettua) “romahdusta” ei perusasteen koulutuksen arvossa kuitenkaan ollut nähtävissä. Yksi selitys voisi olla, että töissä, joihin perusasteen koulutuksen suorittaneet tyypillisesti sijoittuvat, ei muodollinen koulutus ole keskeisessä asemassa, vaan tärkeämpiä ovat esimerkiksi erilaiset sosiaaliset taidot ja käden taidot. Kaikkein suurin merkitys koulutuksella on julkisen sektorin viroissa (Rinne 1998, 21–22), jotka yleensä ovat suljettuja muilta paitsi oikean tutkinnon haltijoilta. Perusasteen koulutukselle tyypillisissä töissä ei muodollisella koulutuksella liene niin suurta merkitystä kuin byrokraattisten sääntöjen säätelemissä virantäytöissä.

Koulutuksellinen nollaraja – eli missä kohtaa on nähtävissä suurin hyppäys toisaalta koulutuksen tuomissa eduissa ja toisaalta vähäisen koulutuksen mukanaan tuomissa haitoissa – on noussut noin yhden pykälän verran, perus- ja keskiasteen välistä keskias-teen ja alimman korkea-asteen väliin.

VÄITE 3: *Koulutusinflaatio johtuu suurena määrinä koulutusekspansioista.*

Kolmannessa artikkelissa keskiössä oli kysymys, onko koulutusekspansion vaikutus koulutusinflaatioon todennettavissa empiirisesti. Tämä yhteyshän on jo pitkään otettu eräänlaisena itsestäänselvyytensä, vaikka asiaa ei tarkkaan ottaen ole aiemmin empiirisesti tarkasteltu. Empiirisen tarkastelun perustella voidaan todeta, että koulutusinflaatio on edennyt “käsi kädessä” koulutusekspansion kanssa. On tietysti huomioitava, että koulutusekspansion ja koulutusinflaation suhde on kehämäinen, kuten edellä (s. 41) on esitetty. Koulutusinflaatiota ei kuitenkaan voisi olla ilman muodollisen koulutuksen olemassaoloa ja sen laajenemista. Yhteydet koulutuksen laajenemisen ja sosioekonomisiin asemiin päätymissä välillä olivat yllättävänkin selviä.

VÄITE 4: *Yhä korkeampi muodollinen koulutus on lähestulkoon välttämätön, joskaan ei riittävä, edellytys kovenevilla työmarkkinoilla pärjäämiseksi.*

Neljäs väittäjä on luonteeltaan yleisempi. Tutkintojen inflatoituminen on seurausta siitä, että työtehtävien ja -paikkojen kasvu ei ole pysynyt mukana koulutuksen laajenemisen kyydissä. Toisaalta työtehtävien kvalifikaatiovaatimukset eivät ole nousseet riittävästi ja toisaalta sellaisten työpaikkojen, joissa vaaditaan korkeaa tieto- ja taitotasoa, määrä ei ole lisääntynyt siinä määrin kuin muodollisen koulutuksen kautta hankittujen kvalifikaatioiden taso ja määrä on noussut. Näin on mitä ilmeisimmin tapahtunut siitä huolimatta, että ylempien toimihenkilöiden ryhmään sijoittuvissa johto- ja asiantuntijatehtävissä työllisten määrä on viime vuosikymmeninä kasvanut voimakkaasti, ja toisaalta perinteisissä miesten työtekijätehtävissä työllisten määrä on jyrkästi laskenut (Tiainen 2001, 29). Toisin sanoen, ilman tällaista ammattirakenteen muutosta, koulutusinflaatio olisi ollut toteutunutta vieläkin voimakkaampaa.

Työministeriön (2002) ennusteen mukaan työvoiman tarve talouden ja hallinnon johto- ja asiantuntijatehtävissä tulee jatkossakin kasvamaan voimakkaasti. Raportissa ennustetaan, että ns. nopean kasvun uralla vuonna 2015 noin 2,3 miljoonasta työllisestä peräti 800 000 (35 prosenttia) tulee työskentelemään johto- ja asiantuntijatehtävissä, ja 700 000 (30 prosenttia) palvelutehtävissä. Vastaavasti teknisten alojen (teollinen työ, rakennustyö, liikennetyö) työvoiman tarpeen ennustetaan edelleenkin vähenevän. Vision mukaan lähitulevaisuuden yhteiskunta on siis pomojen ja palvelijoiden yhteiskunta.

Palvelualojen kasvu takaa sen, että vähän muodollista koulutusta vaativia tehtäviä on tarjolla runsaasti teollisuuden alamäestä huolimatta. Eri asia kuitenkin on, kelpaavatko matalasti koulutetut ihmiset koulutuksen laajetessa edes sellaisiin tehtäviin, joihin he aivan mainiosti kykenevät. Toisaalta eri alojen eksperttien tarve ja arvostus on ollut ja

ilmeisesti tulee edelleen olemaan kasvussa, mikä vaikuttaa korkeakoulutettujen tarpeeseen. Keskitason koulutuksen hankkineet voidaan tässä mielessä nähdä väliinpuotajina. Kärjistäen voidaan sanoa, että töihin joihin aikoinaan on ollut mahdollista nousta kansakoulupohjalla, ei nykyään välttämättä pääse edes korkea-asteen tutkinnolla.

Kun tutkintojen inflatoituessa korkeasti koulutetut joutuvat hakeutumaan ns. alemman tasoisiin työmarkkina-asemiin kuin kyseiselle koulutustasolle on aiemmin ollut tyyppillistä, puhutaan ylikoulutuksesta. Työntekijän kvalifikaatiot ovat tällöin korkeammat kuin työtehtävän kvalifikaatiovaatimukset. Ylikoulutuksen pelätään muun muassa heikentävän sitoutuneisuutta ja tyytyväisyyttä työhön, mikä on myös saanut jossakin määrin empiiristä tukea (Hersch 1991, 143). Korkea koulutus voikin täten olla joissain tapauksissa diskvalifikaatio, josta on enemmän haittaa kuin hyötyä, mikäli työnantaja olettaa että korkeasti koulutettu henkilö ei halua sitoutua pysyvästi vähemmän vaativaan työhön. Korkeasti koulutetun henkilön saatetaan ajatella jollakin tapaa epäonnistuneen hänen pyrkiessään “alempaan tason” työhön. Työnantajat voivat siis ajatella ikään kuin koulutuksen aiemman arvon mukaisesti, eivätkä välttämättä tiedosta tutkintojen arvon laskemista. Pitkän muodollisen koulutuksen aikana omaksutaan myös sellaisia tapoja ja asenteita, joita pidetään monissa työympäristöissä hienostelevina tai muuten epäsovivina. Työkulttuurin ja akateemisen koulutuskulttuurin erilaisuus vaikeuttaa siten korkeammin koulutettujen hakeutumista “alempiin” asemiin.

Pohdinta ja tulevaisuudennäkymät

Luokka-asema perustuu lähinnä ammattiin ja omaisuuteen (Weber 1968; Marx 1974). Koulutus taas on keskeinen statuksen määrittäjä, jos status määritellään Weberin (Weber 1968) tavoin sosiaalisen arvostuksen ja toisaalta elämäntyylien kautta. Statusryhmä koostuu tällöin joukosta ihmisiä, jotka nauttivat samanlaista sosiaalista arvontaa ja jakavat yhteisen elämäntyylin. (Weber 1968, 302–307). Koulutus on modernissa yhteiskunnassa hyvin keskeinen elämäntapojen ja elämäntyylien muokkaaja. Tutkintojen inflatoituminen merkitsee käytännössä sitä, että luokka- ja statusasema etäännyvät toisistaan. Tällaista tilannetta, jossa yksilö määrittyy eri kriteereillä erilaisiin asemiin, voidaan kutsua kiteytymättömäksi sosiaalisesti asemaksi (Allardt 1971, 123–124). Yksilön sosiaalinen asema voi joillakin kriteereillä olla matala ja joillakin korkea, mikä voi johtaa epävarmuuden tilaan ja vieraantuneisuuteen.

Kuten Irwin Goodman lauloi Vexi Salmen sanoittamana vuonna 1970 “Kun on jätkä, niin jätkäksi myös jääkin” – sosiaalinen tausta paistaa aina läpi jollakin tavalla, riippumatta siitä miten paljon muodollista koulutusta henkilö on hankkinut. Bourdieu (1984)

on myöhemmin muotoillut asian niin, että peritty kulttuurinen pääoma määrittää, missä määrin koulutuksen arvo realisoituu. Voikin siis olla niin, että jos perityn kulttuurisen pääoman vaikutus vakioitaisiin⁴⁶, kenties koulutusinflaatiota ei olisi lainkaan nähtävissä, tai ainakin huomattavasti vähemmän? Voikin siis olla niin, että koulutuksen arvo on laskenut suurelta osin siitä syystä, että myös korkeakoulutus on laajentunut kaikkiin väestöryhmiin.

Ziehen (1991) teesin mukaan koulutusjärjestelmä on menettänyt yksinoikeutensa toimia “aikuisuuden portinvartijana” ja koulutus on täten menettänyt arvonantoaan. Koulutusjärjestelmällä on kuitenkin edelleen etuoikeus päättää yksilöiden kyvykkydestä ja valikoida yksilöitä yhteiskuntahierarkioissa niin ylös- kuin alaspäinkin (Kivinen *et al.* 1989). Symbolisen merkityksen murentuminen on tällöin ainakin toistaiseksi toisijaista. Monopoli muodollisten koulutusvalifikaatioiden jakamisessa lienee ratkaisevampaa kuin se, että opettajien auktoriteetti on heikentynyt tai se, että tiedon jakamisessa koulu on saanut vakavia kilpailijoita erityisesti sähköisten medioiden kasvun myötä. Koulutusta on pakko hankkia yhä enemmän, jotta edes työllistyminen olisi varmistettu, mutta toisaalta opiskelija ei koulutuksen aloittamishetkellä helposti pysty arvioimaan realistisesti, mikä tutkinnon arvo tulee valmistumishetkellä olemaan.

Tätä ristiriitaista tilannetta, jossa koulutuksen merkitys on yhtäältä vähentynyt ja toisaalta kasvanut, voidaan tulkita Mooren (1989, 209) esittämän työnantajien rekrytointistrategioiden tyypittelyn valossa. Koulutuksen rooli ei ole enää sen paremmin täysin määräävä kuin täysin merkityksetönkään, vaan pikemminkin sen tehtävänä on karsia pois täysin sopimattomat työnhakijat. Kun jyvät on erotettu akanoista ensimmäisen vaiheen siivilöinnin myötä eli kun vaadittu koulutusehto täyttyy, henkilökohtaiset ominaisuudet ratkaisevat (Rouhelo 2001, 49–52). Vähimmäisvaatimukset ylittävästä koulutuksesta ei ole siis ylimääräistä hyötyä, vaan se voi pahimmillaan olla jopa diskvalifikaatio eli siitä voi olla jopa haittaa.

Toisaalta pitää muistaa, että korkea koulutus, vaikka se ei heti realisoituisikaan korkeana sosiaalisena asemana, ehkä antaa kuitenkin voimavaroja ja motivaatiota parantaa omaa asemaa. Allardt (1985) mukaan ihmiset pyrkivät aina tasapainottamaan sosiaalisia asemiaan ylöspäin. Tässä on kyse siitä, että jos yksilön asema on esimerkiksi koulutuksen suhteen korkea, mutta tulotaso heikko, hän pyrkii nostamaan palkkaustaan. Yksilön sosiaaliset asemat voivat olla vastaavalla tavalla epätasapainossa myös silloin, jos hänen koulutuksensa on matala, mutta tulotaso on korkea. Tällaisia epätasapainoisia tilanteita Allardt kutsuu “heikosti kiteytyneiksi” sosiaalisiksi asemiksi. Vastaavasti jos henkilön sosiaaliset asemat ovat kaikilla ulottuvuuksilla tasapainossa, kyse on “vah-

---

⁴⁶Tämä ei ollut käytetyillä aineistoilla mahdollista ainakaan koko tarkastellulle aikavälille, koska vanhemmissa aineistoissa puuttuvien tietojen osuus vanhempien koulutuksen ja ammattiaseman suhteen oli erittäin suuri.

vasti kiteytyneestä” sosiaalisesta asemasta. Vaikka kouluttamattomien työttömien (ja muuten huono-osaisten) asema on tässä mielessä tasapainoinen, heidän tilanteensa on myös kaikkein vaikein. Heidän on ehkä vaikeampi löytää motivaatiota henkilökohtaisen tilanteensa parantamiseen kuin sellaisten korkeasti koulutettujen, joiden asema on muissa suhteissa heikko. Voidaan siis kysyä, onko vahvasti kiteytyneiden sosiaalisten asemien yhteiskunta toivottava, koska äärimmillään kyseessä on jyrkkä luokkayhteiskunta, jossa köyhät ovat huonosti koulutettuja, hyvin koulutetut puolestaan sijoittuvat korkeisiin ammattiasemiin ja hyvät ammattiasemat puolestaan takaavat varakkuuden. Tällöin yhteiskunnalliset jaot ovat päällekkäisiä eli yksilöiden sosiaalisesta asemasta ei ole epävarmuutta.

Jos syrjäytyminen ymmärretään konkreettisenä huono-osaisuutena ja marginalisaatio sellaisena valtavirran ulkopuolella olemisena, johon ei välttämättä liity syrjäytymistä, kuten *Järvinen & Jahnukainen (2001)* esittävät, voidaan sosiaalisten asemien heikossa kiteytyneisyydessä ajatella olevan kyse eräänlaisesta marginalisaatiosta. Parkin (1928, 892–893) määritelmä korostaa etupäässä siirtolaisuuteen liittyvää henkistä kodittomuutta. Rankkiepätasapainossakin oleva ihminen elää kuitenkin tavallaan useassa maailmassa, useiden sosiaalisten odotusten mukaan, jotka voivat olla keskenään ristiriitaisia. Korkeakoulutettu työtön voi olla yksi esimerkki tällaisesta tilanteesta.⁴⁷

Joka tapauksessa koulutusekspansio ja sen seuraukset, kuten ylikoulutus ja koulutusinflaatio, asettavat erilaisia haasteita yhteiskunnalle ja erityisesti sen integraatiolle. Toisaalta tällaiset jännitteet voivat toimia myös muutoksia ja kehitystä liikkeellepanevana voimana. Jos ja kun melko yksinkertaisissa suorittavan tason tehtävissä toimii yhä korkeammin koulutettuja ihmisiä, työtehtävien pitäisi myös voida joustaa niin, että työntekijät voivat käyttää ”ylimääräisiä” kvalifikaatioitaan. Tässä oletuksena on, että koulutustason nousuun todellakin sisältyy reaalista kvalifikaatioiden nousua. Näin ei välttämättä ole, koska koulutustason nousuun saattaa sisältyä myös ns. kylttienvaihto-operaatioita, joiden ansiosta muodollinen koulutustaso nousee, vaikka mitään oikeaa muutosta ei tapahtuisi. Joissakin tapauksissa koulutuksen tuottamat kvalifikaatiot voivat jopa laskea muodollisesta tason noususta huolimatta.

Työelämän tarpeiden kannalta ehkä kyseenalaisinta koulutusekspansiota on tohtoritutannon kasvu. Tohtoritarpeen arvioidaan kylläkin ministeriön raporteissa kasvavan (*Poropudas 2004*, 18–21) jopa niin jyrkästi, että tarve ylittää nykyisen vuosittaisen tohtoritutannon. *Poropudas (2004, 19)* päätyy laskelmissaan siihen, että vuosina 2000–2020

⁴⁷ Koulutuksen myötä hän on enemmän tai vähemmän sosiaalistunut keskiluokkaiseen valkokauluskulttuuriin, mutta työttömien joukossa korkeakoulutetut ovat kuitenkin vähemmistönä. Niinpä häntä saatetaan näissä piireissä oudoksua, eikä hyväksytä tasavertaisena. Toisaalta korkeaan koulutukseen saatetaan liittää esimerkiksi varallisuuteen oletuksia ja odotuksia, jotka eivät työttömän kohdalla vastaa todellisuutta.

uusien tohtoreita tarvitaan vuosittain noin 1830. Miksi sitten suomalaisiin yliopistoihin on viime vuosina alettu perustaa post-doc-positioita, mitä voidaan pitää yliopistojen virkarakenteen mukauttamisena tohtorimäärään (ks. Freeman 1999, 144), jos tohtorien kysyntä työmarkkinoilla on valtavaa? Tähän retoriseen kysymykseen voidaan vastata, että yliopistojen ja muun tutkimustyön ulkopuolista tarvetta tohtoreille ei näytä juuri olevan. Esimerkiksi Kivisen et al. (1997, 134–135) tutkimuksessa joka viides haastateltu työnantaja ilmoitti, että ei palkkaisi tohtoria avoimena olleeseen positioon. Vuonna 2003 tehdyssä tutkimuksessa 89 % yrityksistä ei ollut kiinnostuneita palkkaamaan tohtoria (Academy of Finland 2003). Toisaalta tohtorin tutkinto näyttää jossakin määrin inflatoituneen yliopistojen sisälläkin. Yhä useampiin virkoihin vaaditaan nykyään dosentin arvonimi, pelkkä tohtorin tutkinto ei monesti enää riitä. Seuraava askel saattaakin olla, että dosentuurikin institutionalisoituu tutkinnoksi – näinhän kävi nimemuutosten tasolla “maisterille”.

Opetushallituksen (2011, 87) arvioiden mukaan vuosina 2008–2025 eniten työpaikkoja tulee avautumaan sosiaali-, terveydenhuolto- sekä ja koulutus- ja tutkimuspalveluihin. Sosiaali- ja terveysalojen työvoiman kysyntää selittää toisaalta näiden alojen palvelutarpeen lisääntyminen väestön ikääntyessä. Toisaalta näillä aloilla on myös runsaasti poistumaa työvoimasta (Hanhijoki et al. 2011, 81). Sosiaali-, terveydenhuolto- ja opetusalojen ylemmissä asemissa (sosiaalityöntekijät, lääkärit, opettajat) virkojen osalta koulutusvaatimus on lainsäädännössä asetettu ylemmälle korkeakoulutasolle, joten näillä aloilla työvoiman kysyntää ja tarjontaa ei voida tasapainottaa joustamalla koulutusvaatimuksesta alaspäin, eikä toisaalta koulutusvaatimuksessa ole juuri nostamisen varaakaan.

Jos tietotyö määritellään korkeaa koulutusta vaativaksi ja itsenäiseksi työksi Ojalan ja Hautaniemen (2012) tapaan, kaikki mainitut alat voitaneen määritellä tietotyöksi. Tietotyöläisten työmarkkina-asema ja ansiotaso on viime aikoinakin ollut rutiininomaisempaa työtä tekeviä parempi (Ojala & Hautaniemi 2012) ja tämä kehitys näyttää siis jatkuvan. Voidaan tietysti miettiä, miten paljon itsenäisyyttä loppujen lopuksi on jäljellä monissa tietotyöksi määritellyissä töissä. Yliopistojen tutkimushenkilökunnan voidaan ajatella olevan tietotyön käsitteen ytimessä, mutta miten paljon autonomiaa on nykyisissä managerialistisesti johdetuissa yliopistoissa? (ks. Vanttaja 2010, 184–187). C. Wright Millsin (1982, 98–104) maalailema “byrokraattinen eetos” on perinpohjin läpäissyt myös suomalaisen yliopistomaailman. Lapinoja (2006, 73–74) näkee yhteyksiä ns. tayloristisen liikkeenjohdon ja nykyisen koulumaailman välillä, jota hallitsevat hänen mukaansa erilaiset ulkopuolelta määritellyt standardit, arvioinnit ja seurannat. Joka tapauksessa häviäjiin kuuluvat jatkossakin maa- ja metsätalous, teollinen työ ja perinteinen toimistotyö, joiden työvoimatarpeen ennakoidaan vähenevän (Hanhijoki et al. 2011, 47–48).

Pääosin siis asiantuntijatyön työvoimatarpeen ennustetaan lisääntyvän, minkä voisi olettaa tarkoittavan esimerkiksi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden työllisyyden parantumista, mutta viimeaikainen kehitys on ollut toisen suuntaista – korkeakoulututkinnon suorittaneiden työllisyystilanteen kehitys vaikuttaa tällä hetkellä erittäin huolestuttavalta. AKAVA:n tuoreiden työttömyyskatsausten perusteella työttömyys kasvoi 2012–2013 huomattavasti jyrkemmin ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden keskuudessa kuin koko väestössä. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden työttömyys kasvoi vastavalmistuneiden osalta vuoden aikana yli 400 henkilön verran, muutosprosentin ollessa noin 44 %. Tutkijakoulutusasteella työttömyys kasvoi samana aikana noin 37 %. Epäilemättä korkeasti koulutettujen työttömyyden kasvussa on osittain kyse myös taloussuhdanteisiin liittyvästä vaihtelusta. Korkeasti koulutettujen työttömyys on kuitenkin kasvanut viime vuosina jyrkemmin kuin työttömyys keskimäärin.

Työllisyystilanne ja tutkintomäärien nousun koulutusinflaatiota kiihdyttävä vaikutus huomioiden vaikuttaa ongelmalliselta, että yliopistojen laitosten rahoitus perustuu varsin suurelta osin tutkintomääriin – toisin sanoen, laitoksilla on selkeä rahallinen insentti tuottaa niin paljon maisterin- ja tohtorintutkintoja kuin mahdollista. Voitaisiinko kenties miettiä mahdollisuutta vähentää tutkintomäärien vaikutusta yliopistojen rahoitukseen, ja huomioida jollakin tavalla valmistuneiden työllistymisen? Valmistuneiden työllistymistä seurataan joka tapauksessa yliopistojen rekrytointipalveluissa, joten tietoa asiasta olisi käytettävissä. Valmistuneiden työllistymisen huomiointi rahanjaossa kannustaisi yliopistoja ja laitoksia toisaalta kiinnittämään entistä enemmän huomiota valmistuvien työllistymiseen, sekä opintosisältöjen että erilaisten siirtymävaiheen tukitoimien kautta, ja toisaalta ehkä vähentäisi painetta tuottaa tutkintoja “väkisin”.

Lopuksi voidaan todeta että koulutusinflaatiossa ei sinänsä ole mitään kovin uutta, vaan ilmiön juuret voidaan jäljittää muodollisen koulutusjärjestelmän syntyäikoihin. Voidaan arvuutella, miten kävi esimerkiksi Turun Katedraalikoulusta valmistuneiden tutkintojen työmarkkina-arvolle sen jälkeen kun kyseinen oppilaitos muutettiin Turun Akatemiaksi. Koulutusinflaatiossa ei sinänsä ole mitään vaarallistakaan, kunhan muistetaan että tutkintojen ja koulutustasojen todellinen arvo ei välttämättä ole, ainakaan ikuisesti, sitä mitä tutkinnon “nimilapussa” lukee. Olisi hyvä että nuoretkin tiedostaisivat, että korkeakoulutuskaan ei välttämättä ole todelliselta työmarkkina-arvoltaan kovin korkeaa. Toisaalta esimerkiksi keskiasteenkin koulutus voi olla arvokas myös työmarkkinoilla pärjäämisen näkökulmasta, jos alan valinta onnistuu hyvin.

Kirjallisuus

Academy of Finland (2003): *PhDs in Finland: Employment, Placement and Demand*. Publications of the Academy of Finland.

Aho, Simo; Hynninen, Sanna-Mari; Karhunen, Hannu; Vanttaja, Markku (2012): *Opiskelunaikainen työssäkäynti ja sen vaikutukset*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. URL http://www.tem.fi/files/33421/TEMjul_26_2012_web.pdf.

Airio, Ilpo; Niemelä, Mikko (2002): Periytyykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulokiasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. *Sosiologia* 39 (3), 215–226. URL <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-885828>.

Alestalo, Matti (2007): Rakennemuutokset ja sukupolvet. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (2), 146–157.

Allardt, Erik (1971): *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Porvoo: WSOY.

Allardt, Erik (1976): *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.

Allardt, Erik (1985): *Sosiologia I*. Juva: WSOY.

Allardt, Erik; Uusitalo, Ritva (1984): *Youth in Modern Society. Problems in the Transition to Adulthood*. Helsinki: University of Helsinki.

Anderson, Benedict (1991): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.

Aro, Mikko (2000): *Maistuuko työ nuorille? Tutkimus 14–18-vuotiaiden turkulaisten työasenteista. Sosiaalipolitiikan pro gradu-tutkielma*. Turku: Turun yliopisto.

- Aro, Mikko (2003): Syteen vai saveen? Koulutuksen työmarkkina-arvo ja hyvinvointivaikutukset Suomessa 1970–1990. Teoksessa Risto Rinne; Joel Kivirauma (toim.) *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä: Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*, Kasvatusalan tutkimuksia 18. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 247–326.
- Aro, Mikko (2006): Työsuhteiden epävakaistuminen ja työssäoppimisen edellytykset. Teoksessa Jarkko Mäkinen; Erkki Olkinuora; Risto Rinne; Asko Suikkanen (toim.) *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 203–220.
- Aro, Mikko; Hautaniemi, Ari (2009): *Osaamisen merkitys työvoimavarojen, tuottavuuden ja hyvinvoinnin turvaamisessa – Katsaus tutkimuskirjallisuuteen*. Helsinki: Sektoritutkimuksen neuvottelukunta. Osaaminen, työ ja hyvinvointi -jaosto.
- Aro, Mikko; Rinne, Risto; Lahti, Kati; Olkinuora, Erkki (2005): Education or learning on the job? Generational differences of opinions in Finland. *International Journal of Lifelong Education* 24 (6), 459–474.
- Arrow, Kenneth J. (1973): Higher Education as a Filter. *Journal of Public Economics* 2, 193–216.
- Asplund, Rita (1991): *Education, Human Capital and Economic Growth*. Helsinki: The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA).
- Asplund, Rita (2000): *Inhimillinen pääoma ja palkat Suomessa: Paluu perusmalliin. Keskusteluaiheita – Discussion Papers No. 721*. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.
- Asplund, Rita (2001): *Koulutus, palkkaerot ja syrjäytyminen. Keskusteluaiheita – Discussion Papers No. 777*. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.
- Asplund, Rita; Maliranta, Mika (2006): *Koulutuksen taloudelliset vaikutukset*. Helsinki: Sitra.
- Barbalet, J.M. (1988): *Citizenship. Rights, Struggle and Class Inequality*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Bauman, Zygmunt (1990): *Thinking Sociologically*. Blackwell.
- Bauman, Zygmunt (1998): *Work, consumerism and the new poor*. Guildford: Open University Press.

- Becker, Gary S. (1962): Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *The Journal of Political Economy* 70 (5/2), 9–49.
- Becker, Gary S. (1994): *Human Capital : A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Beckwith, Charlie A.; Knox, Donald (2000): *Delta Force. The Army's Elite Counter-terrorist Unit*. New York: Avon Books.
- Birnbaum, Robert (1977): Factors Related to University Grade Inflation. *The Journal of Higher Education* 48 (5), 519–539. URL <http://www.jstor.org/stable/1981595>.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1986): The Forms of Capital. Teoksessa John G. Richardson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport: Greenwood Press, 241–258.
- Bourdieu, Pierre (1993): *Sociology in Question*. Wiltshire: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre; Passeron, J. (1977): *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.
- Brainerd, Elizabeth (1998): Winners and Losers in Russia's Economic Transition. *American Economic Review* 88 (5), 1094–1116.
- Chase, Robert S. (1997): Markets for Communist Human Capital: Returns to Education and Experience in the Czech Republic and Slovakia. Economic Growth Center, Yale University, Center Discussion Paper No. 770.
- Clark, Burton R. (1960): The "Cooling-Out" Function in Higher Education. *American Journal of Sociology* 65 (5), 569–576.
- Coleman, James S.; Husén, Torsten (1985): *Becoming Adult in a Changing Society*. Paris: OECD, Centre for Educational Research and Innovation.
- Collins, Randall (1979): *The Credential Society. An Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Academic Press.
- Deaton, Angus (2008): Income, Health, and Well-Being around the World: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives* 22 (2), 53–72. URL <http://www.jstor.org/stable/27648241>.

- Domanski, Henryk (1997): The Recomposition of Social Stratification in Poland. *Polish Sociological Review* 108 (4), 335–357.
- Ehrenreich, Barbara (2001): *Nickel and Dimed. On (Not) Getting By in America*. New York: Metropolitan Books.
- Erola, Jani (2010): Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa. Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus Helsinki University Press, 27–44.
- Ervasti, Heikki (1996): *Kenen vastuu? Tutkimuksia hyvinvointipluralismista legitimitien näkökulmasta*. Jyväskylä: Stakes.
- Ervasti, Heikki (1999): *2000-luvun kynnyksellä. Raportti 14–18-vuotiaiden turkulaisien arvoista ja asenteista*. Turku: Turun kaupungin nuorisolautakunta.
- Ervasti, Heikki (2010): Yhteiskuntaluokat ja hyvinvointivaltio. Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus Helsinki University Press, 147–165.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- EU (2000): *Key Data on Education in Europe 1999/2000*. Office for Official Publications of the European Communities.
- Falconer, Duncan (1998): *First into action. A dramatic personal account of life in the SBS*. London: Sphere.
- Freeman, Richard B. (1976): *The Overeducated American*. New York: Academic Press.
- Freeman, Richard B. (1999): It's Better Being an Economist (But Don't Tell Anyone). *The Journal of Economic Perspectives* 13 (3), 139–145. URL <http://www.jstor.org/stable/2646989>.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Cornwall: Polity Press.
- Goffman, Erving (1952): On Cooling the Mark Out. Some Aspects of Adaptation to Failure. *Psychiatry* XV, 451–463.
- Goffman, Erving (1968): *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Penguin Books.

- Goldthorpe, John H.; McKnight, Abigail (2004): *The Economic Basis of Social Class*. CASEpaper. Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.
- Green, Andy; Wolf, Alison; Leney, Tom (1999): *Convergence and Divergence in European Education and Training Systems*. Essex: Institute of Education, University of London.
- Haapakorpi, Arja (2008): *Tohtorien varhaiset urat työmarkkinoilla ja tohtorikoulutuksen merkitys työelämässä*. Aarresaari-verkosto (yliopistojen ura- ja rekrytointipalvelut) ja Opetusministeriö.
- Haapakorpi, Arja; Paasto, Paula (2008): *Maisterit, farmaseutit ja lastentarhanopettajat työmarkkinoilla. Vuonna 2002 Helsingin yliopistossa ylemmän korkeakoulututkinnon, farmaseutin ja lastentarhanopettajan tutkinnon suorittaneiden sijoittuminen työmarkkinoille viisi vuotta tutkinnon suorittamisen jälkeen*. Helsingin yliopisto. URL <http://www.helsinki.fi/urapalvelut/materiaalit/maisterit2008.pdf>.
- Halaby, Charles N. (1994): Overeducation and Skill Mismatch. *Sociology of Education* 67 (1), 47–59.
- Haney, Eric L. (2006): *Inside Delta Force. The Story of America's Elite Counterterrorist Unit*. New York: Delacorte Press.
- Hanhijoki, Ilpo; Katajisto, Jukka; Kimari, Matti; Savioja, Hannele (2011): *Koulutus ja työvoiman kysyntä 2025. Ennakointituloksia tulevaisuuden työpaikoista ja koulutustarpeista*. Opetushallitus. URL http://www.oph.fi/julkaisut/2011/koulutus_ja_tyovoiman_kysynta_2025.
- Harrikari, Timo (2008): *Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. URL <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/riskillamerkityt.pdf>.
- Havén, Heikki (1998): *Koulutus Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Heikkilä, Matti (1990): *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Heinonen, Ville; Kangaspunta, Kirsi; Räisänen, Heikki; Sardar, Paula (2009): *Työllisyys ja työttömyys eri koulutustasoilla – tilastollinen tarkastelu*. Helsinki: Työ. URL http://www.tem.fi/files/23550/Tyottomyys_eri_koulutustasoilla.pdf.

- Helenius, Kyllikki (2004): *Wilhelm von Nottbeck ja Finlayson*. Tampere: Kyllikki Helenius.
- Helne, Tuula (1994): Erään muodin tarina – 1980-luvun suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta. Teoksessa Matti Heikkilä; Kari Vähätalo (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Tampere: Gaudeamus, 32–50.
- Helsingin Sanomat (7.7.2013): Opetusministeri: Oppivelvollisuutta pitäisi pidentää vuodella.
- Hersch, Joni (1991): Education Match and Job Match. *The Review of Economics and Statistics* 73 (1), 140–144.
- Hirsch, Fred (1977): *Social Limits to Growth*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Hoskin, Keith (1990): Foucault under examination: the crypto-educationalist unmasked. Teoksessa Stephen J. Ball (toim.) *Foucault and Education. Disciplines and Knowledge*. Guildford: Routledge, 29–53.
- Hytti, Helka; Ylöstalo, Pirjo; Ruhanen, Esko (2006): *Työkyvyttömyyseläkkeissä virta vie entistä enemmän kansaneläkkeelle*. Helsinki: KELA / Tutkimusosasto.
- Häkkilä, Jukka (1991): *Työelämän ja elämäntavan ristiriita – Tutkimus vajaakuntoisten työnhakijoiden työelämästä syrjäytymisestä ja sen seurauksista*. Turku: Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.
- Hämäläinen, Ulla (2003): Koulutuksen ja työn vastaavuus – mittausongelmia ja eräitä tuloksia. *Talous & Yhteiskunta* 31 (4), 23–27. URL <http://www.labour.fi/TjaYpdf/ty42003.pdf>.
- Hämäläinen, Ulla; Uusitalo, Roope (2003): Koulutus kannattaa – laski sitä miten päin vain. *Talous & Yhteiskunta* 31 (4), 2–6. URL <http://www.labour.fi/TjaYpdf/ty42003.pdf>.
- Ilchman, Warren F.; Dhar, Trilok N. (1971): Optimal Ignorance and Excessive Education: Educational Inflation in India. *Asian Survey* 11 (6), 523–543. URL <http://www.jstor.org/stable/2642768>.
- Jahnukainen, Markku (2011): Nuorten koulutuksellinen syrjäytyminen – Never-ending story? Teoksessa Pentti Arajärvi; Atte Korte (toim.) *Syrjäytymisen oikeudelliset pi-däkkeet – Koulutuksen näkökulma*. Tampere: Itä-Suomen yliopisto, 1–9.

- Jauhiainen, Annukka (2002): *Työväen lasten koulutie ja nuorisokasvatuksen yhteiskunnalliset merkitykset. Kansakoulun jatko-opetuskysymys 1800-luvun lopulta 1970-luvulle*. Turku: Turun yliopisto.
- Junto, Anneli (2010): Asumisen historiallinen muutos Suomessa ja polkuriippuvuus. Teoksessa Anneli Junto (toim.) *Asumisen unelmat ja arki. Suomalainen asuminen muutoksessa*. Gaudeamus, 17–47.
- Järvelä, Marja (1991): *Palkkatyö ja koulutustarve. Tutkimus palkkatyön kasvusta, ammatillistumisesta ja toimijoiden strategioista Suomessa toisen maailmansodan jälkeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Järvinen, Tero; Jahnukainen, Markku (2001): Kuka meistä olikaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 125–151.
- Järvinen, Tero; Vanttaja, Markku (2013): Koulupudokkaiden työurat. Vuosina 1985 ja 1995 koulutuksen ja työn ulkopuolella olleiden nuorten urapolkujen vertailua. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (5), 509–519. URL <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201310246871>.
- Järvinen, Tero; Vanttaja, Markku; Aro, Mikko (2007): Koulupudokkaista menestyjiksi. Teoksessa Matti Kuorelahti; Kristiina Lappalainen (toim.) *Ruohon juurella – tutkimusta ja näkemystä. Juhlakirja dosentti Kari Ruohon merkkipäivän kunniaksi*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 116–134.
- Kangas, Olli; Ritakallio, Veli-Matti (1996): Eri menetelmät – eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa Olli Kangas; Veli-Matti Ritakallio (toim.) *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Jyväskylä: STAKES, 11–67.
- Kanninen, Ohto; Böckerman, Petri; Osmo, Soininvaara; Vartiainen, Juhana (2013): *Matalapalkkatyö Suomessa*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. URL www.vnk.fi/julkaisut.
- Karabel, Jerome (1972): Community Colleges and Social Stratification. *Harvard Educational Review* 42 (4), 521–562. URL <http://her.hepg.org/content/46m282672517k642/fulltext.pdf>.
- Karisto, Antti (1985): *Elinolojen muutossuunnat Suomessa: selvitys sosiaalihuollon suunnittelun taustaksi*. Helsinki: Sosiaalihuollon keskuslaitos.

Kauppalehti (12.6.2013): Ihalainen: Vuosi lisää oppivelvollisuutta.

Kauppila, Juha (1996): Koulutus elämänkulun rakentajana. Teoksessa Ari Antikainen; Hannu Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämänhistoria*. Jyväskylä: Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 45–108.

Kauppila, Juha (2000): Sivistysihanteesta markkinatavaraksi? Teoksessa Ari Antikainen (toim.) *Koulutus, elämäntilanne ja identiteetti. Kasvatustieteellisiä avauksia suomalaisten oppimiseen*. Saarijärvi: Joensuun yliopisto, sosiologian laitos, 51–107.

Kenttämies, Jouni (2001): *Toimittaja radion tuotantokulttuurin murroksessa. Pro gradu-tutkielma*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kinnunen, Merja (2001): *Luokitettu sukupuoli*. Jyväskylä: Vastapaino.

Kivinen, Osmo (1988): *Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Turku: Turun yliopisto.

Kivinen, Osmo; Hedman, Juha; Kaipainen, Päivi (2007): From Elite University to Mass Higher Education. Educational Expansion, Equality of Opportunity. *Acta Sociologica* 50 (3), 231–247.

Kivinen, Osmo; Lehti, Hannu; Metsä-Tokila, Timo (1997): *Tohtoroitumisen ilot ja kirot. Tutkijankammioista työelämään*. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 40. Turku: RUSE.

Kivinen, Osmo; Rinne, Risto (1991): Koulutuksen kentät ja kulku. Teoksessa Tuomas Takala (toim.) *Kasvatustieteellisiä avauksia*. Juva: WSOY, 53–82.

Kivinen, Osmo; Rinne, Risto (1995): *Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus.

Kivinen, Osmo; Rinne, Risto; Ahola, Sakari (1989): *Koulutuksen rajat ja rakenteet*. Juva: Hanki ja Jää.

Kivirauma, Joel (1989): *Erityisopetus ja suomalainen oppivelvollisuuskoulu vuosina 1921–1985*. Turku: Turun yliopisto. C : 74.

Kortteinen, Matti (1992): *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hämeenlinna: Hanki ja Jää.

Kortteinen, Matti; Tuomikoski, Hannu (1998a): Miten työttömät selviytyvät? *Yhteiskuntapolitiikka* 63 (1), 5–13.

- Kortteinen, Matti; Tuomikoski, Hannu (1998b): *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Hämeenlinna: Hanki ja Jää.
- Kouvo, Antti (2010): Luokat ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus Helsinki University Press, 166–181.
- Kruhse-Lehtonen, Ulla (2007): *Empirical studies on the returns to education in Finland*. Helsinki School of Economics.
- Kuusi, Pekka (1961): *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Porvoo: WSOY.
- Lahtinen, Markus; Esala, Lauri; Huovari, Janne; Jauhiainen, Signe; Kerkelä, Leena; Laiho, Veera (2012): *Gloaalitalouden haasteet Suomelle vuoteen 2030*. Valtioneuvoston kanslia. URL www.vnk.fi/julkaisut.
- Lampinen, Osmo (2003): *Suomalaisen korkeakoulutuksen uudistaminen. Reformeja ja innovaatioita*. Helsinki: Opetusministeriö. URL http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2003/liitteet/opm_112_opm25.pdf.
- Lapinoja, Kari Pekka (2006): *Opettajan kadonnutta autonomiaa etsimässä*. Jyväskylä: Chydenius-instituutti. URL <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2541-2>.
- Lehtonen, Heikki; Heinonen, Jari; Rissanen, Pekka (1986): *Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia: Sosiaalihuollon toimeentuloprojekti*. Helsinki: Sosiaalihuolto.
- Li, Haizheng (2003): Economic transition and returns to education in China. *Economics of Education Review* 22, 317–328.
- Lindholm, Hanna (2011): *Maisterit, farmaseutit ja lastentarhanopettajat työmarkkinoilla. Vuonna 2005 Helsingin yliopistossa ylemmän korkeakoulututkinnon, farmaseutin ja lastentarhanopettajan tutkinnon suorittaneiden sijoittuminen työmarkkinoille viisi vuotta tutkinnon suorittamisen jälkeen*. Helsingin yliopisto, Urapalvelut. URL <http://www.helsinki.fi/urapalvelut/materiaalit/maisterittyomarkkinoilla.pdf>.
- Mannheim, Karl (1968): The Problem of Generations. Teoksessa Paul Kecskemeti (toim.) *Essays on the Sociology of Knowledge by Karl Mannheim*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 278–322.
- Marx, Karl (1974): *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua*, osa 1. Moskova: Kustannusliike Edistys.

- Melin, Harri (1999): Katosivatko luokat? Teoksessa Raimo Blom (toim.) *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Tampere: Gaudeamus, 21–48.
- Merton, Robert K. (1938): Social Structure and Anomie. *American Sociological Review* 3 (5), 672–682.
- Merton, Robert K. (1957): *Social Theory and Social Structure. Revised and enlarged edition*. Glencoe: The Free Press.
- Mills, C. Wright (1951): *White Collar. The American Middle Classes*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C. Wright (1982): *Sosiologinen mielikuvitus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Milner, Murray (1972): *The illusion of equality: the effect of education on opportunity, inequality, and social conflict*. Behavioral science series. Jossey-Bass.
- Mincer, Jacob (1958): Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *The Journal of Political Economy* 66 (4), 281–302. URL <http://www.jstor.org/stable/1827422>.
- Mincer, Jacob (1962): On-the-Job Training: Costs, Returns, and Some Implications. *The Journal of Political Economy* 70 (5/2), 50–79. URL <http://www.jstor.org/stable/1829104>.
- Mincer, Jacob (1974): *Schooling, Experience, and Earnings*. New York: National Bureau of Economic Research. URL <http://papers.nber.org/books/minc74-1>.
- Moore, Robert (1989): Education, Employment and Recruitment. Teoksessa Ben Cousin; Mike Flude; Margaret Hales (toim.) *School, Work and Equality*. Suffolk: The Open University, 206–222.
- Muuri, Anu (2010): Väestön mielipiteet sosiaalipalveluista. Teoksessa Marja Vaarama; Pasi Moisio; Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 78–95.
- Muuri, Anu; Manderbacka, Kristiina (2010): Hyvinvointivaltion kannatusperusta. Teoksessa Marja Vaarama; Pasi Moisio; Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 96–110.
- Myrskylä, Pekka (2012): *Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret?* Helsinki: EVA. URL <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjaytyminen.pdf>.

- Mäki-Kulmala, Heikki (2000): *Työttömänä työyhteiskunnassa. Työttömän oikeuksien ja velvollisuuksien eettistä ja yhteiskuntafilosofista tarkastelua*. Työpoliittinen tutkimus 225. Helsinki: Työministeriö.
- Naumanen, Päivi (2002): *Koulutuksella kilpailukykyä. Koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön*. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 57. Turku: Turun yliopisto, RUSE.
- Naumanen, Päivi; Silvennoinen, Heikki (2010): *Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus*. Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus Helsinki University Press, 67–88.
- Nori, Hanna (2011): *Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa*. Turun yliopisto.
- Nätti, Jouko (1985): *Katsaus työmarkkinoiden segmentaatioteorioihin*. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia Nro 53. Helsinki: Työvoimaministeriö, Suunnitteluosasto.
- OECD (2001): *The Well-Being of Nations. The Role of Human and Social Capital*. Paris.
- Ojala, Satu; Hautaniemi, Ari (2012): *Tietotyöntekijän paremmat työmarkkinat? Yhteiskuntapolitiikka 77 (5)*, 479–493. URL <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201301021027>.
- Ollikainen, Jyrki; Lindholm, Hanna (2009): *Maisterit, farmaseutit ja lastentarhanopettajat työmarkkinoilla. Vuonna 2003 Helsingin yliopistossa ylemmän korkeakoulututkinnon, farmaseutin ja lastentarhanopettajan tutkinnon suorittaneiden sijoittuminen työmarkkinoille viisi vuotta tutkinnon suorittamisen jälkeen*. Helsingin yliopisto.
- Opetusministeriö (2004): *Koulutus ja tutkimus 2003–2008. Kehittämissuunnitelma*. Helsinki.
- Parikka, Raimo (1994): *Pitkä varjo – huono-osaisuus historiallisena jatkuvuutena*. Teoksessa Matti Heikkilä; Kari Vähätalo (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Tampere: Gaudeamus, 51–89.
- Park, Robert E. (1928): *Human Migration and the Marginal Man*. *American Journal of Sociology* 33 (6), 881–893.
- Pekkala Kerr, Sari (2012): *Koulutusmenot ja väestön koulutustaso*. Teoksessa Pauli Kettunen; Hannu Simola (toim.) *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Hämeenlinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 295–320.

- Pekkarinen, Elina; Vehkalahti, Sami, Kaisa Myllyniemi (toim.) (2012): *Nuorten elinolot -vuosikirja 2012. Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Pico, John J. (1969): Educational Inflation. *San Francisco Chronicle*.
- Poikela, Esa (1994): *Ammatti ja oppiminen. Jatkuva oppiminen ja rakentajan ammatti*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Poropudas, Olli (2004): *Koulutus, tutkimus ja työllisyys. Valtion tiede- ja teknologia-neuvostolle laadittu seurantaraportti*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Prix, Irene (2009): Gender and recent graduates' occupational stratification: the interactive role of the educational and employment sectors in four countries. *Comparative Education* 45 (4), 545–568.
- Prix, Irene (2012): Gender Segregation Within Different Educational Levels: Austrian and Finnish Trends in the Light of Educational Reform, 1981–2005. *Scandinavian Journal of Educational Research* 56 (6), 637–657.
- Prix, Irene (2013): More or different education? The joint impact of educational level and fields of study on earnings stratification in Finland, 1985–2005. *Acta Sociologica* 56 (3), 265–284.
- Psacharopoulos, George; Patrinos, Harry Anthony (2002): Returns to Investment in Education: A Further Update. World Bank Policy Research Working Paper 2881.
- Puhakka, Antero; Tuominen, Visa (2006): *Viisi vuotta myöhemmin. Joensuun yliopistosta vuosina 1999 ja 2000 valmistuneiden maistereiden ja lastentarhanopettajien työllistyminen*. Joensuun yliopisto / Hallintoviraston raportteja ja selvityksiä.
- Pöntinen, Seppo (1990): Koulutuksen kehityslinjoja. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.) *Suomi 2017*. Jyväskylä: Gummerus, 597–613.
- Rantala, Juha (2008): *Varhainen eläkkeelle siirtyminen*. Helsinki: Eläketurvakeskus.
- Raunio, Kyösti (1980): *Köyhyys ja taloudelliset muutokset*. Sosiaalipolitiikan julkaisuja sarja A. Turku: Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos.
- Rifkin, Jeremy (1997): *Työn loppu*. Porvoo: WSOY.

- Rinne, Risto (1998): Akateemiset tutkinnot muuttuvana työmarkkinavaluuttana. Teoksessa Marjo-Riitta Järvinen; Risto Rinne; Erno Lehtinen (toim.) *Yliopistot ja muuttuva työelämä*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos/Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 13–42.
- Rinne, Risto; Aro, Mikko; Kivirauma, Joel; Simola, Hannu (2003): *Adolescent Facing the Educational Politics of the 21st Century. Comparative Survey on Five National Cases and Three Welfare Models. Research in Educational Sciences 17*. Turku: Finnish Educational Research Association.
- Rinne, Risto; Jauhiainen, Arto (1988): *Koulutus, professionaalituminen ja valtio. Julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa*. Turku: Turun yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta.
- Rinne, Risto; Kivirauma, Joel (2003): Oppioikeudesta kouluttautumispakkoon. Teoksessa Risto Rinne; Joel Kivirauma (toim.) *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä: Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Kasvatusalan tutkimuksia 18*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 327–337.
- Rintanen, Hannu (2000): *Terveys ja koulutuksellinen syrjäytyminen nuoren miehen elämäntulussa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ritakallio, Veli-Matti (1991): *Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulokiasiakkailla*. Helsinki: Stakes.
- Ritakallio, Veli-Matti (1994): *Köyhyys Suomessa 1981–1990: tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista*. Jyväskylä: Stakes.
- Roberts, K.; Cook, F.G.; Clark, S.C.; Semeonoff, Elizabeth (1977): *The Fragmentary Class Structure*. London: Heine.
- Roberts, Ken (1997): Is there an emerging British 'underclass'? The evidence from youth research. Teoksessa Robert MacDonald (toim.) *Youth, the 'Underclass' and Social Exclusion*. Cornwall: Routledge, 39–54.
- Roos, J.P. (1987): *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Hämeenlinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rosenbaum, James E. (1975): The Stratification of Socialization Processes. *American Sociological Review* 40 (1), 48–54.

- Rosenbaum, James E. (1986): Institutional Career Structures and the Social Construction of Ability. Teoksessa John G. Richardson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport: Greenwood Press, 139–171.
- Rosenbaum, James E.; Binder, Amy (1997): Do Employers Really Need More Educated Youth? *Sociology of Education* 70 (1), 68–85. URL <http://www.jstor.org/stable/2673193>.
- Rouhelo, Anne (2001): *Akateemisten työllistyminen, tulevaisuuden muutostuulet ja piilevät työmarkkinat*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Rutkowski, Jan (1996): High Skills Pay Off: the changing wage structure during economic transition in Poland. *Economics of Transition* 4 (1), 89–111.
- Räisänen, Anu (2002): *Hoitotyöntekijöiksi valmistuvien osaaminen. Vertailututkimus opistoasteelta ja ammattikorkeakouluista valmistuvien hoitotyöntekijöiden hoitotyön toimintojen hallinnasta sekä opetuksen ja opiskelun painotuksista*. Turku: Turun yliopisto.
- Saarela, Pekka (2004): Nuorisobarometrit vuosina 1994–2004. Teoksessa *Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004*. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusseura, 113–135. URL http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2004.pdf.
- Sainio, Juha (2001): *Turun yliopistosta vuonna 1999 valmistuneiden työllistyminen*. Rehtorinviraston julkaisusarja. Turku: Turun yliopisto.
- Sainio, Juha (2008): *Kitkaa ja kasautuvia vaikeuksia. Akateemisten työuran alkua hankaloittavia tekijöitä*. Aarresaari-verkosto (yliopistojen ura- ja rekrytointipalvelut) ja Akava.
- Scholey, Pete (2002): *The Joker. 20 Years Inside the SAS*. London: André Deutch.
- Schulz, Theodore W. (1963): *Economic Value of Education*. Columbia University Press.
- Sennett, Richard (2002): *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Silvennoinen, Heikki (1999): *Aikuiskoulutus ja työttömyys*. Helsinki: Tilastokeskus/RUSE.

- Silvennoinen, Heikki (2002): *Koulutus marginalisaation hallintana*. Tampere: Gaudamus.
- Silvennoinen, Heikki (2011): Aikuiskoulutuksen vaikuttavuus työmarkkinoilla. Teoksessa Risto Rinne; Arto Jauhiainen (toim.) *Aikuiskasvatus ja demokratian haaste*. Keuruu: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 84–100.
- Silvennoinen, Heikki; Helo, Tuomo (1993): Korkeakoulutuksen kysyntä ja työllisyys. *Tiedepolitiikka* 18 (3), 47–57.
- Sinisalo, Uuno (1947): *Tampereen kirja*. Tampere: Tampere-seura.
- Sipilä, Jorma (1985): *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus*. Helsinki: Tammi.
- Sipilä, Jorma (2011): Hyvinvointivaltio sosiaalisena investointina: älä anna köyhälle kalaa vaan koulutus! *Yhteiskuntapolitiikka* 76, 359–372.
- Sipilä, Noora; Kestilä, Laura; Martikainen, Pekka (2011): Koulutuksen yhteys nuorten työttömyyteen. Mihin peruskoulututkiminto riittää 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (2), 121–134.
- Siurala, Lasse (1987): *Nuorten työasenteet – muuttuvatko iän mukana vai jäävätkö sukupolvea leimaamaan?* Helsinki: Helsingin kaupunkorkeakoulun kuvalaitos.
- Soininvaara, Osmo (1994): *Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi*. Juva: WSOY.
- Spence, Michael (1973): Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics* 87 (3), 355–374. URL <http://www.jstor.org/stable/1882010>.
- Spring, Joel H. (1980): *Educating the Worker Citizen: The Social, Economic and Political Foundations of Education*. Prentice Hall Press.
- Suikkanen, Asko; Linnakangas, Ritva (1998): *Uusi työmarkkinajärjestys?* Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto (Sitra).
- Suikkanen, Asko; Linnakangas, Ritva; Martti, Sirpa (2002): Työllisyyden muutos ja koulutuksen merkitys. *Aikuiskasvatus* 22 (2), 114–123.
- Suikkanen, Asko; Linnakangas, Ritva; Martti, Sirpa; Karjalainen, Anne (2001): *Siirtymien palkkatyö*. Sitran raportteja. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto (Sitra).
- Suomen Akatemia (2003): *Tohtoreiden työllistyminen, sijoittuminen ja tarve*. Suomen Akatemian julkaisuja. Helsinki.

- Takala, Tuomas (1983): *Oppivelvollisuuskoulu ja yhteiskunnalliset intressit. Tutkimus kvalifikaatioihin ja koulutuskustannuksiin kohdistuvista intresseistä Suomen oppivelvollisuuskoulua koskevan koulutuspoliittisen päätöksenteon määreinä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tanskanen, Antti (2012): *Huono-osaisia työntekijöitä? Tutkimus vuokratyöntekijöiden työelämän laadusta*. Helsinki: Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. URL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7642-8>.
- Thurow, Lester C. (1975): *Generating Inequality*. London: Macmillan Press Ltd.
- Tiainen, Pekka (2001): Työpaikkoja avautuu suurten ikäluokkien poistuessa työelämästä. Arvio 2010-luvun puoliväliin. *Työpoliittinen Aikakauskirja* (1), 25–38.
- Tilastokeskus (1994): *Työttömyys tutkinnon jälkeen 1989–1993*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus (2002): *Oppilaitostilastot 2001. Suomen virallinen tilasto*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus (2012): *Väestön koulutusrakenne 2011. Suomen virallinen tilasto*. Helsinki: Tilastokeskus. URL http://stat.fi/til/vkour/2011/vkour_2011_2012-12-04_fi.pdf.
- Toikka, Kari (1984): *Kehittävä kvalifikaatiotutkimus*. Helsinki: Valtion koulutuskeskus.
- Townsend, Peter (1979): *Poverty in the United Kingdom. A survey of household resources and standards of living*. Aylesbury: University of California Press.
- Treiman, Donald J. (1977): *Occupational Prestige in Comparative Perspective*. Quantitative Studies in Social Relations. New York: Academic Press, Inc.
- Tuomikoski, Hannu (1990): Hyvinvointivaltion huono-osaiset. Teoksessa Antti Karisto; Pentti Takala; Katri Hellsten; Ilmari Helminen; Ilmo Massa (toim.) *Sosiaaliset riskit*. Helsinki: Yliopistopaino, 50–79.
- Työministeriö (2002): Työllisyys uuden vuosituhaten alussa. Työvoima 2020. Väli­raportti. <Http://www.mol.fi/julkaisut/tyopoliittinentutkimus234.html>.
- Ultee, Wout C. (1980): Is Education a Positional Good? An Empirical Examination of Alternative Hypotheses on the Connection Between Education and Occupational Level. *The Netherlands' Journal of Sociology* 16 (2), 135–153.

- Uusitalo, Hannu (1985): Luokkarakenne ja intressien organisoituminen. *Sosiologia* 22 (3), 165–175.
- Uusitalo, Roope (1999): *Essays in Economics of Education*. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta. URL <http://urn.fi/URN:ISBN:951-45-8705-9>.
- Vaattovaara, Mari (1998): *Pääkaupunkiseudun sosiaalinen erilaistuminen*. Hämeenlinna: Helsingin kaupunki, Tietokeskus.
- Vaattovaara, Mari (1999): Sosiaalisen erilaistumisen dynamiikka pääkaupunkiseudulla. *Yhteiskuntapolitiikka* 64 (2), 120–131.
- Vaherva, Tapio; Juva, Simo (1985): *Koulutuksen talous*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vanttaja, Markku (2002): *Koulumenestyjät. Tutkimus laudaturylioppilaiden koulutus- ja työurista*. Kasvatusalan tutkimuksia 8. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Vanttaja, Markku (2010): *Yliopiston villit vuodet. Suomalaisen yliopistolaitoksen muutoksia ja uudistuksia 1990-luvulta 2000-luvun alkuun*. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Vanttaja, Markku (2011): Pakkohaku toimii huonosti. *Kasvatus & Aika* 5 (1), 61–65.
- Virtanen, Matti (1996): Sukupolvisodan voittajat ja häviäjät.
- Virtanen, Matti (1999): Sukupolven tasot, fraktiot ja elämänkaari. *Sosiologia* 36 (2), 81–94.
- Väärälä, Reijo (1995): *Ammattikoulutus ja kvalifikaatiot*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Wasdin, Howard E.; Templin, Stephen (2012): *Seal Team Six. Memoirs of an Elite Navy SEAL Sniper*. London: Sphere.
- Wass, Hanna; Torsti, Pilvi (2011): Limittyvät sukupolvet ja jaetut näkemykset: suomalaiset yhteiskunnalliset sukupolvet ja sukupolvittaiset erot poliittisessa käyttäytymisessä. *Politiikka* 53 (3), 167–184.
- Weber, Max (1968): *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*, osa 1. New York: Bedminster Press.
- Willis, Paul (1977): *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Guildford: Gower Publishing Company Limited.

- Wireman, Billy O. (1975): Education's Own Brand of Inflation. *Peabody Journal of Education* 52 (2: Issues and Trends in American Education), 81–83. URL <http://www.jstor.org/stable/1491793>.
- Wolbers, Maarten H.J.; De Graaf, Paul M.; Ultee, Wout C. (2001): Trends in the Occupational Returns to Educational Credentials in the Dutch Labor Market: Changes in Structures and in the Association? *Acta Sociologica* 44 (1), 5–19.
- Wright, Erik Olin (1987): *Classes*. Thetford: Verso.
- Wright, Erik Olin (2002): The Shadow of Exploitation in Weber's Class Analysis. *American Sociological Review* 67 (6), 832–853. URL <http://www.jstor.org/stable/3088972>.
- Ziehe, Thomas (1991): *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Jyväskylä: Vastapaino.

Liitteet

Liitetaulukko 1. Tutkinnon suorittaneiden henkilöiden määrät 15 vuotta täyttäneessä väestössä 1970–2010. Lähde: Tilastokeskus (PX-Web-tietokanta).

Vuosi	Vain perus- aste	Tutkinnon suor. yht.	Keskiaste	Alin k-a	Alempi kk-a	Ylempi kk-a	Lis/Tri
1970	2 597 763	882 023	573 023	16 0402	91 511	52 952	4 135
1975	2523114	1164892	766551	208154	112521	71675	5991
1980	2347718	1470121	967109	267006	136058	91951	7997
1985	2173126	1786122	1176615	332736	149730	117012	10029
1987	2093563	1892096	1238457	361147	153020	128482	10990
1988	2058471	1935907	1266144	368968	153438	135634	11723
1989	2024955	1987159	1296749	381033	154894	142152	12331
1990	1999625	2034650	1310864	402229	159874	148676	13007
1991	1985359	2078045	1327317	418763	162265	155899	13801
1992	1963749	2122953	1343485	436558	164898	163396	14616
1993	1934356	2172827	1363136	455166	167570	171351	15604
1994	1902166	2224344	1386938	471719	170360	178763	16564
1995	1866232	2278824	1412204	487067	175477	186534	17542
1996	1832803	2330950	1436483	500179	180896	194832	18560
1997	1804583	2381416	1458376	512166	187827	203330	19717
1998	1779196	2429305	1480843	520003	195307	212335	20817
1999	1753928	2474373	1503197	522520	204986	221563	22107
2000	1724327	2520455	1528936	520683	217221	230367	23248
2001	1697326	2565988	1553197	515240	233608	239463	24480
2002	1667335	2611951	1576273	521737	239212	249077	25652
2003	1639738	2659897	1601302	514449	258081	259196	26869
2004	1612503	2709548	1627687	507620	276726	269374	28141
2005	1592865	2755811	1651070	500555	295370	279387	29429
2006	1569835	2805939	1675369	494540	314791	290517	30722
2007	1551533	2854361	1697907	488510	333741	302088	32115
2008	1531994	2903158	1709962	482084	356420	321172	33520
2009	1508061	2955043	1736173	477211	376678	330097	34884
2010	1482696	3004903	1758056	472283	395862	342598	36104

Liitetaulukko 2. Yliopistotutkintojen määrät vuosittain 1981–2011. Lähde: Opetus- ja kulttuuriministeriö (KOTA- ja Vipunen -tietokannat).

Vuosi	Alemmat tutkinnot	Ylemmät tutkinnot	Lisensiaatin tutkinnot	Tohtorin tutkinnot	Yht.
1981	4782	5328	385	324	10873
1982	3847	5297	319	305	9848
1983	3435	5731	342	297	9895
1984	2814	6421	370	318	10047
1985	2277	6526	358	292	9587
1986	2032	6761	382	349	9614
1987	1429	7179	424	368	9516
1988	1142	8099	512	401	10342
1989	841	7826	498	402	10128
1990	841	8423	542	490	11029
1991	843	8410	604	524	11183
1992	789	8713	669	527	11339
1993	806	9439	728	647	12358
1994	975	9615	786	698	12870
1995	1453	9819	793	765	13504
1996	1816	10611	738	851	14801
1997	2583	10893	857	934	15966
1998	2623	11343	819	988	16382
1999	2540	11856	802	1165	16998
2000	2516	11515	748	1156	16653
2001	2461	11581	695	1206	16574
2002	2619	12075	654	1224	17328
2003	2883	12411	606	1257	17793
2004	2717	12588	558	1399	17910
2005	2913	12920	533	1422	18718
2006	3814	13128	489	1409	19410
2007	5879	13884	460	1526	22310
2008	13878	21825	425	1527	38212
2009	10775	10535	307	1642	23831
2010	12300	14384	232	1518	28991
2011	13275	12515	203	1653	28218